

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Magistritöö

Triin Pohla

**Kuidas mõjutavad rahvustunded Eesti
elanike suhtumist uussisserändajatesse?**

Juhendaja: Piret Ehin, PhD

Tartu 2016

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....
/töö autori nimi/

LÜHIKOKKUVÕTE

Magistritöö täiendab Eesti elanike seas sisserändehoiakute ehk uussisserändajatesse suhtumise teemal läbiviidud uuringuid, võttes fookusesse rahvustunnete mõju nende hoiakute kujunemisel. Töö teoreetiline raamistik lähtub sotsiaalse identiteedi teooriast ning tugineb etnotsentrismi erinevatel käsitlustel ja rahvustunnete mitmetahulisuse eeldusel. Töö eesmärgiks on selgitada, kuidas mõjutavad rahvustunnete erinevad tüübid Eesti elanike suhtumist uussisserändajatesse ning kas ja kuidas erinevad seosed tunnuste vahel rahvuselt eestlaste ja mitte-eestlaste hoiakutes. Töö empiirilises osas viidi läbi korrelatsioon- ja regressioonanalüüsid, milleks kasutati ühekordse kvantitatiivse uuringu põhjal koostatud andmebaasi, mille riigi- ja rahvusteemaline küsimusteblokk ühtib sarnastes rahvusvahelistes uuringutes paljukasutatud ISSP (*International Social Survey Programme*) 2003. ja 2013. aasta rahvusliku identiteedi küsimustikuga. Töö tulemused näitasid, et rahvustunnete alaliigid (šovinism, patriotism, etniline ja kodanikurahvuslus) omavad vastandlikku mõju rahvuselt eestlaste sisserändehoiakutele. Kui keskmiselt oli elanike suhtumine uussisserändajatesse neutraalne, siis seda mõjutasid negatiivses suunas Eesti rahva hulka kuulumiseks sünnipärase tunnuste olemasolu vajalikuks pidamine (etniline rahvuslus) ning Eesti ja eestlaste teiste riikidega võrreldes ülimuslikuks pidamine (šovinism). Uhkustunne riigi saavutuste üle erinevates valdkondades (patriotism) seostus positiivsema suhtumisega uussisserändajatesse, kuid koondtunnus, mis mõõtis vabatahtlike tunnuste olulisust rahva hulka kuulumisel (kodanikurahvuslus), sisserändehoiakute kujundamisel statistiliselt olulist mõju ei omanud. Rahvustunded ega mudelisse valitud kontrollmuutujad ei aita oluliselt selgitada sisserändehoiakute variatiivsust rahvuselt mitte-eestlaste hulgas: vaadeldud tunnustest omasid negatiivset mõju vaid etniline rahvuslus ning vanus.

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE	3
SISUKORD.....	4
TABELITE JA JOONISTE LOETELU.....	5
SISSEJUHATUS	6
I TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	9
1.1. Etnotsentrismi erinevad käsitlused	9
1.2. Rahvustunnete mitmetahulisus.....	16
1.2.1. Rahvuslik uhkustunne: šovinism ja patriotism	16
1.2.2. Rahvusgruppide piiritlemine: etniline ja kodanikurahvuslus	18
1.3. Mõistete selgitus.....	20
1.4. Eesti kontekst	23
II HÜPOTEESID, ANDMED JA METOODIKA	28
2.1. Hüpooteesid.....	28
2.2. Ülevaade kasutatavatest andmetest	31
2.3. Muutujate operatsionaliseerimine	32
2.3.1. Sõltuv muutuja – suhtumine uussisserändajatesse.....	32
2.3.2. Sõltumatu muutuja – rahvustunded	35
2.4. Meetod.....	43
III TULEMUSED JA NENDE TÕLGENDAMINE.....	46
3.1. Tulemuste ülevaade	46
3.2. Tulemuste analüüs	52
3.2.1. Rahvustunnete vahelised seosed	52
3.2.2. Avatud ja suletud hoiak rahvusesse ja uussisserändajatesse	54
3.2.3. Erinevused tunnuste vahelistes seostes eestlaste ja mitte-eestlaste hulgas....	58
3.3. Arutelu.....	60
KOKKUVÕTE.....	65
SUMMARY	68
KASUTATUD KIRJANDUS	73
LISA 1. Muutujate kodeeringud	83

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Tabel 1. Tegurid, mis mõjutavad suhtumist uussisserändajatesse	13
Tabel 2. Šovinismi ja patriotismi tunnused.....	17
Tabel 3. Eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumine uussisserändajatesse	34
Tabel 4. Eestlaste ja mitte-eestlaste šovinistlikkus	37
Tabel 5. Eestlaste ja mitte-eestlaste patriootlikkus	39
Tabel 6. Etnilise ja kodanikurahvuluse tunnused	40
Tabel 7. Etnilise ja kodanikurahvuluse tunnuste toetus: eestlased ja mitte-eestlased ..	41
Tabel 8. Rahvustunnete omavahelised seosed	47
Tabel 9. Indiviiditasandi tunnuste mõju suhtumisele uussisserändajatesse	48
Tabel 10. Indiviiditasandi tunnuste mõju suhtumisele uussisserändajatesse (asendatud rahvuluse tunnused).....	56
Joonis 1. Rahvustunnete mõistete omavahelised seosed.....	23
Joonis 2. Sisserändajatesse suhtumise sagedusjaotus: eestlased ja mitte-eestlased.....	35
Joonis 3. Rahvustunnete ja uussisserändajatesse suhtumise vaheliste seoste analüüsimudel	45
Joonis 4. Vanuse ja sisserändehoiakute vaheline seos: mitte-eestlased.....	50

SISSEJUHATUS

Veel mõned aastad tagasi räägiti Eestis rändest peamiselt demograafiliste väljakutsete kontekstis, ühe lahendusena sotsiaalkindlustussüsteemi ülalpidamise probleemile rahvastiku vananemise ja väljarände kontekstis. Sisserände soodustamine toimus ka poliitilisel tasandil: alates 2013. aastast on välismaalaste seaduse muudatustega lihtsustatud kõrgelt kvalifitseeritud töötajate, tippspetsialistide ja välistudengite Eestisse elama asumist. Rände-temaatiline narratiiv muutus ja tõusis majandusarengu kontekstist oluliseks laiemaks ja vastuolulisemaks poliitiliseks teemaks 2015. aasta lõpus Euroopat tabanud rändekriisi taustal. Hirm massilise sisserände ees on aktuaalseks muutunud ka rahvusküsimused nagu Eesti riigi autonoomsus ning eesti keele ja kultuuri säilimine.

Eesti elanike suhtumist uussisserändajatesse ehk sisserändehoiakuid¹ on varasemalt korduvalt uuritud. Tulemused näitavad, et suhtumine on muutunud aastate jooksul positiivsemaks (Töldsepp 2013; Reintam 2014), kuid eestlaste hoiakud on võrreldes mitte-eestlastega negatiivsemad (Ubakivi-Hadachi 2015; Töldsepp 2013; Kriger ja Tammaru 2011), samuti erinevad sisserändehoiakud rändeliikide ja nende etnilis-kultuurilise päritolu alusel (Ainsaar ja Beilmann 2016; Jüristo jt 2015; Kriger ja Tammaru 2011; Töldsepp 2013). Eestlaste negatiivsemat suhtumist sisserändajatesse on selgitatud kultuurilise ebakindlusega (Laineste jt 2007) ja identiteedi motiividega (Töldsepp 2013), kuid kinnitavate andmete puudumisel sai Töldsepp (2013: 52) vaid „kaudselt järeldada, et eestlaste negatiivsemad immigratsiooni hoiakud on seotud nende tugevamate rahvuslike tunnetega.“

Varasemate tööde tulemuste põhjal on tekkinud hea ülevaade indiviiditasandi ja konteksti teguritest, mis mõjutavad Eesti elanike suhtumist uussisserändajatesse. Käesolev töö täiendab indiviidi-tasandi tegurite mõjuanalüüsi, võttes põhjalikumalt vaatluse alla, kas ja mil määral mõjutavad sisserändehoiakuid Eesti elanike rahvustunded.

Allport (1954) tõdes, et grupi liikmelisus ja poolehoid ei nõua samaaegselt vaenulikkust teiste gruppide suhtes. Sellest hoolimata oli varastes etnotsentrismi ja gruppide-

¹ Käesolevas töös käsitletakse suhtumist uussisserändajatesse samatähenduslikult mõistega sisserändehoiakud. Täpsemalt on selgitatud mõistete kasutamist käesoleva töö kontekstis töö 1.3. peatükis.

vaheliste hoiakute uuringutes valdav lähenemine, mille kohaselt vaenulikkust teiste suhtes peeti positiivsete rahvustunnetega kaasnevaks paratamatuks nähtuseks (Brewer 1999: 429). Käesolevas töös võetakse aluseks ning esitatakse ülevaade etnotsentrismi ja rahvustunnete teoreetilisest ja empiirilisest käsitlest, sealhulgas kolme erineva koolkonna lähenemised gruppide-vaheliste hoiakute olemuse analüüsimisel.

Töö võtab vaatluse alla kaks olulisemat rahvustunnete käsitlest: rahvuslik uhkustunne ja rahvuslus, mis omakorda jagunevad kahe aladimensiooni vahel. Lähtudes rahvustunnete mitmetahulisuse eeldusest, eristatakse töös rahvusliku uhkustunde kaht dimensiooni: šovinismi ja patriotismi, mis on vastassuunalises seoses suhtumisega uussisserändajatesse. Samuti eristatakse etnilise ja kodanikurahvusluse tunnused lähtudes grupi piiritlemisel vabatahtlikkuse ja sünnipäraste kriteeriumide nõuetest. Kuigi tulemused näitavad, et viimane jaotus on problemaatiline, siis jaotuse aluseks olnud avatuse ja suletuse põhimõtted seostuvad sisserändehoiakutega vastassuunaliselt.

Käesoleva töö peamiseks eesmärgiks on seega selgitada, kuidas seostuvad rahvustunnete erinevad tüübid Eesti elanike suhtumisega uussisserändajatesse. Kuna varasemad tööd on näidanud, et põhi- ja vähemusrahvuse sisserändehoiakud on erinevad; ning on eeldatud, et tugevad rahvustunded esinevad eelkõige põhirahvuse hulgas, siis ühe olulise alaeesmärgina selgitatakse töös välja, kas ja kuidas erinevad rahvustunnete ja sisserändehoiakute vahelised seosed rahvusenamuse ja –vähemuste hulgas.

Magistritöö esimeses osas on esitatud teoreetilised lähtekohad. Esimene alapeatükk keskendub kolmele erinevale lähenemisele gruppide-vaheliste hoiakute analüüsimisel. Peatükki jätkab täpsem ülevaade rahvustunnete mitmetahulisuse käsitlestest, millel tuginevad ka käesoleva töö hüpoteesid. Kolmandas alapeatükis on täpsemalt selgitatud mõistete kasutust käesoleva töö kontekstis ning teooria osa viimases alapeatükis on esitatud Eesti sisserände konteksti ülevaade, sealhulgas varasemate uuringute olulisemad tulemused, millega täiendatakse käesoleva töö analüüsimudelit.

Töö teises osas on esitatud uuringu kava: sõnastatud hüpoteesid ja uurimisküsimus ning esitatud ülevaade kasutatavast andmestikust, muutujate operatsionaliseerimisest ning meetodikast. Töö kolmas osa keskendub empiirilise uuringu tulemustele ja nende

tõlgendamisele. Tulemuste peatüki viimases osas tuuakse välja ka olulisemad järeldused ning töö piirangud. Töö lõpetavad eesti- ja ingliskeelne kokkuvõte.

I TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Alljärgnevas peatükis on esitatud teoreetiline ülevaade, mis aitab selgitada, miks keskendutakse sisserrändajatesse ja laiemat teiste gruppide liikmetesse suhtumise analüüsimisel negatiivsetele hoiakutele. Peatüki esimeses osas on selgitatud kolme erineva koolkonna lähenemisi gruppide-vaheliste hoiakute olemusele. Negatiivset seost rahvustunnete ja sisserrändehoiakute, aga ka laiema erinevate sotsiaalsete gruppide vahel, näitavad eelkõige Sumneri (1906), Adorno (jt 1950) ja Sherifi (ja Sherifi 1953) käsitlused. Sama eeldavad ka sotsiaalse identiteedi teoreetikud Tajfel ja Turner (1979), kuid nende kunstlikud katsed negatiivset seost ei kinnitanud. Teise koolkonna, kuhu kuulusid Allport (1954) ning Brewer ja Campbell (1976), arvates pole rahvustunded ja endale lähema grupi eelistamine seotud teiste gruppide liikmetesse, sealhulgas uussisserrändajatesse, suhtumisega. Samade tulemusteni jõudsid ka de Figueiredo (ja Eklins 2003) ning Kosterman ja Feshbach (1989). Sidanius (jt 1997), Coenders (2001) ja Dollard (1939), kes moodustavad kolmanda koolkonna, leidsid, et negatiivne seos enda grupi eelistamise ja teistesse suhtumise vahel eksisteerib vaid teatud tingimustel.

Töö teoreetiline raamistik tugineb sotsiaalse identiteedi teoorial, kuid see eeldab vaid negatiivset suhtumist teistesse gruppidesse. Seetõttu on teises alapeatükis esitatud täpsem ülevaade rahvustunnete mitmetahulisuse käsitlustest ning erinevate rahvustunnete alaliikide seostest sisserrändehoiakutega. Eraldi tutvustatakse rahvusliku uhkustunde ja rahvusluse kaht alaliiki, millel püstituvad töö hüpoteesid. Rahvustunnete ja uussisserrändajatesse suhtumisega seonduvaid mõisteid on varasemates töödes kasutatud erinevalt, seetõttu on kolmandas alapeatükis täpsustatud mõistete kasutust käesoleva töö kontekstis. Viimasel alapeatükis on esitatud Eesti sisserrände konteksti ülevaade, sealhulgas varasemate uuringute olulisemad tulemused, mille abil täiendatakse käesoleva töö analüüsimudelit.

1.1. Etnotsentrismi erinevad käsitlused

Sisserrändehoiakute uurimisel on olulisel kohal etnotsentrismi mõiste. William Sumner tutvustas „meie“- ja „nemad“-gruppide ning etnotsentrismi mõisteid juba aastal 1906. Tema järgi on etnotsentrism tehniline nimetus nägemusele, mille kohaselt indiviidi enda (rahvus-) grupp on kõige keskmes ning kõiki teisi kaalutakse ja hinnatakse sellest

lähtuvalt (Sumner 1906: 12). Sumneri kohaselt on positiivne suhtumine enda gruppi lineaarses vastastikus seoses vaenulikkusega teiste gruppide suhtes: „iga grupp püüab suurendada oma uhkust ja edevust, kuulutab end ülimuslikuks, ülistab oma jumalikkust ning suhtub põlgusega nendesse, kes gruppi ei kuulu.“ (Sumner 1906: 13) Rahvustunnete ja sisserändehoiakute analüüsimise seisukohalt on Sumneri definitsioonis kaks olulist lähtekohta: negatiivne lineaarne seos ning universaalsus ehk etnotsentrismi esinemine *kõikides* gruppides. Seega peaks negatiivne suhtumine teistesse, sealhulgas sisserändajatesse olema paratamatu nähtus kõikide riikide ja rahvaste hulgas.

Sumneri (1906: 27) järgi on enda grupiga seostumine ning teiste gruppide tõrjumine korrelatiivses seoses: mida tugevamalt inivid samastab ennast oma grupiga, seda rohkem toimub vastandumist teiste gruppide liikmetega. Seega, kui inivid loob positiivse kujundi enda grupist, teeb ta seda üldjuhul teiste arvelt, kuna identiteedi loomine toimub läbi võrdluse: mida paremad oleme „meie“, seda suurem on „meie“ distants „nendest“ ehk seda „halvemad“ on „nemad“. Kusjuures rahvuslik vaenulikkus on tugevamalt suunatud suuremate, lähedalasuvate ning võimsamate teiste gruppide suhtes kui väiksemate, eemalasuvate ja nõrgemate suhtes. (Sumner 1906: 27-30)

Negatiivset vastastikust seost „meie“- ja „nemad“-gruppide vahel võib tuletada erinevatest teoreetilistest lähenemistest. Sumneri (1906) väited tulenesid tema gruppide päritolu struktuurilis-funktsionaalsest teooriast (*structural-functional theory of the origins of groups*), mis arenes nappide loodusressursside kontekstis. Piiratud ressursidega maailmas pidid inimesed ellujäämise nimel ühinema gruppidesse. Sõjaaeg tekitas ühtaegu vajaduse grupisisesest lojaalsusest kui ka teiste gruppide suhtes võitlusvalmiduse järele (Brewer 1999: 431). Sarnasel loogikal tugines Sherifi (Sherif 1966, Sherif ja Sherif 1953) gruppidevahelise käitumise funktsionaalne teooria (*functional theory of intergroup behavior*), mille kohaselt moodustuvad grupid sõltuvuse põhjal ühiste eesmärkide saavutamiseks; seejuures gruppidevahelisi suhteid iseloomustab konkurents ja negatiivne vastastikune sõltuvus. Sherifi (1966) suvelaagri eksperiment, kus võitjatele jagatud hinnalised auhinnad põhjustasid mõlemas grupis rühma-sisest uhkustunnet ning gruppide-vahelisi negatiivseid hoiakuid, on üks kõige laiemalt tuntud realistliku grupikonflikti teooria näiteid.

Eelmise sajandi teise poole etnotsentrismi gruppide-vaheliste hoiakute uuringutes oli veel valdav lähenemine, mille kohaselt „meie“-grupi eelistamine ning negatiivsus teiste gruppide suhtes on vastastikusel seoses. Erapoolikust „meie“-grupi suhtes ning eelarvamuslikku suhtumist teiste gruppide suhtes uuriti vaheldumisi, nagu oleks diskrimineerimine enda grupi hüvanguks ning teiste gruppide vastu sama mündi kaks eri külge (Brewer 1999: 430). Samas toetavad teise koolkonna arvukad rahvusvahelised uuringud ja eksperimendid alternatiivset lähenemist, mille kohaselt on grupi-sisene identifitseerimine sõltumatu negatiivsest suhtumisest teiste gruppidega; ning et gruppide-vaheline diskrimineerimine on pigem ajendatud enda grupi liikmete sooduskohtlemisest, mitte otsesest vaenulikkusest teiste gruppide liikmete suhtes.

Sarnaselt Sumnerile defineeris Allport (1954) etnotsentrismi ning „meie“- ja „nemad“-gruppide mõisted läbi positiivse suhtumise enda gruppi: uhkustunne, lojaalsus ning tajutav üleolek; kuid erinevalt Sumnerist, leidis Allport, et enda grupi liikmete positiivne kohtlemine ei too endaga ilmtingimata kaasa negatiivsust või vaenulikkust teiste gruppide liikmete suhtes. Allporti (1954: 42) järgi on „meie“-grupid psühholoogiliselt lähemad, kuna tuttavat eelistatakse. Võõrast peetakse mingil moel halvemaks, vähem „heaks“, kuid see ei tähenda, et selle suhtes ollakse vaenulikud. Vaenulikkus teiste suhtes aitab üldjuhul tugevdada „meie“ ühtekuuluvustunnet, kuid see ei ole nõutav. Seega, kui teatav eelistamine on paratamatu kõikides „meie“-gruppides, siis vastastikune suhtumine teistesse gruppidesse võib Allporti (1954: 42) järgi varieeruda positiivsest suhtumisest ükskõiksuseni, põlguse või vihani.

Allporti lootusrikkast veendumusest tärkas uus uurimistööde laine, mis pühendus gruppidevahelise positiivse suhtumise võimalikkuse tõestamisele. Kontaktide ja koostöö tingimusi muutes on teadlased näidanud, et individidid võivad väga kiiresti endisi „nemad“-gruppe enda omaks ümber kategoriseerida. Ka Sherif (1966) maandas oma katse kolmandas osas gruppide vahel pinged ülesannete abil, mis nõudsid gruppidevahelist koostööd. Kõige selgemini on selle formuleerinud Gaetner (jt 1993) oma ühise grupi-identiteedi mudelis (*common ingroup identity model*), mille kohaselt teatud väliste tegurite (nt kontakt, koostöö, ühine saatus või vastastikune sõltuvus) tulemusel individidid ümberkategoriseerivad endise „nemad“-grupi liikmed suurema „meie“-grupi liikmeteks.

Ka Tajfeli (1978, 1982) minimaalse grupi eksperimentides, mis viidi läbi sotsiaalse identiteedi teooria ilmetamiseks, näitasid tegelikkuses vaid oma grupi eelistamist. Katses osalenud väljendasid suuremat poolehoidu enda grupi liikmetele, kuid mitte ühelgi korral ei kaasnenud sellise eelistamisega reaalselt vaenulikkust või vastumeelsust teise grupi liikmete suhtes (de Figueiredo, Jr. ja Elkins 2003: 173). Nii Turner (1975: 31) kui ka Tajfel (1982) rõhutasid oma töö järeldustes, et gruppidevahelised eelarvamused nende katsetes väljendusid grupisisese poolehoiu, mitte gruppidevahelise halvustamise näol.

Samuti näitavad tulemused väljaspool kunstlikke eksperimente, et positiivne suhtumine „meie“-gruppi ei ole süstemaatilises korrelatsioonis negatiivsuse ja eelarvamuslikkuse määraga teiste gruppide suhtes. Näiteks uurisid Brewer ja Campbell (1976) Ida-Aafrikas kolmekümne etnilise grupi vastastikuseid hoiakuid. Nad leidsid, et peaaegu kõik grupid hindasid enda rahvusgrupi liikmeid teistega võrreldes süstemaatiliselt kõrgemalt sellistes hoiakutes nagu usaldusväärsus, kuulekus, sõbralikkus ja ausus; kuid oma grupi liikmete suhtes positiivse hinnangu määra ning teiste gruppide suhtes sotsiaalse distantsi määra vahel korrelatsioon puudus (Brewer ja Campbell 1976: 85).

Eelnevast lähtudes võib järeldada, et vastupidiselt varasematele teooriatele, ei ole seos oma (rahvus-) grupi uhkustunde ning teise grupi halvaksapanu vahel selgelt negatiivne ja lineaarne. On vägagi tõenäoline, et seda suhet mõjutavad mitmed erinevad tegurid, sealhulgas nii gruppide olemus, neid ümbritsev keskkond kui ka mitmed erinevad indiviiditasandi tegurid. Tuginedes Ceobanu ja Escandelli (2010) sisserändehoiakutealasele teooria ja uurimustulemuste kokkuvõttele ning erinevatele töös viidatud empiiriliste uuringute tulemustele, võib sisserändehoiakuid mõjutavad tegurid jagada struktureeritult kolme kategooria vahel (Tabel 1 järgmisel lehel): (1) indiviidi-tasandi mitte-hoiakulised faktorid; (2) indiviidi-tasandi hoiakud; ning (3) konteksti-tasandi faktorid.

Tabel 1. Tegurid, mis mõjutavad suhtumist uussisserändajatesse

Indiviidi-tasandi hoiakud	Indiviidi-tasandi mitte-hoiakulised faktorid	Konteksti-tasandi faktorid
- poliitiline maailmavaade (vasak-parem poliitiline hoiak) - poolehoid ja samastumine riikliku või riikideülese üksusega (nt EL) - rände tagajärgedega seonduvad hoiakud - rändetaustaga inimeste arvukuse hinnang	- haridustase - tööstaatus ja kutsealane liigitus - isiklik või leibkonna sissetulek - demograafilised muutujad (vanus, sugu, elukohatüüp) - religioossus	- makro-majanduslik seis (töötuse määr, majanduskasvu langus) - poliitilis-ideoloogiline kliima - vähemusgrupi märgatavus kohalikus kogukonnas

Eelnevat tabelit ei tohiks kindlasti käsitleda täieliku ja kõikehõlmava raamistikuna, vaid pigem lihtsustatud ülevaatenäide, mis aitab hoomata seni läbiviidud uurimuste tulemusi sisserändehoiakuid mõjutavatest teguritest. Kahtlemata on varasemalt läbiviidud uuringutes leitud veel palju erinevaid tegureid, mis mõjutavad inimeste suhtumist sisserändajatesse. Näiteks on käesolevas töös kolmanda koolkonnana käsitletud teoreetikud, sealhulgas sotsiaalse domineerimise (*social dominance*) teooria edendajad Sidanius ja Pratto (1999) näidanud, et ühiskonnas kõrgema positsiooniga grupid tunnevad rahvusliku identiteedi suhtes suuremat „omanditunnet“ ning seetõttu väljendavad ka suuremat toetust oma grupile ning negatiivsust teiste suhtes. Sarnast mõju omavad ka realistlikud (reaalne või tajutav ressursside nappus) konfliktid gruppide vahel (Campbell 1965; Bobo ja Kluegel 1993), isiklik negatiivne pettumus (Dollard jt 1939) või teatud isikuomadused (Adorno jt 1950, Gallego ja Pardos-Prado 2014).

Valdav osa sisserändehoiakutele keskenduvatest uuringutest on uurinud indiviidi- ja või konteksti tegurite mõju suhtumisele uussisserändajatesse. Samas on varasemate uuringute tulemusi mõjutanud ka analüütilised faktorid, sealhulgas kontseptuaalne ebatäpsus, vead mõistete mõõtmisel ja valseosed. Näitena võib siinkohal tuua Sumneri

(1906) etnotsentrismi käsitlust illustreerinud Adorno jt (1950: 142) E-skaala. Viimane sisaldas alamõõtmelena mustanahaliste, vähemuste ja patriotismi alaskaalasid, mille vahelist kõrget korrelatsioonimäära pidasid autorid tõestuseks selle kohta, et positiivsed rahvustunded on vaid üks osa üldisest võõraste-vastasest tendentsist, mida mõõtsid teised alaskaalad (Heaven jt 1985: 181; de Figueiredo, Jr ja Elkins 2003: 172-173). Hilisemad autorid (sh Doob 1964; Heaven jt 1985) on näidanud, et selge seos rahvusliku uhkustunde ja teiste etniliste gruppide suhtes negatiivsete hoiakute vahel, mida Adorno jt (1950) kinnitasid, ei pea paika. Seega on seatud suure kahtluse alla Adorno jt järeldus, mille kohaselt võib rahvusliku uhkustunde ja negatiivsed hoiakud teiste rahvusgruppide suhtes koondada ühise etnotsentrismi mõiste alla.

Samuti vihjasid juba 20. sajandi alguses Allport (1927: 300), Mead (1929: 406) ja Hunter (1932: 17) oma teostes vajalikkusele eristada rahvusliku uhkustunde kaht tüüpi. Adorno jt (1950: 142) E-skaala eesmärgiks oli mõõta nn pimedat kiindumustunnet teatud rahvuskultuurilistele väärtustele, kriitikavaba nõustumist valitseva rühma teoviisidega ning tõrjuvat suhtumist teistesse rahvustesse (Adorno jt 1950: 107). Sealsamas täpsustati, et patriotism nende skaalas ei tähenda mitte positiivset suhtumist oma riiki (*love of country*) ehk tõelist patriotismi (*genuine patriotism*), vaid pimedat kiindumust ja kriitikavaba nõustumist ehk pseudopatriotismi. Ometigi jäeti selle tegelikult pseudopatriotismi mõõtnud alaskaala nimetuseks ikkagi 'patriotismi skaala' ning erisus mõistete vahel, mis sai hoolikalt välja toodud, hägustus (Kosterman ja Feshbach 1989: 259). Nn patriotismi skaala ning „Autoritaarse isiksuse“ üldine populaarsus tingis (vähemalt osaliselt) selle, et erinevaid rahvustundeid (šovinistlikke ehk pseudopatriotistlikke ning (tõeliselt) patriotistlikke) käsitleti järgnenud aastakümnetel samatähenduslikelt mitmetes teaduslikes publikatsioonides ning avalikus debatis (Bar-Tal 1993; Blank ja Schmidt 1993, Kosterman ja Feshbach 1989).

Samuti võib oletada, et suhtumine teiste gruppide liikmetesse sõltub gruppide olemusest, ning sellest, keda peetakse *teisteks* ehk „nemad“-grupi liikmeteks. Petersoo (2007) eristas 'teiste' (*Others*) neli ideaaltüüpi: (1) sisemised positiivsed 'teised' (Eesti kontekstis nt vene vanausulised, rannarootslased); (2) sisemised negatiivsed 'teised' (nt baltisakslased, peale Teist maailmasõda sisserännanud venelased); (3) välised positiivsed 'teised' (Soome ja ülejäänud Põhjamaad, ka nõ Lääne-Euroopa kultuuriruum

tervikuna); ning (4) välised negatiivsed 'teised' (peamiselt praegune Venemaa ning endine Nõukogude Liit). Uussisserändajad võib liigitada väliste 'teiste' hulka, kuid nagu Tõldsepa (2013: 36-39) tulemused näitavad, on suhtumine sarnasest kultuuriruumist pärit sisserändajatesse positiivsem võrreldes nendega, kes on pärit väljastpoolt Euroopat vaesematest riikidest. Seetõttu pole ka uussisserändajate jaotus positiivsete ja negatiivsete väliste 'teiste' ideaaltüüpide vahel üheselt selge.

Erinevaid teooriaid, mis püüavad selgitada sisserändehoiakuid mõjutavaid tegureid, on palju. Indiviidi-tasandi teooriad rõhutavad individuaalseid tegureid nagu haridus (inimkapitali teooria), isiklik sissetulek ja tööstaatus (indiviidi-tasandi majanduslikud teooriad), põliselanike negatiivne suhtumine sisserändajatesse (kultuuriline marginaalsusteooria), poliitilise osaluse tase (poliitilise kuuluvuse teooria), isikutevaheline usaldus (sotsiaalse integratsiooni teooria) ning turvatunne (naabruskonna turvalisuse teooria). Grupi-tasandi teooriad keskenduvad agregeeritud muutujatele, nagu näiteks uussisserändajate ja rahvusvähemuste arvukus riigis (kontakti teooria), töötuse ja töötuse kasvu tase (grupi-tasandi majanduslikud teooriad) ning riigi välisinvesteeringute tase (välisinvesteeringute teooria). (Paas ja Halapuu 2012; Rustenbach 2010) Kõik need ja veel mitmed teisedki tegurid mõjutavad suuremal või vähemal määral seda, kuidas inividid suhtuvad riiki elama asujatesse.

Valdav osa uuringuid, mis püüavad selgitada gruppide-vahelist käitumist, tuginevad realistliku grupikonflikti teoorial või sotsiaalse identiteedi teoorial (Coenders 2001: 13). Sotsiaalse identiteedi teooria (Tajfel 1981, Tajfel ja Turner 1986) tõusuga säilis gruppidevaheliste vastastikuste negatiivsete hoiakute eeldus psühholoogilisel tasemel. Suuremat sarnasust grupi siseselt seostati suurema erinevusega gruppide vahel, kuid erinevalt varasematest lähenemistest, ei nähtud negatiivsete hoiakute taga konkurentsi motiive: negatiivsed hoiakud võivad eksisteerida ka siis, kui gruppide vahel puudub otsene huvide konflikt. Teooria keskmes on eeldus, et inividid püüavad saavutada või säilitada rahuldavat enesepilti. Selleks on vajalik positiivne eneseteadvus, mis eeldab positiivset sotsiaalset identiteeti. Negatiivsed hoiakud teiste gruppide suhtes on omakorda vajalikud positiivse sotsiaalse identiteedi ning grupi psühholoogilise grupi eripära (*distinctiveness*) saavutamiseks ja säilitamiseks. (Tajfel 1981: 258; Tajfel ja Turner 1979: 40)

Sotsiaalse identiteedi teooria selgitab ka etnotsentrismi suhet sisserändehoiakutega. Grupi-identiteedid, sealhulgas rahvuslik identiteet, arenevad sarnasel viisil: eristades „meie“- ja „nemad“-gruppe. Gruppidevaheline suhtlus ja kontaktid määravad selle, kuidas „meie“ defineerime „ennast“ ning kuidas „meie“ suhtume „nendesse“. Etnotsentrism on sotsiaalse identifitseerimise (positiivne samastumine grupiga) ning kontra-identifitseerimise (negatiivsete omaduste üldistamine teiste gruppide liikmetele) tulemus rahvusgruppide lõikes.

Sotsiaalse identiteedi teooria aga ei võimalda selgitada rahvustunnete ja tõrjuvate hoiakute ulatuse erinevusi indiviidide vahel ja/või eri riikide võrdluses. Eeldusel, et rahvustunded ja tõrjuvad hoiakud on tingitud fundamentaalsest inimvajadusest – vajadusest positiivse sotsiaalse identiteedi järele – peaks seega kõikidel indiviididel, hoolimata nende sotsiaalsest positsioonist, olema positiivsed hoiakud enda grupi liikmete ning negatiivsed hoiakud teiste gruppide liikmete suhtes. Ometigi pole suhe rahvustunnete ja sisserändehoiakute vahel nii selgelt ühesuunaline. See argument omakorda aga tugineb peamiselt rahvustunnete mitmetahulisuse eeldusel.

1.2. Rahvustunnete mitmetahulisus

1.2.1. Rahvuslik uhkustunne: šovinism ja patriotism

1950ndate lõpus hakati rahvustunnete mitmetahulisusele suuremat tähelepanu pöörama, kuid veidi teisest perspektiivist. Sampson ja Smith (1957) uurisid rahvusvaheliste hoiakute (*world-minded attitudes*) arengut, kuid tegelikkuses kajastas nende skaala, kus ühes otsas on šovinism² ning teises otsas rahvusvahelisus, samasugust ühemõõtmelisust ja lineaarsust nagu Adorno jt (1950) patriotismi skaala (Smith ja Rosen 1958: 180). Selline ühedimensiooniline skaala jättis varju võimaluse, et tegelikult on tegemist kahe erineva dimensiooniga. Nagu Doob (1964: 128) välja tõi: „pole ühtegi põhjust eeldada, et isikuomadused, mis on seotud oma riigi uhkustundega, on needsamad, mis seotud vaenulikkusega teiste riikide või välismaalaste suhtes.“ See tähendab, et šovinistid võivad suhtuda positiivselt oma riiki ja negatiivselt välismaalastesse, kuid üks ei tulene tingimata teisest. Näiteks võivad rahvusvaheliselt meelestatud isikud olla välismaalastesse positiivselt meelestatud, kuid pole üheselt selge, kuidas nad hindaksid

² Autorid kasutasid mõisteid rahvuslus ja pseudopatriotism.

uhkustunnet oma riigi üle. Samuti peaksid patrioodid hindama oma riiki kõrgelt, kuid ei ole selge, kuidas nad suhtuvad teistesse rahvustesse. (*ibid.*)

Sellest tulenevalt on alates 1980ndatest hakanud rahvusliku identiteedi (*national identity*) teoreetikud eristama selgelt uhkustunde kaht dimensiooni: šovinismi, mis viitab rahvusliku üleoleku tunnetele; ning patriotismi, mida iseloomustab indiviidi poolehoid oma riigile või rahvusele ilma seda idealiseerimata. Täpsem ülevaade tunnustest, mis iseloomustavad antud erisusi, on toodud alljärgnevas tabelis (Tabel 2).

Tabel 2. Šovinismi ja patriotismi tunnused

Šovinism	Patriotism
Rahvust idealiseeritakse ja väljendatakse rahvuslikku üleolekut	Rahvust ei idealiseerita, vaid hinnatakse kriitiliselt
Riiklikku ja poliitilist võimu aktsepteeritakse kriitikavabalt	Toetatakse demokraatlikke printsiipe, kuid ei toimu võimuasutuste kriitikavaba aktsepteerimist: süsteemi toetamine lõpeb niipea kui rahvuse eesmärgid pole kooskõlas humanistlike väärtustega
Surutakse maha rahvuse suhtes ambivalentseid tundeid	Negatiivsed rahvusega seonduvad emotsioonid on lubatud
Kriitikat ja teisitimõtlemit rahvuse suhtes nähakse olemuselt ebalojaalsena	Kriitika ning avalik vastuhakk rahva tegevusele on lubatud, kui indiviid usub, et tegevus rikub rahvuse põhialuseid või on vastuolus pikaajaliste rahvuslike huvidega
Rahvuslik kuuluvus indiviidi eneseteadvuses on ületähtsustatud	Rahvuslik kuuluvus on üks osa indiviidi eneseteadvusest, kuid see ei ole primaarne
Oma gruppi kaldutakse nägema homogeensena ning sinna kuulumiseks on vajalik ühtiv põlvnemine, rass ja kultuuriline taust	Objektivistlikke kriteeriume grupi liikmelisuse määratlemiseks ei kasutata
Suur tähtsus on sotsiaalselt halvustavatel võrdlustel gruppidega, keda ei peeta osaks rahvast („nemad“)	Olulised on ajalised võrdlused enda arengu hindamiseks; ei toimu teiste gruppide hindamist enda väärtussüsteemist lähtuvalt

Kontseptuaalsed sünonüümid: rahvuslus, pseudopatriotism, pime patriotism	Kontseptuaalsed sünonüümid: tõeline (<i>genuine</i>) või õige (<i>true</i>) patriotism, konstruktiivne patriotism
--	---

Allikas: Autori koostatud järgnevate teoste põhjal: Adorno jt 1950; Staub 1997; Schatz jt 1999; Coenders 2001; Blank ja Schmidt 2003; ning Davidov 2010.

Šovinismi ja patriotismi eristamisel on rõhutatud erinevaid aspekte, kuid valdavalt märgitakse, et patriotismi keskmes on kriitiline eneseanalüüs, šovinismis aga peaaegu eranditult üleolekut väljendav võrdlus teistega. Sisserändehoiakute analüüsimise seisukohalt on üks oluline erinevus kontseptsioonide vahel ka aspektis, millele vihjasid Blank ja Schmidt (2003: 292): šovinistid kalduvad nägema rahvusgruppi homogeensena ning piiritlevad liikmelisust ühise põlvnemise, rassi ja ühtiva kultuurilise tausta alusel. See on oluline, kuna selline hoiak välistab võimaluse, et rahvusgruppi liikmetest erineva päritoluga individid võiks kunagi olla aktsepteeritud grupi liikmena.

1.2.2. Rahvusgruppide piiritlemine: etniline ja kodanikurahvuslus

Etnotsentrismi mõiste hõlmab rahvusliku uhkustunde kõrval teise olulise komponendina (rahvus-) grupi mõistet. Tajfeli (1982: 2) sotsiaalse identiteedi teooria järgi on grupi olemasoluks vajalikud nii sisemised kui ka välised tunnused: lisaks indiviidi samastumisele grupiga peavad teised tajuma neid indiviide kui ühise grupi liikmeid. Tajutav erisus enda ja teiste gruppide vahel on gruppide-vahelise suhtumise ja käitumise aluseks (Tajfel 1981: 254). Ka iga riigi rahvas peab hõlmama piiri: kes sinna kuuluvad ja keda liikmena ei tunnustata.

Anderson (1983: 6-7) defineeris rahva (*nation*) kui kujuteldava poliitilise kogukonna, mis on olemuslikult nii piiratud kui ka suveräänne: ka kõige väiksema rahva liikmed ei tunne kunagi enamikku selle liikmetest, kuid igaüks tunneb teatavat solidaarsus- ja ühtekuuluvustunnet. Rahvast aitavad defineerida ning neile vastanduvad „teised“ – mitte-liikmed, kellega selline side puudub. Liikmelisuse kriteeriume eristades on eristatud kaht tüüpi rahvuslust: kodanikurahvuslus ehk nn avatud tüüp ning etniline ehk nn suletud tüüp. Kui kodanikurahvuslus nõuab liikmeks pürgijatelt selle poliitiliste väärtuste ja institutsioonide järgimist, siis etnilise rahvusluse järgi on kõige

olulisemateks liikmelisuse nõueteks ühine etniline taust ja päritolu (Koning 2011: 1976).

Sellist rahvusluse eri tüüpide eristamist võib märgata juba Meinecke (1970) rahvusluse tüpoloogias, kus ta eristas kodanikurahvuslust (*Staatsnation*) kultuurrahvuslusest (*Kulturnation*). Meinecke (1970) väitis, et on võimalik eristada kahte liiki riike: esimesed, mis tuginevad peamiselt ühisele kogemusele ja kultuuripärandile ning on põhimõtteliselt avatud kõikidele, kes soovivad seda järgida; ning teised, mis tuginevad poliitilisele ajaloole ja põhiseadusele ning millesse kuulumine lähtub päritolust (Meinecke 1970). Sarnaselt jaotas Hans Kohn (1961) riigid kodanikukeskseks Lääneks (*'civic West'*) ja etniliseks Idaks (*'ethnic East'*). Kuigi Kohni dihhotoomiat on hilisemalt korduvalt kritiseeritud (ülevaateks näiteks Kuzio 2002; Janmaat 2006), oli see alates 1990ndate lõpust aluseks arvukatele empiirilistele indiviidi-tasandi analüüsidele.

Eestit on Kohni ja Meinecke jaotuses liigitatud etnilise Ida ja kultuurrahvusluse riigiks, kus rõhutatakse ühist päritolu ning kultuuri (keelt ja religiooni) kui rahvuse tuuma (Piiromäe 2009: 171). Ka Tallinna Ülikooli filosoofiaprofessor Tõnu Viik (2012: 4) näeb rahvuskultuuri ja riiki üksteisega seotuna: „eesti rahvuskultuuri sisuks on lojaalsus Eesti riigile, sest Eesti riik on aegade algusest alates olnud meie rahvuskultuuri igatsetuim eesmärk.“ Eesti riigi etnilisus väljendub ka põhiseaduse preambulis, kus nähakse riigi kohustusena tagada eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimine läbi aegade (Eesti Vabariigi põhiseadus). Samuti on Eesti kodakondsuspoliitikas sarnaselt teistele Euroopa riikidele järgitud *ius sanguinis* põhimõtteid, ning seda on kritiseerinud nii riigi elanikud (Võõbus 2009) kui ka Euroopa Komisjon (ECRI Sekretariat 2015: 22) kui liiga ranget ning eesti keele keskset. Samas ei tähenda eelnev, et Eesti seadusloomes lähtutakse vaid rahvusriigi säilitamise põhimõtetest. Rändepoliitika indeksi (*Migrant Integration Policy Index – MIPEX*) 2014. aasta andmetele tuginedes hinnati Eesti ja mitme teise Kesk-Euroopa riigi ning ka Prantsusmaa ja Ühendkuningriigi valitsuste tegevust sisserändajate kohanemise soodustamisel keskmiseks ehk pooleldi soosivaks (*halfway favourable*); ning 38 uuritud riigi seas paigutub Eesti lõimumispoliitika soosivuse edetabelis kokkuvõttes 22. kohale (Huddleston jt 2015).³

³ MIPEX on pikaajaline projekt, mis hindab ja võrdleb riikide valitsuste tegevusi sisserändajate integreerimisel Euroopa Liidu liikmesriikides ja mitmetes teistes riikides väljaspool Euroopat. Projekti

Indiviidi-tasandil eristab Vetik (2008: 164) identiteedist rääkides kolme tasandit: enda seostamist a) oma etnilise grupiga ehk etnilist identiteeti, b) Eesti riigiga ehk riigiidentiteeti ning c) riigiüleste või -väliste poliitiliste üksustega ehk riigiülest identiteeti. „Riigiidentiteedi tugevus näitab, kas ja kuivõrd on Eesti ühiskonnas eri rahvusest inimeste erinevate etniliste ja riigiüleste identiteetide kõrval välja kujunenud ka nende kollektiivne samastumine Eesti riigi ning tema tähtpäevade, väärtuste ja sümbolitega.“ (*ibid.*) Vetiku (2015: 25) sõnul on „eestlaste tugeva riigiidentiteedi üheks tunnuseks [...] lisaks etnilisele kuuluvusele ka Eestimaa rahva kui terviku hulka kuuluvuse tähtsustamine, mis eeldab rahvusriigi mõtestamist mitte etnilisel alusel, vaid kodanikeriigina“. See tähendab, et kui riigi tasandil säilib enamasti rahvus- ja kodakondsuspoliitikas järjepidevus vastavalt kas etnilise või kodanikurahvusluse lõikes, siis indiviiditasandil ei pruugi olla rahvusluse tüübid üksteist välistavad ning pikaajalt püsivad.

1.3. Mõistete selgitus

Rändeuuringutes ning uussisserändajate arvukuse hindamisel on olulise tähtsusega see, keda peetakse uussisserändajaks ehk immigrandiks. Viimaseid võib eristada välisriigi sündimise (nt USA) või välisriigi kodakondsuse ja rahvuse (nt Euroopa riigid) alusel. Oluline on ka ajaline dimensioon: üldiselt loetakse uussisserändajaks inimest, kes viibib uues riigis pikaajaliselt ehk üle ühe aasta. Vahel, kuid mitte alati, loetakse uussisserändajate hulka ka varjupaigataotlejad (Anderson ja Blinder 2015: 2; OECD 2013: 24).

Eestis on aga enim levinud definitsioon, mille kohaselt loetakse uussisserändajaks kõiki, kes on Eestisse saabunud pärast taasiseseisvumist ehk alates 1991. aastast (Kriiger ja Tammaru 2011). Siseministerium ja osaliselt ka teised ministeriumid lähtuvad veidi kitsamast definitsioonist, mille kohaselt on uussisserändajad vähem kui viis aastat Eestis seaduslikult elanud välismaalased.⁴ See tähendab, et uussisserändajate hulka ei loeta

juhü Barcelona Rahvusvaheliste Suhete Keskus (CIDOB) ja Rändepoliitika Grupp (MPG). Täpsem info ning töös esitatud andmed on kättesaadavad MIPEX veebilehel www.mipex.eu (viimati külastatud 11.05.2016).

⁴ Siseministeriumi käsitusel täpsustatakse, et grupp hõlmab: välismaalasi, kellele on antud Eesti tähtajaline elamisloa Välismaalaste seaduses (VMS) või Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduses (VRKS) sätestatud alusel; Euroopa Liidu kodaniku perekonnaliikmeid, kellele on antud Eestis tähtajaline elamisõigus Euroopa Liidu kodaniku seaduses (ELKS) sätestatud alusel; ning Euroopa Liidu

tagasipöördujaid ehk Eestis sündinud ning enne kodumaale naasmist teatud aja välismaal elanud isikuid.

Käesoleva magistr töö empiirilise osa aluseks olevas kvantitatiivses uuringus on küsitud elanike hoiakuid sisserrännanute kohta. Küsitlusankeedis on täpsustatud, et sisserrändajate (uusimmigrandid) all mõeldakse inimesi, kes tänapäeval tulevad mujalt ja asuvad püsivalt Eestisse elama. Tänapäeva mõistet võivad vastajad mõtestada erinevalt, kuid võib eeldada, et vastajad ei käsitle 90ndate algusaastaid enam tänapäevana, vaid pigem piiritletakse tänapäeva selles kontekstis viimase paari aasta ning lähitulevikuga. Seega sarnaneb selgituses lisatud tõlgendus rohkem Siseministeeriumi kitsama käsitlusega, millest lähtutakse ka käesolevas töös. Uussisserrändaja mõistega samatähenduslikult on töös kasutatud sisserrändaja mõistet. Rahvusvähemustena käsitletakse käesolevas töös enne taasiseseisvumist, peamiselt Nõukogude-aegsel perioodil riiki elama asunud inimesi.

Suhtumine uussisserrändajatesse võimaldab hinnata „meie“ ehk riigi elanike hoiakuid „nende“ ehk riiki elama asuvate indiviidide suhtes. Käesolevas töös on uussisserrändajatesse suhtumise mõistega samatähenduslikult kasutatud mõistet sisserrändehoiakud. Hoiaku defineerimisel lähtutakse Eagly ja Chaikeni (1993: 1) definitsioonist, mille järgi hoiak (*attitude*) on psühholoogiline kalduvus, milles väljendub poolehoidu või halvaksapanu hinnang teatud üksusele. See definitsioon hõlmab kolme olulist hoiakute aspekti: kalduvust, üksust (või hoiaku objekti) ning hinnangut. Allporti (1954: 42-43) järgi on indiviidi enda grupid ning sellega seonduvad hoiakud psühholoogiliselt lähemad, mistõttu võiks justkui eeldada, et hinnangud teiste suhtes on põhjustatud tunnetest enda grupi suhtes. Schuman (2000: 304) aga täpsustab, et hoiakud on vaimsed üksused, millel puuduvad ajalised või muud märgistused, mis võimaldaks mugavalt näidata põhjuslikku järjekorda. Seega, kuigi võib eeldada, et rahvuslik uhkustunne ning nägemus grupi liikmeskonnast põhjustavad negatiivseid tundeid teiste suhtes, kes sinna gruppi ei kuulu; ei saa jätta kõrvale võimalust, et see suhe toimib ka vastupidiselt – et hoiakud teiste suhtes mõjutavad ka rahvustundeid; või et mõlemaid hoiakuid põhjustavad hoopis teised tegurid (nt Coendersi (2001) etnilise konkurentsi

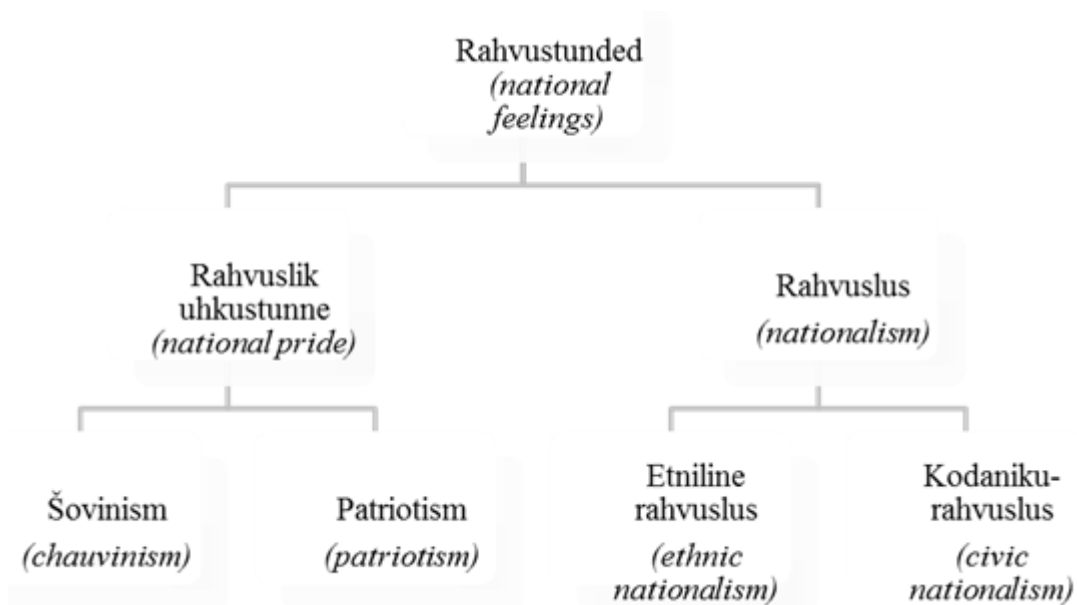
kodanikke, kes on omandanud Eesti tähtajalise elamisõiguse Euroopa Liidu kodaniku seaduses (ELKS) sätestatud alusel.

teooria). Seetõttu on ka käesolevas töös vaatluse all eelkõige muutujate vahelise seose tugevus, kuid täpsemalt põhjuslikkuse suunda töös ei analüüsita.

Käesolevas töös on rahvustunnete mõistet kasutatud laiemas tähenduses – koondnimetusena nii oma riigi ja rahva suhtes uhkustunde (šovinism ja patriotism) kui ka rahvusluse (etniline ja kodanikurahvuslus) mõistete ühisel käsitlemisel. Lähtudes rahvuse (*nation*) mõiste tähendusest kui grupist ühise kultuurilise eripäraga inimestest, kes usuvad territoriaalse enesemääratlemise õigusesse (Barrington 1997: 713), ei ühti rahvustunnete mõiste tingimata selle mõttega, mida termin sõna-sõnaliselt väljendab ehk tunnetega oma rahvuse suhtes. Tunded rahvuse ja riigi suhtes ühtivad vaid tõeliste rahvusriikide korral, mille etnilise grupi piirid langevad kokku riigipiiriga. Mitme-rahvuseliste riikide puhul, nagu ka Eesti, ei pruugi seal elavate rahvusvähemuste jaoks suhtumine *oma rahvusesse* ühtida suhtumisega *riiki*.

Seetõttu oleks ehk õigem kasutada, vähemalt rahvusvähemuste hoiakutest rääkides, „rahvustunnete“ mõiste asemel sõna „riigitunded“ ning „rahvusliku uhkustunde“ asemel „riiklik uhkustunne“; või sarnaselt osadele varasematele töödele (nt Coenders 2001; Jeong 2013) kaasata empiirilisse uuringusse vaid etnilise põhirahvuse liikmed. Kuna Eesti näitel pole varasemalt analüüsitud rahvustunnete ja sisserändajatesse suhtumise vahelisi seoseid ei eestlaste ega mitte-eestlaste seas, siis pole võrdluse nimel mitte-eestlaste gruppi uurimisest välja jäetud. Selle asemel on tulemused rahvusgruppide lõikes eraldi välja toodud. Samuti on töö empiirilises osas võimalusel täpsustatud, et mõõdetud on suhtumist Eesti riiki ja rahvasse, mitte vähemusrahvuse esindaja suhtumist *oma rahvusesse*.

Samuti ei käsitleta käesolevas töös rahvusluse mõistet selle tõelises tähenduses, mille kohaselt seostatakse seda rahvusriigi saavutamise püüdlustega (Barrington 1997: 714). Rahvusluse ja rahvusliku uhkustunde mõisted on töös kasutusel koondnimetuste eesmärgil: rahvusluse mõiste alla koonduvad kaks erinevat lähenemist rahvusgrupi piiritlemiseks (sünnipäraste tunnuste alusel – etniline rahvuslus ning vabatahtlike tunnuste alusel – kodanikurahvuslus) ning rahvuslik uhkustunne hõlmab kaht erineva tasandi poolehoidu mõistet (riiki ja rahvust ülistav šovinism ja kriitilist poolehoidu väljendav patriotism). Täpsemalt selgitab töös kasutatud mõistete vahelisi seoseid järgmisel lehel esitatud joonis (Joonis 1).

Joonis 1. Rahvustunnete mõistete omavahelised seosed

Ka etnilise ja kodanikurahvusluse mõistete kasutamine võib vajada täiendavat selgitust, kuna nende sõnatüvi *rahvuslus* viitab *rahvuse* mõistele, kuid eesti keeles täpsem vaste uuritavale grupile on *rahvas*. Inglise keelest on mõistet *nation* tõlgitud nii rahvuse kui rahvana. Eelpool toodud Barringtoni (1997: 713) definitsiooni kasutamine rahvuse mõiste iseloomustamiseks on selles kontekstis omakorda problemaatiline, kuna ta lisab selgitusena, et ühine kultuuriline eripära ei tähenda tingimata ühist etnilist päritolu. Eesti keeles eristatakse rahvuse ja rahva mõisteid peamiselt just etnilisuse alusel: rahvus tähistab ühtse etnilise identiteediga, harilikult ka riiklikult iseseisvat inimeste gruppi; rahvas ühendab kõiki riigi territooriumil elavaid inimesi sõltumata nende etnilisest taustast. Seega on käesolevas töös rahva mõiste võrdsustatud sisuliselt elanike mõistega, kuid pidades seejuures silmas ka Andersoni (1983) kogukonna ning usalduse tunnet. See võimaldab analüüsida ka erinevate etniliste ja kodanikukesksete tingimuste olulisust grupi liikmelisuse piiritlemisel.

1.4. Eesti kontekst

Esimesed hinnangud Eesti kui territoriaalse-geograafilise ala etnilise koosseisu kohta pärinevad 13. sajandi algusest, mil eestlaste osatähtsuseks hinnati vähemalt 95% (Palli

1973).⁵ Teistest rahvustest elanike osakaal püsis alla 10% kuni Teise maailmasõjani, kuid Nõukogude-aegne eestlaste küüditamine Siberi aladele ning venelaste ümberasumine Eesti territooriumile muutis rahvastiku koosseisu märgatavalt: massilise migratsiooni tulemusel kasvas vene keelt emakeelena kõnelevate elanike hulk varasemalt kolmelt protsendilt 1959ndal aastal 22 protsendini (Pettai ja Kallas 2009: 106). Ka hilisemalt on rahvuskoosseisu mõjutanud inimeste ränne, kuid rahvusgruppide proportsioon on jäänud sarnaseks: 2011. aasta rahvaloenduse andmetel moodustavad eestlased rahvastikust 68,7 ning venelased 24,8% (Statistikaamet 2016a).

Statistikaameti andmetel on alates aastast 2006, mil elukoha registreerimine muutus kohustuslikuks, igal aastal Eestisse rännanud ligikaudu 3500 inimest (madalaim 2234 aastal 2006 ning kõrgeim 4098 aastal 2013), kellest veidi vähem kui pooled olid Eestis sündinud tagasirändajad. Registreeritud lahkujaid oli igal aastal keskmiselt umbes 5300.⁶ (Statistikaamet 2016b) Elanike endi hinnangud sisserände suuruse osas ehk hinnangule sisseränne on tegelikkusest oluliselt väiksem: keskmiselt arvatakse, et sisseränne Eestisse on 1588 inimest aastas (Jüristo jt 2015).

Eesti elanike hoiakuid sisserändajate suhtes üldisemalt on käsitletud mitmes varasemas magistri- ja bakalaureusetöös (nt Töldsepp 2013; Schütz 2013; Saat 2014; Reintam 2014), ning samuti mitmetes riigi poolt tellitud rakendusuuringutes (Ainsaar jt 2016; Kallas jt 2014), teiste hulgas ka 2007. aastal avaldatud uuringus „Rassi- ja võõravimm Eestis“, kus jõutakse järeldusele, et eestlaste tõrjuvad hoiakud uussisserändajatesse on seotud eestlaste kultuurilise ebakindlusega ning mitte-eestlaste hoiakud pigem majandusliku ebakindlusega (Laineste jt 2007: 19). Samuti annavad ülevaate avalikust arvamusest sisserändajate suhtes 2011. ning 2015. aasta Integratsiooni monitooringute vastavad peatükid (Kriger ja Tammaru 2011; Ubakivi-Hadachi 2015).

Masso (2009); Paas ja Halapuu (2012) ning Halapuu jt (2013) on analüüsinud sisserändehoiakuid Eestis võrdluses teiste riikidega. Sisserändehoiakute teemat on

⁵ Oluline on siiski märkida, et eestlase määratlus siin on paljuski hinnanguline, rahvuslik enesemääratlus eestlasena hakkas levima alles pärast seda, kui 1857. aastal Johann Voldemar Jannsen selle omanimetusena maarahva asemel kasutusele võttis.

⁶ 2015. aastal ületas Statistikaameti andmetel sisseränne väljarände: Eestisse asus elama 15 413 ja lahkus 13 003 inimest. Alates 2015. aasta andmetest võtab Statistikaamet lisaks registreeritud rändele arvesse ka registreerimata rännet, mistõttu 2015. aastal kasvas rändevoogude suurus võrreldes varasemate aastatega. Täpsem info on leitav Statistikaameti veebilehel: <http://www.stat.ee/277563> (viimati külastatud 17.05.2016)

käsitletud teiste teemade seas ka pagulaste ning sisserändajate kohanemisele keskendunud uuringutes (Saar Poll 2010; Kallas jt 2014; Jüristo jt 2015), kuid autorile teadaolevalt pole Eesti elanike hulgas varasemalt uuritud rahvustunnete ja sisserändehoiakute vahelisi seoseid.

Üheks põhjuseks, miks seni Eesti näitel või riikidevahelises võrdluses Eestit kaasates pole rahvustunnete ja sisserändehoiakute seoseid uuritud, võib olla relevantsete kvantitatiivsete andmete puudumine. Valdavas enamuses on rahvustunnete ja sisserändehoiakute seoste keskenduvad tööd indiviidi- ehk mikrotasandi uurimused, milles kasutatakse kvantitatiivset andmeanalüüsi (nt Jones ja Smith 2001a,b; Blank ja Schmidt 2003; Janmaat 2006). Rahvusvaheliste võrdluste peamiseks andmeallikaks on *International Social Survey Programme* (ISSP) 1995 ja 2003 rahvusliku identiteedi bloki andmeid, kuid Eesti pole senini riikide valimisse kuulunud. Mitmed teised tunnustatud rahvusvahelised uuringud (sh *World Value Survey* (WVS), Eurobaromeeter ning Euroopa Sotsiaaluuring (*European Social Survey*, ESS)) sisaldavad küsimusi suhtumisest sisserändajatesse ja rändest üldisemalt, kuid mitte rahvustunnete kohta.

Eesti elanike hulgas läbiviidud varasemate uuringute tulemused näitavad, et ühelt poolt peavad Eesti elanikud uute sisserändajate tulekut paratamatuks ja loomulikuks, kuna elanikkond vananeb ning Eesti kui avatud ühiskonna puhul peetakse loomulikuks ja õigeks, et siia tuleb inimesi erinevatest maailma piirkondadest. Teiselt poolt tuntakse, et Eestis on juba niigi suur rahvusvähemuste osakaal ning edasine sisseränne oleks liigne (Kriger ja Tammaru 2011: 217). See näitab, et Eesti elanikud tunnetavad sisserände (vajalikkuse) probleemi, kuid valmisolek uussisserändajate vastuvõtmiseks on madal. Sisserändega seonduvate ohtudena näevad Eesti elanikud nii sotsiaalseid (alkoholism, narkomaania, AIDS, kuritegevus) kui ka majanduslikke probleeme (vaesus ja tööpuudus, varade minek välismaalaste kätte) (Ainsaar ja Maripuu 2008: 33).

Aastate jooksul on Eesti elanike suhtumine sisserändajatesse muutunud pigem positiivsemaks, kuid hinnangud jäävad pea eranditult negatiivsele poolele: arvatakse, et uussisserändajad toovad endaga kaasa rohkem kahju kui kasu (Töldsepp 2013: 37; Reintam 2014). Samas näitavad mitmed uuringud, et mitte-eestlased on sisserändajate suhtes positiivsemalt meelestatud kui eesti rahvusest elanikud (Ubakivi-Hadachi 2015: 132-133; Kriger ja Tammaru 2011: 217-218; Töldsepp 2013: 34). 2015. aastal Euroopat

tabanud põgenikekriis tõi selgemalt välja, et võrreldes teiste rändeliikidega (õppimine, töötamine, perega ühinemine), ollakse just varjupaigataotlejate suhtes oluliselt vähem vastuvõtlikumad (Jüristo jt 2015; Kriger ja Tammaru 2011: 217) Rohkem vastuvõtlikumad on elanikud sarnasest kultuuriruumist pärit sisserändajate kui teisest rassist ning väljastpoolt Euroopat vaesematest riikidest pärit sisserändajate suhtes (Beilmann 2016: 26; Töldsepp 2013: 36-39). Tumedama nahavärviga sisserändajad on teistest rohkem langenud ka vihakõne sihtmärgiks (Kallas jt 2014: 63). Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskuse RAKE ja Balti Uuringute Instituudi rahvuskaaslaste uuringu kohaselt ei piirdu aga Eesti elanike sallimatus vaid võõrast päritolu sisserändajatega, sest „Eesti ühiskonnas valitsevad eelarvamused ja halvustav suhtumine [ka] rahvus-vähemustesse ning välismaale lahkunud rahvuskaaslastesse.“ (Aksen jt 2015: 11)

Meedias ja rahvusvahelistes uuringutes võib märgata eestlaste suuremat sallimatust võrreldes teiste riikidega. *Legatum Institute*'i heaoluindeksi (*Social Progress Index*) järgi on Eesti keskmisest kõrgema heoluga riikide hulgas, kuid ühe näitaja – isikuvabaduste – alal on Eesti tabelis viimaste seas. Üks indikaatoritest isikuvabaduste tunnuse seas on tolerantsus uussisserändajate suhtes, mida mõõdetakse järgneva küsimusega: kas linn või piirkond, kus Te elate, on uussisserändajatele hea koht elamiseks (*"Is the city or area where you live a good place or not a good place to live for immigrants from other countries?"*)⁷ 2015. aastal vastas küsimusele jaatavalt 37% küsitletutest ning Eesti kohaks jäi 123 133st (Social Progress Imperative 2016). OECD (2011) andmetel vastas samale küsimusele positiivselt 26% Eesti elanikest aastal 2010.

Meedia negatiivset hinnangut elanike sallimatusele ilmestab ka Eesti Päevalehe (2015) juhtkiri, kus 2015. aasta tulemuste valguses kirjutatakse: „Sellele kohale maandumine paigutab meie muidu paljude tunnuste poolest üsna viisaka ühiskonna maailma mudaliigasse, kui räägitakse neist, kes erinevad n-ö aktsepteeritud keskmisest ...“ Tulemusi kommenteerides toodi põhjustena välja erinevaid tegureid, sh Eestlaste negatiivne immigratsioonimälu, tegemata jäänud investeeringud sallimatuse ja diskrimineerimisega võitlemiseks, suur hulk nõ kõrvale jäänud inimesi jne (Ibrus 2015).

⁷ Täpsem info on leitav Social Progress Imperative heaoluindeksi veebilehel: <http://www.socialprogressimperative.org/data/spi/definitions#faq-category-com11> (viimati külastatud 17.05.2015)

On selge, et negatiivsete hoiakute selgitamiseks on võimalik välja tuua veel palju erinevaid põhjuseid, kuid senistele uurimistulemustele tuginedes on tõenäoline, et rahvustunded on üks sisserändehoiakuid mõjutavaid tegureid.

II HÜPOTEESID, ANDMED JA METOODIKA

Alljärgnevas peatükis on esitatud empiirilise uuringu kava. Esimeses alapeatükis on sõnastatud kolm hüpoteesi ja uurimisküsimus. Teises alapeatükis on esitatud lühiülevaade kvantitatiivsest uuringust ja andmebaasist, mida käesoleva töö empiirilises analüüsis kasutatakse. Kolmas alapeatükk keskendub sõltuva ja sõltumatute muutujate operatsionaliseerimine ning viimases alapeatükis on esitatud ülevaade analüüsi metoodikast.

2.1. Hüpoteesid

Käesolevas magistritöös uuritakse, kuidas mõjutavad rahvustunded ja selle erinevad alaliigid Eesti elanike suhtumist uussisserändajatesse. Rahvustunnetest käsitletakse töös kaht erinevat lähenemist: rahvuslikku uhkustunnet ja rahvuslust. Rahvusliku uhkustunde puhul on eristatud kaht dimensiooni: šovinismi ja patriotismi. Mõlemad väljendavad uhkustunnet ja poolehoidu oma riigi ja rahvuse suhtes, mistõttu eeldatakse ka, et need tunnused on omavahel positiivses seoses. Samuti on šovinismi üheks tunnuseks kalduvus näha oma rahvusgruppi homogeensena ning määratleda seda läbi põlvnemise, rassi või kultuurilise kuuluvuse (Blank ja Schmidt 2003: 292). Kuna viimased tunnused on ka etnilise rahvusluse mõiste keskmes, siis võib eeldada, et ka šovinism ja etniline rahvuslus on omavahel positiivses seoses.

Rahvusluse küsimuses on eristatud kaht erinevat lähenemist: etnilist ja kodanikurahvuslust. Neid mõisteid on varasemalt käsitletud dihhotoomse muutujana (Kohn 1961, 1994); kuid Smithi (1991: 13) järgi vastab etnilise ja kodanikurahvusluse raamistik paremini hoopis ühedimensioonilisele skaalale, kus iga rahvus paikneb vastavalt kas etnilise või kodanikurahvusluse otsale lähemal. Janmaat (2006: 61-62) leidis ISSP ja Eurobaromeetri andmetele tuginedes, et ei dihhotoomia ega ühemõõtmeline skaala sobi rahvusluse tüüpide omavahelise seose kirjeldamiseks, vaid hoopis koonuse või püramiidi-kujuline mudel; ning et sellest võib järeldada, et indiviidid ei näe kaht tunnust üksteist välistavatena, vaid mitte-konkureerivate kontseptsioonidena. Viimastele tulemustele tuginedes võib eeldada, et ka etniline ja kodanikurahvuslus on omavahel positiivses seoses.

Sellest lähtuvalt on töö esimeseks hüpoteesiks:

H1: Rahvustunded on omavahel positiivses seoses, kõige tugevamad seosed peaks ilmnema: a) šovinismi ja patriotismi vahel; b) šovinismi ja etnilise rahvusluse vahel; c) etnilise ja kodanikurahvusluse vahel.

Nii šovinism ja patriotism kui ka etniline ja kodanikurahvuslus on kumbki ühe laiema kontseptsiooni kaks aladimensiooni. Kuna rahvuslik poolehoid hõlmab nii šovinistlikke kui ka patriootlikke tundeid, võib eeldada, et šovinism ja patriotism on üksteisega positiivses seoses, kuid nende mõju vähemustesse suhtumise kujunemisel ja nende tõrjumisel peaks olema erinev. Šovinismi, mis ilmestab varasemat etnotsentrismi käsitlust, mille kohaselt rahvustunded käivad käsikäes vaenulikkusega teiste suhtes, on nimetatud ka agressiivsemaks rahvustunnete vormiks. Patriotism, mida peetakse inimlikumaks ja vähem agressiivseks rahvustunnete vormiks, väljendab etnotsentrismi hilisemat nägemust, mille kohaselt positiivne hoiak enda grupi suhtes ei too tingimata kaasa negatiivset suhtumist teiste suhtes. Sellest lähtub töö teine hüpotees:

H2: Mida šovinistlikum on individ, seda negatiivsem on tema suhtumine uussisserändajatesse, kuid patriootlikkus seostub positiivsete või neutraalsete hoiakutega.

Positiivsete rahvustunnete ja „võõrastesse“ suhtumise vahelise seose juures on oluline ka grupi sotsiaalne esindatus ehk nägemus grupi liikmeskonnast ning selle suhtest teiste gruppidega. Etnilis-kultuurilise rahvusluse puhul, mis hõlmab nägemust rahvast kui kodanike kogust, kellel on ühine päritolu ja kultuuripärand, peaks tugev grupiga samastumine kokku langema negatiivsete hoiakutega „võõrastesse“, kuna neid tajutakse ohuna rahvuslikule kultuurile. Vastupidiselt, kodaniku- või vabariikliku rahvusluse korral, mis hõlmab nägemust rahvast kui võrdsete kodanike dunaamilisest kogukonnast, mille liikmeid seob ühine põhileping, sõltumata nende kultuurist või päritolust – peaks tugevad rahvustunded seostuma positiivsema suhtumisega võõrastesse. Sellest lähtub töö kolmas hüpotees:

H3: Mida tugevamalt toetab individ etnilise rahvusluse tunnuste olulisust Eesti rahva grupi piiritlemisel, seda negatiivsemalt suhtub ta uussisserändajatesse.

Kodanikurahvosluse tunnuste suurema toetamisega seostub aga positiivne või neutraalne hoiak.

Eesti rahva hulgas varasemalt läbiviidud uuringutes on täheldatud, et mitte-eestlased suhtuvad üldiselt uussisserändajatesse positiivsemalt kui eestlased (Laineste jt 2007, Tõldsepp 2013, Saat 2014); ning et eestlaste hoiakutes esineb suurem variatiivsus kui mitte-eestlaste hulgas (Tõldsepp 2013: 63). Integratsiooni monitooringute (2008, 2011, 2015) tulemused näitavad, et teisest rahvusest inimeste usaldus Eesti riigi ja selle institutsioonide vastu on eestlastega võrreldes madalam (Kallas ja Kivistik 2015: 17). Samas näitavad Vetiku (2015: 34) tulemused, et eestivenelaste riigiidentiteet on eestlaste omast veidi kõrgem, kuid kuna riigiidentiteet tähistab mõlema grupi jaoks erinevaid nähtusi – mitte-eestlastele kuuluvustunnet ja eestlastele kaasamisvalmidust; siis ei võimalda ka need tulemused otseselt hinnata erinevusi eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumises riiki. Samas ei saa nende uuringute põhjal väita, kas erinevused eestlaste ja mitte-eestlaste hoiakutes on tingitud *ceteris paribus* rahvusest või erinevate indiviidi- ja makrotasandi tegurite koosmõjust.

Riikide loomise protsesside ajaloolised analüüsid on näidanud, et riigid kujunevad üldiselt ühe etnilise tuumikrühma ümber, mis enamasti moodustab riigis põhirahvuse (Staerklé jt 2005: 8). Eeldus, et riigid on ülesehitatud ühe enamusrahva grupi ümber, viitab sellele, et rahvusenamuse ja –vähemuste vaheline suhe kaldub olema asümmeetriline (Sidanius jt 1997). Sellest tulenevalt tekib tõenäoliselt enamusel rahva üle teatav omanditunne, mis mõjutab nende suhtumist rahvusvähemuste ja sisserändajate suhtes. Asümmeetria väljendub järgnevalt: (1) rahvusenamus väljendab riigi suhtes tugevamat kuuluvustunnet ja lojaalsust kui vähemused; ning (2) etnilisel enamusel on positiivne ja vastastikune seos rahvusliku ja riigiidentiteedi vahel, kuid vähemuse jaoks on seos rahvusliku ja riigiidentiteedi vahel negatiivsem (Sidanius ja Petrocik 2001). Staerklé (jt 2005: 9) lisab, et asümmeetria võib väljenduda ka selles, et rahvusenamus on sisserändajate suhtes negatiivsemalt meelestatud kui rahvusvähemused.

Rahvusgruppide vahelise asümmeetria kontekstis on seega tõenäoline, et lisaks erinevustele rahvustunnete ja sisserändajatesse suhtumise tasemetes, erinevad ka tulemused nende omavahelistes seostes. Mitmed rahvusvahelised uuringud on vaadanud

rahvustunnete seost suhtumise uussisserändajatesse üksnes riigi enamusrahvuse või kodanike seas (nt Coenders 2001; Jeong 2013) ning rahvusvähemuste grupi uuringust välja jätnud. Seega ei ole võimalik varasematele uuringutele ega teoreetilistele lähenemistele tuginedes eeldada, kas ning kuidas võiksid väljenduda erinevused seostes rahvustunnete ja sisserändajatesse suhtumise vahel enamus- ja vähemusrhvuuste gruppide lõikes. Seetõttu on järgnevalt hüpoteesi asemel püstitatud uurimisküsimus:

UK1: Kas ning kuidas erinevad eeltoodud hüpoteesides eeldatud seosed eestlaste ja mitte-eestlaste lõikes?

2.2. Ülevaade kasutatavatest andmetest

Töö empiirilises analüüsis on kasutatud Balti Uuringute Instituudi (IBS) ja Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi (TLÜ RASI) poolt ühekordse uurimusprojekti „Võrdse kohtlemise edendamine: Mõjude hindamine, teadlikkus ja poliitikasoovitused“ raames 2013. aastal läbi viidud elanikkonna küsitluse tulemusi.⁸ Küsitluse fookus oli suunatud võrdse kohtlemise ja diskrimineerimisega seonduvate arusaamade, hoiakute ja kogemuste väljaselgitamisele, kuid see sisaldas riigi ja rahvuse alateema all mitmeid rahvuse, rahvusluse ja sisserändajatesse suhtumisega seonduvaid küsimusi, mis suures osas kattuvad ISSP 2013. aasta uuringus rahvusliku identiteedi blokis esitatud küsimustega.⁹ Rahvustunnete ja sisserändehoiakute vaheliste seoste analüüsimisel on just ISSP peamiseks andmete allikaks, kuid senini pole Eesti kuulunud ISSP valimisse. Seega pakub antud uuring esmakordselt võimaluse Eesti kohta uurida samu probleemküsimusi, mida on teiste ISSP riikide puhul olnud võimalik uurida juba mitmeid aastaid.

Küsitluse viis läbi Turu-uuringute AS 2013. aasta mais-juunis ehk ajal, mil rahvus- ja rändeküsimused polnud veel oluliste teemadena päevakorda tõusnud. Rände- ja rahvuspoliitika teemaliste sõnavõtude arv meediaväljaannetes ja sotsiaalmeedias kasvas märgatavalt 2015. aasta lõpus, pärast seda, kui Euroopa piiri ületas esmakordselt

⁸ Uuringu tellijaks on Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed (MISA). Projekti rahastati Kultuuriministeeriumi kaudu riigieelarvest (25%) ja Euroopa Kolmandate Riikide Kodanike Integreerimise Fondist (75%), lähtudes valdkondliku arengukava „Eesti lõimumiskava 2008–2013“ rakendusplaanist.

⁹ ISSP 2013. aasta uuringu küsimused on leitavad ISSP uuringut koordineeriva GESIS instituudi veebilehel <http://zacad.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zacad.gesis.org/obj/fStudy/ZA5950>

rekordiline arv põgenikke. Samuti võib oletada, et rahvusteemadele hakati rohkem tähelepanu pöörama alates sellest, kui Eesti Konservatiivne Rahvaerakond on esindatud Riigikogus ning erakonna parlamendisaadikud ka seetõttu rohkem meedia tähelepanu alla sattunud.

Valimisse kuulus 1008 inimest vanuses 15-82 aastat, keskmise vanusega 47 aastat. Mehi oli 459 (45,5%) ning naisi 550 (54,5%). Eesti kodanikke oli vastajate hulgas 850 (84,3%), Venemaa kodanikke 76 (7,5%), muu välisriigi kodanikke 13 (1,3%) ning määratlemata kodakondsusega isikuid 68 (6,7%). Rahvuselt eestlasi oli 684 (67,85%), venelasi 277 (27,5%) ning muu rahvuse esindajaid 48 (4,8%). See tähendab, et valim oli oma rahvusliku, soolise ja kodakondsuse gruppide lõikes väga sarnane rahvastiku üldisele koosseisule.

Küsitlustulemuste alusel koostas uuringumeeskond andmebaasi, mis on kättesaadav SPSS (.sav) formaadis.

2.3. Muutujate operatsionaliseerimine

2.3.1. Sõltuv muutuja - suhtumine uussisserändajatesse

Suhtumist uussisserändajatesse ehk sisserändehoiakuid on erinevates uuringutes mõõdetud erinevalt. Suur osa uuringuid (nt Masso 2009; Paas ja Halapuu 2012; Halapuu jt 2014), mis analüüsivad Eesti elanike hoiakuid sisserändajatesse, tuginevad Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS) andmetele. Nendes uuringutes on suhtumine uussisserändajatesse operatsionaliseeritud sisserändajate tausta (samast rassist, erinevast rassist, väljaspool Euroopat vaesest riigist) alusel riiki elama lubamise hinnangute põhjal ja/või sisserände mõju hinnangute alusel (sisserändajate mõju riigi majandusele, kultuurielule ning üldiselt elukeskkonnale).¹⁰ Käesolevas uurimuses on sisserändehoiakute operatsionaliseerimiseks kasutatud ISSP uuringuga kattuvat küsimusteblokki, mis võimaldab uurida eelkõige suhtumist sisserändajatesse kui inimestesse, mitte rändepoliitikasse.

¹⁰ Täpsem info Euroopa Sotsiaaluuringu ning Uuringu viienda vooru küsimuste sõnastus on leitav Uuringu veebilehel <http://nesstar.ess.nsd.uib.no/webview/index.jsp?v=2&submode=abstract&study=http%3A%2F%2F129.177.90.83%3A80%2Fobj%2FStudy%2FESS6e02.2&mode=documentation&top=yes>

Käesolevas töös koosneb sisserrändehoiakute mõõtmiseks kasutatud koondindeks kuuest väitest, mida on sarnaste uurimuste jaoks ka varasemalt kasutatud (nt Jeong 2013; Medrano 2005; Hjerm 2003). Need on välja valitud ühe küsimustebloki kaheksa väite seast ning hõlmavad (mitte-) nõustumise hinnanguid sisserrännanute (inimesed, kes tänapäeval tulevad mujalt ja asuvad püsivalt Eestisse elama) kohta. Kuigi lisaks kaasatud viiele väitele oli küsimustikus esitatud samas blokis veel kolm väidet uussisserrändajate õiguste, haridusele ligipääsu ja väljasaatmise kohta,¹¹ ei ole neid koondindeksisse lisatud, kuna nende küsimuste fookus on rändepoliitika õiguslikul raamistikul, mitte sisserrändajatel kui inimestel (täpsemalt on erinevusi selgitanud Ceobanu ja Escandell 2010:313). Lisaks on koodindeksisse lisatud üks eraldiseisev küsimus, mis mõõdab elanike suhtumist sisserrändajate arvukuse kasvamisest. Seega on koondindeksisse kaasatud väited järgnevad:

- 1) sisserrännanud suurendavad kuritegevust;
- 2) sisserrännanud on Eesti majandusele üldiselt kasulikud*;
- 3) sisserrännanud võtavad Eestis sündinud inimeste töökohad endale;
- 4) sisserrännanud teevad Eesti ühiskonda paremaks, tuues siia oma kultuurid ja uued ideed*;
- 5) sisserrännanud ohustavad Eesti kultuuri; ning
- 6) Kas Teie arvates peaks Eestisse sisserrännanute arv tänasel päeval ... ?* (oluliselt kasvama; veidi kasvama; ...)

Võimalikud vastused jaotuvad esimese viie väite puhul 5-astmelisel skaalal: 1) Täiesti nõus; 2) Pigem nõus; 3) Nii ja naa / Ei oska öelda; 4) Pigem ei ole nõus; 5) Ei ole üldse nõus. Kuna antud küsimusteblokis on küsimuste sõnastus erineva suunaga – nõustumine väitega väljendab esimese küsimuse puhul negatiivset hoiakut ning teise puhul positiivset hoiakut; siis koondindeksi koostamisel kodeeriti tärniga märgistatud vastusevariandid ümber vastupidises järjestuses, et suurem punktiskoor väljendaks suuremat toetust positiivsetele hoiakutele uussisserrändajate suhtes. Kuuenda küsimuse vastusevariandid on käesolevas töös samuti kodeeritud vastupidises järjekorras: 1) oluliselt vähenema; 2) veidi vähenema; 3) jääma samaks nagu praegu / ei osa öelda; 4)

¹¹ Väited: Seaduslikult Eestisse sisse rännanud mittekodanikel peaksid olema Eesti kodanikega samad õigused; Eesti peaks ebaseaduslikult sisserrännanute väljasaatmiseks tõhusamaid meetmeid rakendama; Seaduslikel sisserrännanutel peaks olema Eesti kodanikega võrdne ligipääs tasuta haridusele.

veidi kasvama; 5) oluliselt kasvama. Täpsem tabel kõikide analüüsi kaasatud muutujate kodeeringuga on leitav Lisast 1.

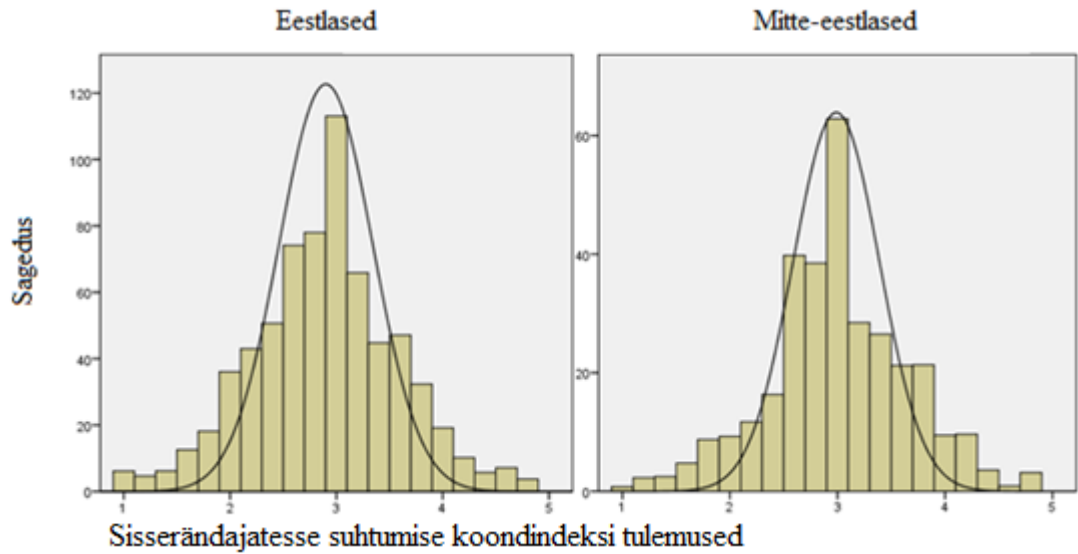
Koondindeksi sisemist kooskõla on hinnatud Cronbachi alfaga, mille väärtused olid kogu valimi puhul 0,731; 0,763 rahvuselt eestlaste ning 0,662 mitte-eestlaste hulgas. Koondindeksi sisemine kooskõla on seega rahuldaval tasemel.

Varasemad uurimused (Laineste jt 2007; Tõldsepp 2013; Saat 2014) on näidanud, et Eesti elanike suhtumises uussisserändajatesse esineb teatav rahvusenamuse ja - vähemuse vaheline lõhe. Käesoleva töö empiirilised tulemused suuri erinevusi rahvusgruppide lõikes ei näita. Seda illustreerivad alljärgnev tabel (Tabel 3) ja joonis järgmisel lehel (Joonis 2):

Tabel 3. Eestlaste ja mitte-eestlaste suhtumine uussisserändajatesse

	Keskmine	Standardhälve	Miinumum	Maksimum	N
Eestlased	2,8921	,68482	1	4,8	678
Mitte-eestlased	3,0014	,65773	1	4,8	322

Tabelis 3 toodud tulemused näitavad, et eestlaste ja mitte-eestlaste keskmine hinnang uussisserändajatele on üsna sarnane, mitte-eestlastel vaid veidi positiivsem (keskmine hinnang vastavalt 2,89 ja 3,00). Ka viie küsimuse lõikes eraldi vaadatuna pole eestlaste ja mitte-eestlaste vahel suuri erinevusi, keskmised tulemused varieeruvad vastavalt vahemikes 2,67 kuni 3,2 ning 2,72 kuni 3,55. Alljärgnev Joonis 2 näitab, et ka sagedusjaotus on mõlema grupi puhul väga sarnane. Kuigi sisserändehoiakutes rahvusgruppide vahel suuri erinevusi ei ole, siis on väga tõenäoline, et erinevused ilmnevad rahvustunnetega seoste analüüsimisel.

Joonis 2. Sisserändajatesse suhtumise sagedusjaotus: eestlased ja mitte-eestlased

Varasemad uurimused Eesti elanike sisserändehoiakutest on näidanud ka seda, et hoiakud erineva taustaga uussisserändajate suhtes on erinevad: inimesed on rohkem avatud sarnasest rassist ja kultuuriruumist pärit sisserändajatele kui vaestest väljaspool Euroopat asuvatest riikidest pärit sisserändajate riiki elama asumisele (Töldsepp 2013: 36). Samuti erineb suhtumine rändeliikide võrdluses: positiivsemalt ollakse meelestatud õppima tulijatesse ning perega taasühinejatesse ning negatiivselt varjupaigataotlejate vastuvõtmisesse (Jüristo jt 2015). Seega näitavad varasemad tulemused, et sisserändehoiakutes on võimalik eristada eri dimensioone, mille puhul ilmnevad ka erinevad tulemused. Kahjuks ei võimalda käesoleva magistritöö aluseks olev andmestik eristada hoiakuid rändeliikide ega sisserändajate tausta osas – kõiki sisserändajaid käsitletakse üldistatult homogeense grupina, mida nad tegelikkuses kindlasti ei ole.

2.3.2. Sõltumatu muutuja - rahvustunded

Empiirilises osas võetakse vaatluse alla kaks rahvustunnete dimensiooni: 1) rahvuslik uhkustunne: šovinism ja patriotism; ning 2) rahvuslus: etniline ja kodanikurahvuslus. Kui sisserändehoiakutes ei ole eestlaste ja mitte-eestlaste vahel suuri erinevusi, siis rahvustunnete küsimustes on rahvuspõhine lõhe oluline ning märgatav. Seetõttu on ka alljärgnevas osas kirjeldavad statistikud välja toodud eraldi eestlaste ning mitte-eestlaste lõikes.

2.3.2.1. Šovinism ja patriotism

Šovinism näeb enda riiki ja rahvuslikku gruppi kui ainulaadset ja ülimuslikku (Staub 1997: 213). Üleolekutunded on põimunud küllaltki pimeda, absoluutse ja kriitikavaba kiindumusega oma riiki ja rahvusgruppi ning negatiivse – ülalt alla vaatava – hoiakuga teiste riikide ja rahvusrühmade suhtes (Coenders 2001: 66). Tuginedes varasematele töödele antud teemal (Coenders 2001; Raijman ja Hochman 2009; Meuleman jt 2012), on šovinismi mõõtmiseks kasutatav koondindeks koostatud nelja alljärgneva väite põhjal:

1. Minu meelest on parem olla Eesti kodanik kui ühegi teise riigi kodanik;
2. Maailm oleks parem paik, kui teiste riikide elanikud sarnaneksid rohkem Eesti elanikega;
3. Üldiselt on Eesti riik parem kui enamus teisi riike;
4. Oma riiki tuleb toetada isegi siis, kui see on eksiteel.

De Figueiredo, Jr ja Elkinsi (2003: 179) faktoranalüüsi tulemused näitasid, et kõige paremini sobib šovinismi mõiste mõõtmiseks väide, mille kohaselt on vastaja arvates tema riik kõikidest teistest *parem*. Seda mõtet sisaldavad endas ülaltoodud väidetest esimesed kolm – oma riiki ja rahvast peetakse (subjektiivselt) teistest *paremaks*; seeläbi ilmestades šovinismi peamist sisu: võrdlust *teistega* ning üleolekut. Kõige selgemini aga peegeldab šovinistlikku suhtumist kõige viimane väide, mis ilmestab pimedat ja kriitikavaba kiindumust oma riiki.

Šovinismi koondindeksi koostamisel aluseks olnud küsimusteblokis oli esitatud veel neli väidet, mis kirjeldavad eksimuste tunnistamist, häbitunnet ja mitte uhkustunnet ning sportlaste edukusel uhkustunnet seoses riigiga.¹² Nendest väidetest esimesed kolm seostuvad pigem kriitilise hinnanguga ning viimane sümboolse uhkustundega, mitte kriitikavaba üleoleva uhkustundega, mistõttu ei ole need väited koondindeksisse kaasatud.

¹² Väited: Täna Eestis on asju, mis panevad mind Eesti pärast häbi tundma;
Sageli tuleb ette, et ma ei ole Eesti üle nii uhke kui ma sooviksin;
Maailm oleks parem paik, kui Eesti inimesed tunnistaksid Eesti riigi tehtud eksimusi;
Kui Eesti sportlased esinevad rahvusvahelistel võistlustel hästi, tunnen uhkust, et olen Eestiga seotud.

Koondindeksi koostamisel kodeeriti vastusevariandid ümber vastupidises järjestuses, et suurem punktiskoor väljendaks suuremat toetust šovinistlikele väärtustele. Ümberkodeeritud vastusevariandid jaotuvad 5-astmelisel skaalal: 1) – Ei ole üldse nõus; 2) – Pigem ei ole nõus; 3) Nii ja naa / Ei oska öelda; 4) Pigem nõus; 5) Täiesti nõus.

Šovinismi koondindeks on seesmiselt kooskõlas: Cronbachi alfa väärtused on kogu valimi puhul 0,684; 0,631 rahvuselt eestlaste ning 0,676 mitte-eestlaste hulgas.

Rahvusgruppide lõikes ilmneb šovinismi küsimuses selge erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste vahel: eestlased on märgatavalt šovinistlikumad kui mitte-eestlased (Tabel 4). Skaalal ühest viieni oli eestlaste keskmine tulemus 3,16 ning mitte-eestlastel 2,60.

Tabel 4. Eestlaste ja mitte-eestlaste šovinistlikkus

	Keskmine	Standardhälve	Miinumum	Maksimum	N
Eestlased	3,1576	,69232	1	5	680
Mitte-eestlased	2,5991	,77679	1	5	324

Patriotism on defineeritud kui kiindumus rahvusriiki ilma rahvast ja riiki idealiseerimata. Kui šovinism viitab uhkuse ja üleoleku ekstreemsetele vormidele, siis patriotism tugineb oma riigi ja rahvusgrupi kriitilisele hinnangule (Staub 1997). Nii patriotism kui ka šovinism hõlmavad endas uhkustunnet riigi ja rahva üle, kuid nende kahe kontseptsiooni peamine erinevus seisneb konkurents: patriotismi keskmes on eneseanalüüs, šovinism on aga oma loomult võrdlev ning peaaegu eranditult üleolekut väljendav (de Figueiredo Jr. ja Elkins 2003: 178).

Tuginedes varasematele töödele (de Figueiredo Jr. ja Elkins 2003; Huddy ja Khatib 2007), kus on analüüsitud patriotismi mõõtmiseks kasutatavate indikaatorite sobivust, on ka käesolevas töös patriotismi mõõtmiseks kasutatud koondindeks koostatud kümne küsimuse põhjal, mis mõõdavad indiviidi uhkustunnet erinevate riigi arenguga seonduvate aspektide üle:

Kui suurt uhkust tunnete Eesti üle seoses:

1) demokraatia toimimisega Eestis;

- 2) Eesti poliitilise mõjukusega maailmas;
- 3) Eesti majandussaavutustega;
- 4) sotsiaalsete tagatiste süsteemiga Eestis;
- 5) Eesti saavutustega teaduse ja tehnika valdkondades;
- 6) Eesti sportlike saavutustega;
- 7) Eesti saavutustega kunsti ja kirjanduse vallas;
- 8) Eesti kaitsejõududega;
- 9) Eesti ajalooaga;
- 10) kõigi ühiskonnarühmade õiglase ja võrdse kohtlemisega Eestis.

De Figueiredo Jr. ja Elkinsi (2003: 179-180) faktoranalüüsi tulemused näitavad, et antud küsimusteblokist on kõige kõrgema valiidsusega (*validity*) küsimused, mis uurivad uhkust demokraatia ja majanduse edusammude kohta, kuid ka teiste küsimuste panus on oluline, ka siis, kui arvestada sarnasest küsimuse formaadist põhjustatud indikaatorite korrelatsioonist tingitud mõõtmisvigu. Teistes varasemates töödes (nt Blank ja Schmidt 2003; Coenders 2001) on patriotismi indeksisse kaasatud vaid mõned ülaltoodud aspektidest, peamiselt rahulolu demokraatia toimimisega, majandussaavutustega ning kõikide ühiskonnagruppide võrdse kohtlemisega; kuid de Figueiredo Jr. ja Elkins (2003: 179) soovitasid sobivusindeksite (*fit indices AGFI, RMSEA*) tulemuste põhjal kasutada lühendatud versiooni asemel kõiki indikaatoreid kaasanud mudelit. Seetõttu on ka käesolevas töös kaasatud patriotismi koondindeksisse kõik vastava bloki küsimused.

Patriotismi mõiste üheks osaks on kriitika ning riigi tegevusele avaliku vastuhaku aktsepteerimine, eeldusel, et indiviidi arvamuse kohaselt rikub see tegevus rahvuse põhialuseid või on vastuolus pikaajaliste rahvuslike huvidega (Schatz jt 1999: 153). Sellest lähtuvalt on ka patriotismi mõõtmiseks mõnedes töödes (nt Blank ja Schmidt 2003; Schatz jt 1999) kasutatud väiteid, mis edastavad paremini mõtet kriitika väljendamisest rahva heaolu nimel.¹³ Kuid kahjuks ei olnud käesoleva uurimustöö empiirilise osa aluseks olevas küsimustikus ega ka ISSP ankeedis küsimusi, mis uuriks

¹³ Näited: Kui ma kritiseerin [VASTAJA RIIK], siis ma teen seda armastusest/truudusest oma riigi vastu. Ma olen vastu teatud osale [VASTAJA RIIK] poliitilisele tegevusele, kuna ma hoolin oma riigist ja soovin seda paremaks muuta. Minu armastus/truudus riigi vastu nõuab seda, et ma väljendan rahulolematust populaarsete kuid tõenäoliselt hävitava mõjuga poliitikatele.

lisaks rahulolule riigi edusammudega demokraatlikes ja muudes valdkondades ka seda, kuivõrd on inimesed valmis oma riigi tegevusi kritiseerima selle paremaks muutmise nimel, mistõttu piirdub käesolevas töös patriotismi mõiste operatsionaliseerimine ühekülgse lähenemisega.

Koondindeksi koostamisel kodeeriti vastusevariandid ümber vastupidises järjestuses, et suurem punktiskoor väljendaks suuremat toetust patriootlikele väärtustele. Seega jaotuvad ümberkodeeritud vastusevariandid 5-astmelisel skaalal: 1) Ei tunne üldse uhkust; 2) Pigem ei tunne uhkust; 3) Raske öelda; 4) Pigem tunnen uhkust; 5) Tunnen suurt uhkust.

Ka patriotismi koondindeks on seesmiselt kooskõlas: Cronbachi alfa väärtused on kogu valimi puhul 0,816; 0,752 rahvuselt eestlaste ning 0,822 mitte-eestlaste hulgas. Samuti ilmneb patriootlikkuse küsimuses selge erinevus eestlaste ja mitte-eestlaste vahel: eestlased on märgatavalt patriootlikumad kui mitte-eestlased (Tabel 5). Skaalal ühest viieni oli eestlaste keskmine tulemus 3,26 ning mitte-eestlastel 2,63.

Tabel 5. Eestlaste ja mitte-eestlaste patriootlikkus

	Keskmine	Standardhälve	Miinumum	Maksimum	N
Eestlased	3,2575	,58138	1	5	669
Mitte-eestlased	2,6330	,69248	1	5	312

2.3.2.2. Etniline ja kodanikurahvuslus

Kodanikurahvuslus eeldab kõikidelt grupi liikmetelt poliitilise ühenduse tunnet, sealhulgas ühiseid institutsioone ja piiritletud territooriumi, kus kõik liikmed elavad ühiseid õigusi ja kohustusi jagades (Smith 1991). Etniline mudel rõhutab rohkem päritolu ja põlvnemist ning kultuurilist assimilatsiooni ehk omadusi mis on suures osas kaasasündinud või välja kujunenud varase sotsialiseerumise käigus (Heath ja Tilley 2005: 120).

1995. aastal läbi viidud ISSP uuring võimaldas esmakordselt empiirilisel analüüsida kodanikukeskse ja etnilise rahvusluse raamistikku erinevate riikide elanike (Janmaat

2007: 55). Selleks kasutati sama küsimusteblokki, mille abil on operatsionaliseeritud etnilise ja kodanikurahvuse kontseptsioonid ka käesolevas töös:

Kui oluline on Teie arvates, et päriselt Eesti rahva hulka kuulumiseks peaksid olema täidetud järgmised tingimused?

- 1) olema Eestis sündinud;
- 2) omama Eesti kodakondsust;
- 3) olema suurema osa oma elust Eestis elanud;
- 4) oskama eesti keelt;
- 5) olema kristlane;
- 6) austama Eesti valitsust ja seadusi;
- 7) ise tundma end osana Eesti rahvast;
- 8) olema eestlaste järeltulija.

Koondindeksite koostamisel kodeeriti vastusevariandid ümber vastupidises järjestuses, et suurem punktiskoor väljendaks suuremat toetust vastavalt etnilise või kodanikurahvusluse dimensioonile. Seega jaotuvad vastused 5-astmelisel skaalal: 1) Ei ole üldse oluline; 2) Pigem ei ole oluline; 3) Ei oska öelda; 4) Pigem oluline; 5) Väga oluline.

Vastusevariantide jaotus etnilise ja kodanikukeskse dimensiooni vahel on esitatud alljärgnevas tabelis (Tabel 6).

Tabel 6. Etnilise ja kodanikurahvusluse tunnused

Etnilise rahvusluse indikaatorid	Kodanikurahvusluse indikaatorid
- olema Eestis sündinud	- omama Eesti kodakondsust
- olema suurema osa oma elust Eestis elanud	- oskama eesti keelt
- olema kristlane	- austama Eesti valitsust ja seadusi
- olema eestlaste järeltulija	- ise tundma end osana Eesti rahvast

Sellises jaotuses rahvusliku identiteedi etniline ja kodanikukeskne dimensioon erineb traditsioonilistest *ius soli* ja *ius sanguinis* kontseptsioonidest. Nimelt peetakse sünnikohta üldjuhul *ius soli* tunnuseks, kuid antud jaotuses on see osa etnilisest kontseptsioonist. Selle asemel on sarnaselt varasematele töödele (Jones ja Smith 2001a, 2001b; Shulman 2002) ka käesolevas töös liigituse aluseks *vabatahtlikkuse* ja

sünnipärasuse põhimõtted. See tähendab, et etnilist rahvuslust iseloomustavad tunnused, mis on pärilikud või varases lapsepõlves paika pandud; kodanikurahvuslust aga tunnused, mida on võimalik hilisemas elus ise teadlikke valikuid tehes muuta. Indiviidil on võimalik valida, kas õppida eesti keelt, austada seadusi ja institutsioone või taotleda Eesti kodakondsust, kuid ta ei saa hilisemas elus valida endale esivanemaid ega kohta, kus ta on sündinud ja üles kasvanud.

Kuid ka selline jaotus on Eesti konteksti arvestades erinevatel põhjustel problemaatiline, eelkõige religiooni ning keeleoskuse indikaatorite puhul. Esiteks, religioon on osa etnilise rahvuse kontseptsioonist, kuid uuringu tulemused näitavad, et eestlust ei seota religioossusega: enamus vastanutest ei pidanud kristlaseks olemist Eesti rahva hulka kuulumise tingimusena oluliseks: 11,2% pidas seda väga oluliseks või pigem oluliseks; 50,7% ei pidanud seda üldse oluliseks. Alljärgnev Tabel 7 näitab, et võrreldes teiste indikaatoritega, on vastajate hinnangul kristlaseks olemine oluliselt madalama tähtsusega. Ka 2011. aasta rahvaloenduse andmetel tunnistab eestlastest kindlat usku vaid 19% üle 15-aastastest vastanutest, sealhulgas kristlust vaid 0,15%. Mitte-eestlaste seas on usutunnistajate osakaal oluliselt suurem (ca 50%), kuid peamiselt peetakse omaks õigeusk (Statistikaamet 2016c). Seetõttu on religiooni indikaator ('olema kristlane') käesolevast analüüsist välja jäetud.

Tabel 7. Etnilise ja kodanikurahvuse tunnuste toetus: eestlased ja mitte-eestlased

Etnilise rahvuse indikaatorid	E*		M-E*		Kodanikurahvuse indikaatorid	E		M-E	
- olema Eestis sündinud	51,5	53			- omama Eesti kodakondsust	79,2	60,3		
- olema suurema osa oma elust Eestis elanud	59,3	63,7			- oskama eesti keelt	94,9	74,9		
- olema kristlane	11,2	19,3			- austama Eesti valitsust ja seadusi	87,4	75,9		
- olema eestlaste järeltulija	48,4	23,1			- ise tundma end osana Eesti rahvast	93,4	90,7		

* E- eestlased; M-E- mitte-eestlased

Tabelis on märgitud vastajate protsent, kes pidas tingimust väga oluliseks või pigem oluliseks

Teiseks, küsimus keeleoskusest on avatud erinevatele tõlgendustele. Riigikeele või (ühe) peamise domineeriva keele omandamist võib näha kui lõimumise (kodanikurahvusluse) indikaatorit suure sisserände traditsiooniga riikides nagu Austraalia või Ameerika Ühendriigid, kuid riikides, nagu ka Eesti, mida ei peeta üldiselt sisserände sihtriigiks, võib keeleoskuse küsimus viidata emakeelele ehk omandatud (etnilise rahvusluse) tunnusele (Janmaat 2006: 56). Empiirilise uuringu tulemused aga ei võimalda täpsustada, mis tasemel keeleoskust vastaja silmas pidas. Samas näitasid tulemused (Tabel 7), et eesti keele oskust pidas oluliseks tingimuseks eesti rahva hulka kuulumisel kõige suurem hulk eestlastest. Samamoodi pidasid teisi kodanikurahvusluse indikaatoreid nagu kodakondsuse omamine, seaduste ja valitsuse austamine ning ise end osana Eesti rahvast tundmine oluliseks või väga oluliseks suurem osa eestlastest (79,2-94,9%), samal ajal kui etnilise rahvusluse indikaatoreid pidas oluliseks märkimisväärselt väiksem hulk eestlasi (48,4-59,3%). Koondindeksite sisemise kooskõla rahuldava taseme säilitamiseks on seetõttu ka Eesti näite puhul keeleoskuse küsimus liigitatud kodanikurahvusluse tunnuse hulka. Indeksite sisemine kooskõla Cronbachi alfade väärtuste näol on etnilise rahvusluse koondindeksil kogu valimi korral 0,681, eestlastel 0,735 ning mitte-eestlastel 0,580; kodanikurahvusluse koondindeksil kogu valimi puhul 0,608, eestlastel 0,602 ning mitte-eestlastel 0,552.¹⁴

2.3.2.3. Kontrollmuutujad

Selleks, et hinnata rahvustunnete mõju sisserändehoiakute kujunemisel, on oluline kaaluda ka teiste muutujate võimalikke mõjusid. Seetõttu on käesolevas töös regressioonimudelisse kaasatud alljärgnevad muutujad, mis omavad erinevate varasemate uurimistööde (Laineste jt 2007; Masso 2009; Paas ja Halapuu 2012, Tõldsepp 2013) tulemuste põhjal olulist mõju eesti elanike sisserändehoiakute kujunemisel: sugu (mees =1; naine=0), vanus (aastates), haridus (alg- või põhiharidus; kesk(eri)haridus vs kõrgharidus (referentskategooria)), välismaal elamise kogemus (on elanud =1; ei ole =0) ning leibkonna toimetulek (raskustes, toimetulijad vs hästi

¹⁴ Kolme tunnusega kodanikurahvusluse koondindeksi, kust oleks välja jäetud keele indikaator, oleks Cronbachi alfa väärtused vastavalt 0,451; 0,488 ning 0,337.

toimetulijad (referentskategooria)). Täpsem ülevaade kasutatud uuringuküsimustest ja kodeeringust on välja toodud Lisas 1.

Erinevate demograafiliste muutujate, eelkõige soo ja vanuse, mõju on tihti ebastabiilne. Töldsepp (2013) leidis Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS) andmetele tuginedes, et madalam haridustase, majanduslik ebakindlus ning kõrgem iga on seotud negatiivsemate hoiakutega sisserrändajate suhtes. Samas on nii Reintam (2013) kui ka Laineste jt (2007: 23) näidanud, et rahvuselt eestlaste seas pole uuringute andmetele tuginedes võimalik teha üldistavaid järeldusi noorte ja vanemaealiste suhtumises.

Kuigi 2015. aasta integratsiooni monitooringu andmetel oli naiste suhtumine eri kultuuride kokkupuute mõju hinnangutele positiivsem (Ubakivi-Hadachi 2015: 129-130), siis teistes uuringutes on sugude-vahelised erinevused statistiliselt väheolulised (Saat 2014: 40) või on tulemused vastupidised vastavalt sellele, kas hinnatakse sisserrändajate mõju majandusele või elukeskkonnale (Töldsepp 2013: 48). Samas näitab Halapuu jt (2013: 13) kõiki Euroopa riike hõlmanud võrdlev uuring, et meeste suhtumine on naistega võrreldes oluliselt negatiivsem. Sama uuringu kohaselt omab ka välismaal töötamise kogemus positiivset mõju (Halapuu jt 2013: 12). Seega peaks ka käesoleva töö empiirilises osas seosed väljenduma järgmiselt: kõrgema vanusega seostub negatiivsem suhtumine uussisserrändajatesse, kuid parema toimetuleku ning kõrgema haridusega positiivsem suhtumine. Välismaal elamise kogemusega ning naised peaks suhtuma uussisserrändajatesse positiivsemalt kui mehed ning need, kes pole Eestist väljaspool elanud.

2.4. Meetod

Muutujate operatsionaliseerimise osas on andmete iseloomustamiseks kasutatud kirjeldavaid statistikuid ja histogramme. Koondindeksite sisemise kooskõla hindamiseks on kasutatud skaala usaldusväarsuse analüüsi (*scale reliability analysis*). Tulemuste osas on esitatud korrelatsioonanalüüsi (*Bivariate correlations*) ja lineaarse regressioonanalüüsi (*linear regression*) tulemused.

Koondindeksite koostamisel aluseks olnud küsimused seostuvad mõnede inimeste jaoks tundlike, vastuolulike ja/või keeruliste teemadega. See võib aidata selgitada, miks on suur hulk vastajaid jätnud küsimusele vastamata ning vastus on kodeeritud variandina

„Raske öelda“ või „Ei oska öelda“. Kuna osade küsimuste puhul küündis mittevastanute arv üle kahekümne protsendini (suurim 27,8%) kogu valimist, siis on mittevastanute vastused skaalal ümber kodeeritud skaala keskele: viieastmelisel skaalal kolmandaks ehk ühendatud „Nii ja naa“ kategooriaga; ning neljaastmelisel skaalal neutraalselt keskmiseks ehk näiteks „Pigem tunnen uhkust“ ja „Pigem ei tunne uhkust“ vastusevariantide vahele. Täpsem ülevaade muutujate ümberkodeerimisest on leitav töö lisadest (Lisa 1). Samuti arvutati regressioonanalüüsi läbiviimiseks koondindekstite summad ümber skaalale nullist üheni.

Kontrollindikaatoritest on vanus mõõdetud aastates; sugu ja välismaal elamise kogemus binaarsete tunnustena (mees=1, naine=0; on elanud välismaal=1, ei ole=0). Haridust ja toimetulekut on mõõdetud kolme kategoorilise tunnusega: alg- või põhiharidus, kesk(eri)haridus ja kõrgharidus ning raskustes, toimetulijad ja hästi toimetulijad, kus kõige kõrgema tasemega grupp (kõrgharidus ja hästi toimetulijad) on referentskategooriaks.

Kirjeldavate statistikute esitamisel ning regressioonanalüüside läbiviimisel on eristatud eestlasi ja mitte-eestlasi rahvuse tunnuse alusel. See tähendab, et mitte-eestlaseks on liigitatud kõik need vastajad, kes pidasid end venelaseks, ukrainlaseks või mõne muu rahvuse esindajaks. Valdav osa selle grupi liikmetest olid venelased (N=277), kuid kuna esindatud olid ka ukrainlased (N=18) ja muu rahvuse esindajad (N=30), siis ei saa seda gruppi nimetada ainult venelasteks.

Uuringumeeskonna poolt on andmestikku lisatud ka kaalud, mida on arvestatud nii lineaarse regressioonanalüüsi läbiviimisel kui ka andmete kirjeldamisel (sh muutujate operatsionaliseerimise alapeatükis). Kaalud on koostatud 2011. aasta rahvaloenduse tulemustel järgmiste tunnuste alusel: sugu, vanus, rahvus, linn/maapiirkond ning piirkond.¹⁵

Järgmisel lehel esitatud joonisel (Joonis 3) on esitatud skeem kavandatud muutujate vaheliste seoste analüüsimiseks.

¹⁵ Vastavalt projektidokumentides kirjeldatule viidi läbi mitmetasandiline kaalumise, mis võttis arvesse kõiki eelnevalt määratletud alagruppe. Iga struktuurse alagrupi sees arvutati kaalud ning korrigeeriti individuaalselt kuni igas rühmas oli vahe oodatud vastajate arvu ning tegeliku (kaalutud) vastajate arvu vahel nullilähedane (< 0.00%).

Joonis 3. Rahvustunnete ja uussisserändajatesse suhtumise vaheliste seoste analüüsimudel

Sõltumatud muutujad	Eeldatav seose suund	Sõltuv muutuja
Šovinism	-	Suhtumine uussisserändajatesse
Patriotism	+	
Etniline rahvuslus	-	
Kodanikurahvuslus	+	
Kontrollmuutujad		
Vanus	-	
Sugu (mees)	-	
Välismaal elamise kogemus	+	
Haridus	+	
Majanduslik toimetulek	+	

III TULEMUSED JA NENDE TÕLGENDAMINE

Alljärgnevas peatükis on esmalt esitatud lühiülevaade olulisematest tulemustest püstitatud hüpoteeside lõikes. Põhjalikum analüüs, mida leitud seosed reaalselt väljendavad, ning mida võib leitud tulemuste põhjal järeldada, on esitatud järgnevas alapeatükis (4.2. Tulemuste analüüs). Kolmandas alapeatükis arutletakse tulemuste olulisust aktuaalsete rände- ja lõimumispoliitikate kontekstis ning tuuakse välja töö piirangud ja võimalused edasisteks uuringuteks.

3.1. Tulemuste ülevaade

Järgnevas tabelis (Tabel 8) toodud tulemused näitavad, et rahvustunnete kõik neli tüüpi (šovinism, patriotism, etniline ja kodanikurahvuslus) on omavahel positiivses seoses. Rahvuselt eestlaste grupis jäävad muutujate vahelised korrelatsioonid 0,113 ning 0,437 vahele, kusjuures kõige tugevamad korrelatsioonid on šovinismi ja patriotismi; etnilise ja kodanikurahvuseluse; ning etnilise rahvusluse ja šovinismi tunnuste vahel, seega kinnitades esimese hüpoteesi paikapidavust. Tugev seos šovinismi ja patriotismi muutuja vahel tähendab, et mida patriootlikum on inimene, seda šovinistlikum ta on, ning vastupidi. Samasugune seos kehtib ka teiste muutujate vahel: inimene, kes peab rahva hulka kuulumiseks vajalikuks etniliste tunnuste olemasolu, peab oluliseks ka kodanikurahvusluse tunnuste esinemist – ja vastupidi. Samuti kalduvad šovinistlikumad inimesed pidama rahva hulka kuulumiseks vajalikuks etniliste tunnuste olemasolu. Kõik seosed on statistiliselt olulised ($p \leq 0,001$).

Mitte-eestlaste puhul on seosed veidi nõrgemad; seejuures on seos etnilise rahvusluse ja patriotismi vahel statistiliselt ebaoluline. Šovinismi ja patriotismi vahel on taaskord korelatsioon tugevaim ($r=0,540$) ning samuti on tugev seos etnilise ja kodanikurahvusluse vahel ($r=0,436$), kuid etnilise rahvusluse ja šovinismi vahel pole seos nii tugev ($r=0,143$) ega ka statistiliselt nii oluline ($p \leq 0,05$). Seega mitte-eestlaste puhul peab esimene hüpotees paika osaliselt.

Kogu elanikkonda koos vaadates on seos kõige tugevam šovinismi ja patriotismi puhul (korrelatsioonid vastavalt $r=0,594$), kuid ka etniline ja kodanikurahvuslus on omavahel tugevas positiivses seoses ($r=0,391$). Seos šovinismi ja etnilise rahvusluse vahel jääb

veidi nõrgemaks ($r=0,263$), kuid on siiski statistiliselt oluline. Seega leidis esimene hüpotees kinnitust ka kogu elanikkonda analüüsid.

Tabel 8. Rahvustunnete omavahelised seosed

Eestlased	Etniline rahvuslus	Kodanikurahvuslus	Šovinism	Patriotism
Etniline rahvuslus	1			
Kodanikurahvuslus	,371**	1		
Šovinism	,311**	,264**	1	
Patriotism	,113**	,198**	,437**	1
Mitte-eestlased	Etniline rahvuslus	Kodanikurahvuslus	Šovinism	Patriotism
Etniline rahvuslus	1			
Kodanikurahvuslus	,436**	1		
Šovinism	,143*	,275**	1	
Patriotism	,081	,241**	,540**	1
Kogu elanikkond	Etniline rahvuslus	Kodanikurahvuslus	Šovinism	Patriotism
Etniline rahvuslus	1			
Kodanikurahvuslus	,391**	1		
Šovinism	,263**	,340**	1	
Patriotism	,117**	,309**	,549**	1

** $p \leq 0,01$; * $p \leq 0,05$ (2-tailed)

Järgmisel lehel olevas tabelis (Tabel 9) on esitatud kolme lineaarse regressioonanalüüsi tulemused, mis kirjeldavad indiviiditasandi tunnuste mõju sissereändehoiakutele vastavalt eestlaste, mitte-eestlaste ning kogu elanikkonna seas. Regressioonimudelid selgitavad ligikaudu 12-18% sissereändehoiakute variatiivsusest ($R^2=0,184$; 0,119 ning 0,145 vastavalt eestlaste, mitte-eestlaste ning kogu elanikkonda hõlmavas mudelis). See võib tunduda küllaltki madal, kuid sissereändajatesse suhtumist mõjutavate tegurite hulka arvestades tuleb paratamatult piirata analüüsi kaasatud tegurite arvu, mis omakorda piirab mudeli selgitusvõimet. Regressioonimudelite puhul on kontrollitud vajalike eelduste täidetust: jääkliikmete sõltumatus, normaaljaotus ja ühtlane varieeruvus. Samuti pole rikutud multikollineaarsuse puudumise eeldust.

Tabel 9. Indiviiditasandi tunnuste mõju suhtumisele uussisserändajatesse

Sõltumatud tunnused	Eestlased	Mitte-eestlased	Kogu elanikkond
Šovinism	-0,125*** (0,036)	-0,036 (0,049)	-0,110*** (0,029)
Patriotism	0,113** (0,040)	0,000 (0,053)	0,047 (0,031)
Etniline rahvuslus	-0,094*** (0,021)	-0,084* (0,034)	-0,082*** (0,018)
Kodanikurahvuslus	0,022 (0,036)	0,067 (0,047)	0,032 (0,029)
Mees (vs naine)	-0,027*** (0,008)	-0,025 (0,013)	-0,026*** (0,007)
Kesk-(eri)haridus (vs kõrgharidus)	-0,027** (0,010)	-0,003 (0,017)	-0,020* (0,009)
Alg- või põhiharidus (vs kõrgharidus)	-0,032* (0,014)	-0,030 (0,024)	-0,037** (0,012)
On elanud välismaal (vs ei ole elanud väljaspool Eestit)	0,028** (0,010)	0,018 (0,014)	0,023** (0,008)
Vanus	0,000 (0,000)	-0,002*** (0,000)	0,000*** (0,000)
Toimetulijad (vs hästi toimetulijad)	-0,052*** (0,011)	-0,011 (0,022)	-0,041*** (0,010)
Raskustes (vs hästi toimetulijad)	-0,051* (0,023)	-0,024 (0,030)	-0,049** (0,018)
Konstant	0,763*** (0,037)	0,769*** (0,047)	0,790*** (0,027)
R ²	0,184	0,119	0,145
kohandatud R ²	0,170	0,084	0,135
N	642	292	934

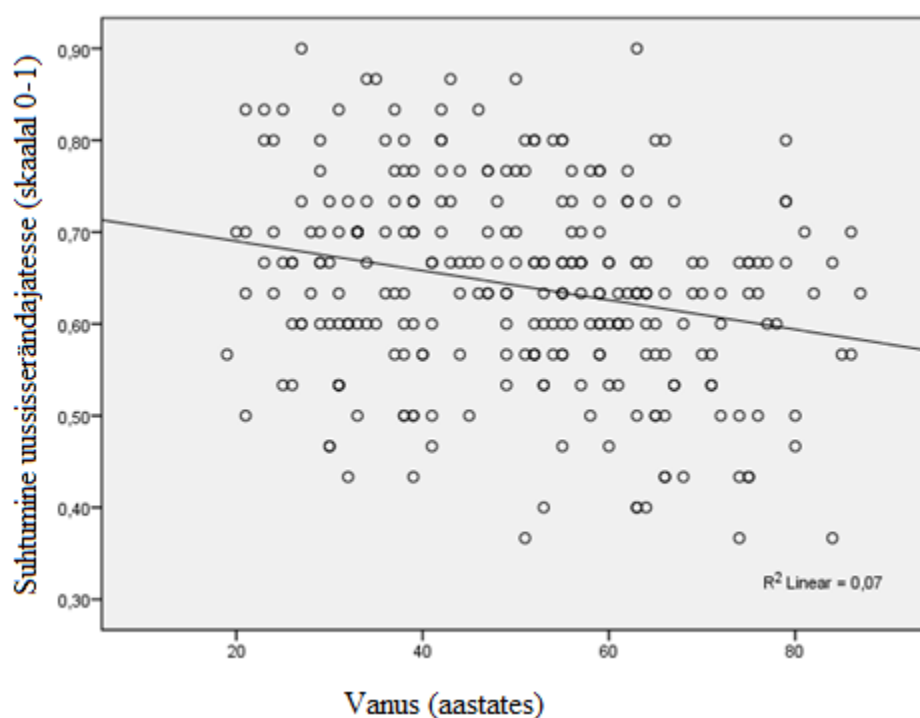
Regressioonikordajad ning standardvead (sulgudes) *** p≤0,001 ** p≤0,01 * p≤0,05.

Tulemused näitavad, et rahvustunnetel on eestlaste sisserrändehoiakute kujunemisel oluline roll: šovinism ja etniline rahvuslus on uussisserrändajatesse suhtumisega negatiivses seoses (vastavalt $b=-0,125$ ning $-0,094$) ning patriotism positiivses seoses ($b=0,113$), kinnitades seega täielikult teise ning osaliselt kolmanda hüpoteesi paikapidavust. Võrreldes teiste mudelisse kaasatud muutujatega, on šovinismi ja patriotismi muutjate mõju kõige tugevam. Erinevad rahvustunnete ja sisserrändehoiakute koordineksid on mõõdetud skaalal nullist üheni. See tähendab, et kui šovinismi ja etnilise rahvusluse koordineksites tulemus kasvab 0,1 võrra, siis suhtumises uussisserrändajatesse hinnang väheneb vastavalt 0,0125 ning 0,0113 võrra; eeldusel, et kõikide teiste muutujate mõju on konstantne. Seega, mida rohkem peab inimene Eesti riiki teistega võrreldes paremaks ning mida olulisemaks ta hindab sünnipäraste tunnuste olemasolu rahva hulka kuulumisel, seda negatiivsemalt näeb ta sisserrändajate mõju Eesti majandusele, kultuurile jne. Kodanikurahvusluse tunnus ei omanud statistiliselt olulist mõju kummaski rahvusgrupis, mis tähendab, et Eesti rahva kui ühe grupi piiritlemisel vabatahtlike tunnuste oluliseks pidamine ei oma selgesuunalist mõju suhtumisele uussisserrändajatesse. Samuti, mida patriootlikum on inimene ehk mida kõrgemalt hindab ta oma uhkustunnet Eesti riigi saavutuste üle erinevates valdkondades, seda positiivsemalt suhtub ta ka sisserrändajatesse.

Mitte-eestlaste puhul pole üldjoontes rahvustunnete ja sisserrändajatesse suhtumise vahel statistiliselt usaldusväärset seost, ainult etnilise rahvusluse tunnus seostub negatiivsete sisserrändehoiakutega ($b=-0,084$), kuid ka see on oluline vaid usaldusnivool 95% ($p\leq 0,05$). Seega vaid mitte-eestlaste grupis ei leidnud kinnitust esimene hüpotees, mis uuris šovinismi ja patriotismi seost suhtumisega sisserrändajatesse. Osaliselt leidis kinnitust teine hüpotees, kuna etnilise rahvusluse tunnus omas siiski negatiivset mõju sisserrändajatesse suhtumisel: kui etnilise rahvusluse koordineksis tulemus kasvab 0,1 võrra, siis teiste tunnuste samaks jäämise korral suhtumine uussisserrändajatesse muutub 0,082 võrra negatiivsemaks. Püstitatud uurimisküsimuse kontekstis võib seega öelda, et seosed eestlaste ja mitte-eestlaste rahvustunnete ja sisserrändehoiakute vahel on erinevad: sisserrändehoiakute analüüsimisel pole rahvustunded mitte-eestlaste hoiakute mõjutajana üldiselt olulised, ainult etnilise rahvusluse tunnus omab negatiivset mõju, kuid see on eestlastega võrreldes mõnevõrra väiksem (vastavalt $-0,082$ ja $-0,094$) ning statistiliselt mõnevõrra vähem usaldusväärne.

Kogu elanikkonda koos analüüsidest omavad statistiliselt olulist ja teiste tunnustega võrreldes tugevat negatiivset mõju šovinismi ja etnilise rahvusluse tunnused (vastavalt $b=-0,110$ ning $-0,082$). Patriotismi ja kodanikurahvusluse mõju pole statistiliselt oluline. Seega kogu elanikkonda tervikuna analüüsidest leidsid teine ja kolmas hüpotees kinnitust osaliselt: rahvustunnetel (šovinism ja etniline rahvuslus) on sisserrändajatesse suhtumisele negatiivne mõju, kuid positiivset mõju ennustanud tegurid (patriotism ja kodanikurahvuslus) statistiliselt olulist mõju ei omanud.

Ka teatud kontrollmuutujatel on oluline mõju sisserrändajatesse suhtumise ennustamisel. Ainult mitte-eestlasi hõlmanud mudelis on statistiliselt oluline tegur vaid vanus: vanemaelised suhtuvad uussisserrändajatesse negatiivsemalt kui nooremad. Hoides teisi muutujaid konstantsena, kasvatab iga lisanduv eluaasta negatiivset suhtumist uussisserrändajatesse skaalal nullist üheni 0,002 punkti võrra (Tabel 9). Näiteks, kui 20-aastased suhtuvad sisserrändajatesse pigem positiivselt ($y=0,729$), siis 80-aastaste suhtumine on skaala keskväärtusest vaid veidi positiivsem ($y=0,609$). Seda ilmestab ka graafik alljärgneval joonisel (Joonis 4).¹⁶

Joonis 4. Vanuse ja sisserrändehoiakute vaheline seos: mitte-eestlased (N=319)

¹⁶ Näite arvutamisel on kasutatud regressioonimudeli konstanti (0,769), mis võtab arvesse ka teiste mudelisse kaasatud tegurite mõju. Sellele järgneval joonisel (Joonis 4) on esitatud seos vaid vanuse ja sisserrändehoiakute vahel teiste tegurite mõju arvesse võtmata. Seega on joonisel esitatud seose konstant veidi madalam (0,722), kuid tunnuste vaheline mõju tugevus ja suund ühtib.

Erinevalt mitte-eestlastest, ei omanud vanus rahvuselt eestlaste seas statistiliselt olulist mõju suhtumisele uussisserändajatesse.¹⁷ Ainult eestlaste ning kogu elanikkonda hõlmanud mudelite tulemused näitavad, et olulist mõju omavad kõik teised kontrollmuutujad peale vanuse. Tulemused näitavad, et naised suhtuvad uussisserändajatesse veidi positiivsemalt kui mehed: kui sisserändehoiakuid mõõta skaalal nullist sajeni, siis teisi tunnuseid konstantsena hoides oleks naiste hinnangud 2,7 punkti võrra kõrgemad kui meeste omad. Samuti omab rolli välismaal elamise kogemus – need, kes on oma elu jooksul elanud välismaal, suhtuvad uussisserändajatesse positiivsemalt kui need, kes pole Eestist väljaspool elanud ($b=0,028$).

Eestlaste positiivsemad sisserändehoiakud seostuvad ka kõrgema haridustaseme ning leibkonna hea toimetulekuga. Kolme haridustaseme võrdlus näitab, et kõige negatiivsemalt suhtuvad madalaima haridustasemega ($b=-0,032$); kesk(eri)haridusega inividid on veidi positiivsemad ($b=-0,027$), kuid suhtumine uussisserändajatesse on siiski märgatavalt negatiivsem kui kõrgharidusega eestlastel. Seega, teisi muutujaid konstantsena hoides, oleks madalaima haridustasemega eestlaste sisserändehoiakud 100-punktil skaalal 3,2 punkti ning keskmise haridustasemega eestlaste oma 2,7 punkti võrra madalamal tasemel kui kõrgharidusega vastanutel.

Need eestlased, kelle leibkond tuleb majanduslikult hästi toime, on oma suhtumises uussisserändajatesse 100-punktil skaalal keskmiselt 5 punkti võrra positiivsemad võrreldes nendega, kes tulevad toime või kes on majanduslikes raskustes. Kui ainult eestlaste seas ei ole kahe majanduslikult kehvas seisus oleva grupi vahel suuri erinevusi, siis kogu elanikkonda kaasavas mudelis on kõige raskemas seisus leibkondadest pärit vastajate hinnangud veidi negatiivsemad võrreldes nendega, kes kuuluvad majanduslikult toimetulevatesse leibkondadesse ($b=-0,041$ ning $-0,049$).

Korrelatsioon- ja regressioonanalüüside tulemused näitavad, et püstitud hüpoteesid peavad suures osas paika. Erinevad rahvustunnete tüübid (šovinism ja patriotism, etniline ja kodanikurahvuslus) on kõik omavahel positiivselt seotud, kuid mitte-eestlaste

¹⁷ Vanuse mõju polnud eestlaste hulgas kuigi oluline ka siis, kui seda mõõta kategoorilise tunnusega vanusegruppides kuni 35-aastased (referentskategorია); 36-55 ning 56 ja vanemad: ainult vanemaealiste grupi hoiakud võrreldes noorimatega olid veidi negatiivsemad ($b=-0,023^*$ ($se=0,011$) * $p\leq 0,05$). Ka mitte-eestlaste puhul eristus selgelt vanemaealiste vanuserühm, kelle hoiakud võrreldes noorimatega olid negatiivsemad ($b=-0,068^{***}$ ($se=0,018$) *** $p\leq 0,001$), kuid sarnaselt eestlastele, polnud noorimate ja keskmise vanuserühma hoiakute vahel statistiliselt olulist erinevust ($b=-0,009$ ($se=0,016$)).

seas on teatud seosed statistiliselt väheolulised (Tabel 8). Samuti leidis kinnitust teine hüpotees, mille kohaselt šovinism seostub uussisserändajate suhtes negatiivsete hoiakutega ning patriotism positiivsema suhtumisega, kuid see seos on statistiliselt oluline vaid eestlaste hulgas (Tabel 9). Etnilise rahvusluse tunnus seostub samuti negatiivsete hoiakutega, kuid kodanikurahvusluse mõju on statistiliselt ebaoluline kogu elanikkonna seas, mistõttu kolmas hüpotees leidis kinnitust vaid osaliselt (Tabel 9). Lisaks tuleb märkida, et erinevalt eestlastest ei aita rahvustunded selgitada sisserändehoiakute variatiivsust mitte-eestlaste seas: ainult etnilise rahvusluse tunnus seostus negatiivset suhtumisega uussisserändajatesse ning ka see seos oli statistiliselt oluline vaid usaldusnivool 95% (Tabel 9).

3.2. Tulemuste analüüs

3.2.1. Rahvustunnete vahelised seosed

Eelmises alapeatükis esitletud tulemused näitasid, et kõik uuritud rahvustunnete tunnused on omavahel positiivses seoses. Rahvustunnete mõiste all analüüsiti lähemalt seoseid nelja erineva tunnuse vahel, mis koonduvad kahe laiemaga kontseptsiooni alla: rahvuslik uhkustunne ja rahvuslus. Rahvuslik uhkustunne on laiem mõiste, mis tähistab poolehoidu oma riigi ja rahva suhtes, ning sisaldab endas kaht aladimensiooni: šovinismi ja patriotismi. Rahvuslus teiselt poolt hõlmab nägemust sellest, milliste tunnuste alusel toimub kogukonna piiritlemine: kas kodanikeskselt või etniliste tunnuste alusel.

Kui patriotism väljendab uhkustunnet oma riigi üle seda idealiseerimata, siis šovinist peab oma riiki ja rahvast ülimuslikuks. Seega võiks mõtestada neid tunnuseid ka teatava hierarhiana, kus ülistamisele eelneb kriitiline tunnustus. Sellisel juhul peaks šovinist olema ka patrioot, kuid patrioot ei pea tingimata olema šovinist. Empiirilistes tulemustes peaks seega väljenduma süstemaatiliselt tugevam poolehoid patriootlikele väärtustele kui šovinistlikele, ning samuti ei tohiks indiviid paikneda šovinismi-skaalal kõrgemale kui patriotismi-skaalal. Tulemused aga näitavad, et keskmine väärtus on patriotismil veidi kõrgem kui šovinismil (eestlaste hulgas vastavalt 0,65 ja 0,63 ning mitte-eestlaste seas 0,53 ja 0,52), kuid indiviidide lõikes skaaladel paiknemist võrreldes selgub, et patriotismi skaalal paiknevad kõrgemal vaid ligikaudu pooled vastanutest

(51,4% eestlastest ja 41,9% mitte-eestlastest). Seega ei saa antud töö tulemustele tuginedes kinnitada, et patriootlikkus on tingimata šovinismi eelduseks.

Šovinismi ja patriotismi kontseptsioonid on teatud aspektides erinevad või isegi vastandlikud, kuid need mõlemad väljendavad siiski uhkustunnet riigi ja rahva üle. Seetõttu on ka loogiline, et šovinismi ja patriotismi vaheline korrelatsioon on vaadeldud tunnuste seas kõige kõrgem ($r=0,437$; $0,540$ ning $0,549$ ($p\leq 0,01$) vastavalt eestlaste, mitte-eestlaste ning kogu elanikkonna seas). Samas on oluline märkida, et kuigi vaadeldud tunnuste hulgas oli see seos kõige tugevam, siis laiemas kontekstis on tegemist keskmise tugevusega seosega. See kinnitab omakorda, et tunnused ei ühti üksteisega täielikult, mistõttu on rahvustunnete analüüsimisel oluline neid kaht dimensiooni üksteisest eristada, nagu soovitasid Allport (1927), Mead (1929) ja Hunter (1932) juba 20. sajandi alguses.

Jeongi (2013) Ameerika Ühendriikides läbiviidud küsitlusandmetele tuginenud uurimuse tulemused näitasid, et šovinism ja patriotism¹⁸ on sisserändehoiakutega vastandlikus seoses, ning üheks selgituseks võib olla see, et šovinism hõlmab endas tugevat etnilist mõõdet samas kui patriotism on kodanikukeskne rahvustunne (Jeong 2013: 1472). Ka Blank ja Schmidt (2003: 292) vihjasid, et šovinismi üheks tunnuseks on kalduvus näha oma rahvusgruppi etniliste tunnuste alusel: homogeensena ning ühendatuna läbi põlvnemise, rassi või kultuurilise kuuluvuse. Seost kodanikurahvusluse ja patriotismi vahel viimased aga välja ei too.

Eelmises alapeatükis esitatud tulemused näitasid, et šovinismi ja etnilise rahvusluse muutuja vahel esineb eestlaste hulgas oluline seos ($r=0,311$; $p\leq 0,001$), kuid mitte-eestlaste hulgas seos praktiliselt puudub ($r=0,143$; $p\leq 0,05$). Seega näitasid tulemused, et Jeongi (2013) ning Blanki ja Schmidt (2003) lähenemine leidis teatud määral empiirilist kinnitust rahvuselt eestlaste seas. See tähendab, et indiviidid, kes peavad Eesti riiki teistega võrreldes ülimuslikuks, kalduvad ka kõrgemalt hindama etniliste tunnuste (olema Eestis sündinud ja seal elanud ning olema eestlaste järeltulija) olemasolu vajalikkust Eesti rahva hulka kuulumisel. Lineaarne seos teise kahe tunnuse – patriotismi ja kodanikurahvusluse vahel on eestlaste hulgas oluliselt madalam ($r=0,198$; $p\leq 0,05$), mitte-eestlaste hulgas aga veidi kõrgem ja oluline ($r=0,241$;

¹⁸ Jeongi töös on kasutatud mõisteid rahvuslus (*nationalism*) ja rahvuslik uhkustunne (*national pride*).

$p \leq 0,001$). Seega, kui šovinism ja etniliste tunnuste nägemine grupi piiritlemisel on omavahel tõepoolest eestlaste hulgas teatavas seoses, siis patriotismiga ei saa rahvusgrupi piiritlemisel kodanikurahvuluse tunnuste kõrgelt hindamist automaatselt seostada. Mitte-eestlaste puhul aga ilmnes vastupidine seos: patriotismi ja kodanikurahvuluse muutujad olid omavahel nõrgas positiivses seoses, kuid šovinismi ja etnilise rahvuluse tunnuste vahel on seos väga nõrk.

3.2.2. Avatud ja suletud hoiak rahvusesse ja uussisserändajatesse

Etnilise ja kodanikurahvuluse tunnuste omavahelise seose küsimuses kinnitavad andmed Janmaati (2006) lähenemist, mille kohaselt ei ole need rahvuluse tüübid indiviidi-tasandil üksteist välistavad dihhotoomsed muutujad ega ka ühedimensioonilise skaala eri otstes paiknevad kontseptsioonid, vaid mitte-konkureerivad tunnused. Lineaarne seos tunnuste vahel on samuti mõõdukas (0,371; $p \leq 0,001$ eestlaste ja 0,436; $p \leq 0,001$ mitte-eestlaste hulgas). Ka muutujate mõõtmiseks loodud koordineeritud aluseks olnud indikaatorite omavahelisi seoseid analüüsid selgub, et need on kõik omavahel positiivselt seotud, ainsa erandina on mitte-eestlaste hulgas indikaatorite „austama Eesti valitsust ja seadusi“ ning „olema eestlaste järeltulija“ vaheline seos negatiivne (-0,007), kuid see tulemus on ka statistiliselt ebaoluline, kuna viimase usaldusväärsus on vaid ligikaudu 10% ($p=0,904$). Seega kinnitavad käesoleva töö tulemused, et kodaniku- ja etnilise rahvuluse tunnuste mõtestamisel ei tee individid erinevate indikaatorite olulisust hinnates rahvuluse kontseptsioonide lõikes järeleandmisi ega välista ühe rahvuluse kontseptsiooni tunnuse toetamise nimel teise tunnuse indikaatoreid. Vastupidiselt, ligikaudu veerand vastanutest ($N=243$) pidasid oluliseks või väga oluliseks kõiki etnilise ja kodanikurahvuluse tunnuseid. Seega vastandusid inimeste hoiakud Kohni (1944, 1982) populaarse rahvuluse tüpoloogiale, kus riigid jaotati dihhotoomsete muutujate vahel kodanikukeskseks Lääneks ja etniliseks Idaks.

Ülekaalukalt peab suurem hulk vastanuid kodanikurahvuluse tunnuse alla kodeeritud indikaatoreid oluliseks Eesti rahva hulka kuulumise tingimuseks, samas kui etnilisi tunnuseid hindab oluliseks või väga oluliseks märgatavalt väiksem osa vastanuid. Eesti riigi rahvulust on alati peetud etniliseks kultuur-rahvuluseks (Vetik 2015: 25), kuid käesolevas töös kasutatud uuringutulemused (Tabel 7) näitasid, et palju rohkem

poolehoidjaid koguvad kodanikurahvusluse indikaatorid. Ennatlik oleks aga nende tulemuste põhjal väita, et Eesti rahvuslus võiks väljenduda selge kodanikurahvuslusena; ning seda peamiselt kahel põhjusel. Kuigi käesoleva töö tulemused näitavad, et rahva hulka kuulumise mõtestamisel rõhutasid rohkem vastajaid vabatahtlikke tunnuseid nagu valitsuse ja seaduste austamine, ise ennast rahva hulka kuuluvana tundmine ja eesti keele oskamine, siis riigi poliitilisel tasandil mõtestatakse poliitikaid endiselt Schulmani (2002: 561) kirjeldatud etnilis-kultuurilise rahvusluse kontseptsioonist lähtuvalt: piiratakse sisserännet (Annus 2015), ning rõhutatakse riigi kohustust tagada eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimine ja edendamine (Eesti Vabariigi põhiseadus).

Teiseks, kõige suuremat toetuspinda leiab eestlaste hulgas päriselt Eesti rahva hulka kuulumise tingimusena eesti keele oskamise nõue: seda hindas oluliseks või väga oluliseks 94,9% eestlastest. Siiski on Eesti kui rahvusriigi kontekstis keeleoskuse indikaatori klassifitseerimine kodanikurahvusluse tunnuse hulka kuuluvaks problemaatiline, kuna dominantse (riigi-) keele oskus võib teatud riikide ajaloolisest kontekstist tulenevalt viidata emakeelele ehk omandatud (etnilisele) tunnusele (Janmaat 2006: 56). Seega võib eestlaste hulgas kõige populaarsemat indikaatorit pidada hoopis etnilise rahvusluse tunnuse hulka kuuluvaks. Kui aga keeleoskuse küsimus kõrvale jätta, siis teised kodanikurahvusluse indikaatorid on ikkagi etnilistega võrreldes oluliselt populaarsemad: neid pidas (väga) oluliseks 79,2-93,4% eestlastest, teisi etnilisi indikaatoreid aga vaid 11,2-59,3% (Tabel 7).

Etnilise ja kodanikurahvusluse tunnuste seoste analüüsimisel suhtumisega uussisserändajatesse selgub, et etnilise rahvusluse tunnus omas negatiivset mõju sisserändehoiakute kujunemisel ($b=-0,094$; $p\leq 0,001$ eestlaste ja $b=-0,084$; $p\leq 0,05$) mitte-eestlaste hulgas (Tabel 9)). Kodanikurahvusluse tunnuse mõju oli aga statistiliselt väheoluline ($p>0,05$). Seejuures on aga oluline märkida, et etnilise ja kodanikurahvusluse kontseptsioonid, isegi viidates nendele kui sünnipäraste ja vabatahtlike indikaatorite kogumile, on problemaatilised. Osad autorid on leidnud, et ISSP küsimustikus esitatud indikaatoreid pole õige jagada mitte kahe kategooria (etnilise ja kodanikurahvusluse) vahel, vaid hoopis kolme (poliitiline, kultuuriline ja etniline) või isegi kuni viie erineva kategooria vahel (vabariiklik, poliitiline, territoriaalne, kultuuriline ja päritolu) (Janmaat 2006: 61; Medrano 2005: 137).

23. novembril 2015. aastal Riigikogu Toimetiste vestlusingis eestlaste rahvusliku identiteedi üle arutamisel eristusid osalejate hulgas selgelt kaks lähenemist: Martin Helme kirjeldatud nägemus, mille kohaselt on eestlane igäüks, kellel on vähemalt üks vanem või vanavanem eestlane või Mart Nuti sõnastatud lähenemine, mille kohaselt on eestlane see inimene, kes ise peab ennast eestlaseks (Vestlusing 2015: 8, 12). Ka käesolevas töös lähtus etnilise ja kodanikurahvsluse jaotus sünnipärasuse ja vabatahtlikkuse põhimõtetest, mida ilmestavad kõige paremini koondindeksites kasutatud indikaatoritest väited „olema eestlaste järeltulija“ ning „ise tundma end osana Eesti rahvast“.

Nii on võimalik kajastada sünnipärasuse ja vabatahtlikkuse sisu ka vaid ühe indikaatoriga mõlema muutuja kajastamiseks loodud koondindeksist. Asendades regressioonanalüüsis rahvsluse kontseptsioonid vastavate indikaatoritega, näitavad tulemused, et mõlemad indikaatorid omasid vastandlikku mõju sissserändehoiakutele ning olid seejuures ka statistiliselt olulised nii rahvuselt eestlaste kui ka mitte-eestlaste hulgas, nagu selgub alljärgnevast tabelist (Tabel 10).

Tabel 10. Indiviiditasandi tunnuste mõju suhtumisele uussisserändajatesse (asendatud rahvsluse tunnused)

Sõltumatud tunnused	Eestlased	Mitte-eestlased	Kogu elanikkond
Šovinism	-0,133*** (0,035)	-0,023 (0,044)	-0,111*** (0,026)
Patriotism	0,070** (0,030)	0,008 (0,040)	0,047 (0,024)
Eestlaste järeltulija	-0,016*** (0,003)	-0,018*** (0,004)	-0,016*** (0,002)
Tunneb end osana Eesti rahvast	0,030*** (0,006)	0,033*** (0,007)	0,031*** (0,004)
Mees (vs naine)	-0,029*** (0,008)	-0,022 (0,012)	-0,026*** (0,007)
Kesk(eri)haridus (vs kõrgharidus)	-0,023* (0,010)	0,013 (0,016)	-0,014 (0,008)

Alg- või põhiharidus (vs kõrgharidus)	-0,023 (0,014)	-0,009 (0,022)	-0,024 (0,012)
On elanud välismaal (vs ei ole elanud väljaspool Eestit)	0,028** (0,010)	0,027 (0,013)	0,024** 0,008
Vanus	0,000 (0,000)	-0,002*** (0,000)	0,000*** 0,000
Toimetulijad (vs hästi toimetulijad)	-0,052*** (0,011)	-0,028 (0,029)	-0,041*** 0,009
Raskustes (vs hästi toimetulijad)	-0,062* (0,023)	-0,008 (0,021)	-0,059*** 0,017
Konstant	0,677*** (0,033)	0,769*** (0,047)	0,790*** (0,027)
R ²	0,218	0,211	0,201
kohandatud R ²	0,204	0,180	0,192
N	652	298	950

Regressioonikordajad ning standardvead (sulgudes) *** $p \leq 0,001$ ** $p \leq 0,01$ * $p \leq 0,05$.

Võrreldes Tabelis 10 toodud tulemusi varasemalt esitatud Tabelis 9 toodud regressioonanalüüsi tulemustega, selgub, et etnilise ja kodanikurahvuse koordineksite asendamisel üksikute indikaatoritega, ei toimu olulisi muutusi kontrollmuutujate seostes suhtumisega uussisserändajatesse. Ainsa erandina muutus hariduse mõju statistiliselt väheoluliseks nii rahvusgruppides eraldi kui ka kogu elanikkonda koos vaadates ($p > 0,05$). Rahvustunnete mõju tugevus aga muutus. Esiteks, šovinismi mõju eestlaste hulgas tugevnes (vastavalt $b = -0,125$ ja $-0,133$; $p \leq 0,001$), kuid patriotismi mõju tugevus kahanes (vastavalt $b = 0,113$ ja $0,070$; $p \leq 0,01$). Mitte-eestlaste hulgas olid muutused vastupidised, kuid tunnuste mõju sisserändehoiakutele jäi mõlemas mudelis statistiliselt väheoluliseks ($p > 0,05$). Samuti suurenes mudeli selgitusvõime, eelkõige mitte-eestlaste hulgas ($R^2 = 0,119$ vs $0,211$).

Olulisemad muutused seostuvad asendatud tunnustega. Etnilise rahvuse tunnuse koordineksi (Tabel 9) asendamisel üksiku indikaatoriga, mis nõuab rahva hulka kuulumiseks ühtivat etnilist päritolu (Tabel 10), väheneb tunnuse mõju märgatavalt nii

eestlaste (vastavalt $b=-0,094$ ja $-0,016$; $p\leq 0,01$) kui ka mitte-eestlaste (vastavalt $b=-0,084$; $p\leq 0,05$ ja $b=-0,018$; $p\leq 0,001$) hulgas, kuid jääb siiski negatiivseks kogu elanikkonna hulgas. Asendades kodanikurahvuluse koondindeksi abil loodud tunnuse indikaatoriga „Tunneb end osana Eesti rahvast“, on tunnuse mõju jätkuvalt positiivne, kuid nüüd ka statistiliselt oluline ($p<0,001$) nii rahvuselt eestlaste ($b=0,030$; $p\leq 0,001$), mitte-eestlaste ($b=0,033$; $p\leq 0,001$) kui ka kogu elanikkonna seas ($b=0,031$; $p\leq 0,001$).

Üks võimalikke põhjendusi, miks oluline seos ilmneb vaid üksikute indikaatoritega mudelis (vs koondindeksitega mudelis), võib olla see, et rahvuluse, eelkõige kodanikurahvuluse, tunnuste kontseptsioonid on problemaatilised¹⁹. Samuti oli kodanikurahvuluse koondindeksi sisemine kooskõla teiste koondindeksitega võrreldes madalam, jäädes analüüsitud gruppide hulgas 0,6 lähedale ning koondindeks hõlmas keeleoskuse küsimust, mille kuuluvust etnilise või kodanikurahvuluse tunnuste hulka võib mõtestada erinevalt. Seega, kuigi kodanikurahvuluse tunnuse mõju sisserrändehoiakutele oli statistiliselt väheoluline, siis üksikute indikaatorite abil koostatud regressioonanalüüs näitas, et vabatahtlikkust ja sünnipärasust kajastanud indikaatoritel on statistiliselt oluline erisuunaline mõju suhtumisele uussisserrändajatesse: vabatahtlikkusega seostub avatud ning sünnipärasusega suletud hoiak. Täpsema selgituse pakkumine, mis põhjendatult kinnitaks või lükkaks ümber oletuse, mille kohaselt on põhjus vaid tehniline ning tingitud muutujate konstrueerimisega seonduvatest otsustest, jääb aga käesoleva uurimistöo raamist välja.

3.2.3. Erinevused tunnuste vahelistes seostes eestlaste ja mitte-eestlaste hulgas

Töö tulemuste teine oluline osa seostub eestlaste ja mitte-eestlaste võrdlusega (UK1). Teised varasemad tööd (Töldsepp 2013; Halapuu jt 2013; Saat 2014) on ESSi andmetele tuginedes näidanud, et erinevad nii eestlaste ja mitte-eestlaste²⁰ suhtumine uussisserrändajatesse kui ka tegurid, mis mõjutavad neid hoiakuid. Käesoleva töö tulemuste põhjal võib väita, et eestlaste suhtumine uussisserrändajatesse on mitte-eestlastega võrreldes vaid veidi negatiivsem, kuid neid hoiakuid mõjutavad tunnused ja mehhanismid on tõepoolest erinevad.

¹⁹ Põhjalikum ülevaade on leitav muutujate operatsionaliseerimise peatükis etnilise ja kodanikurahvuluse alateema all

²⁰ Eristuse aluseks on väljatoodud töödes vastavalt kodune keel, kuulumine etnilise vähemuse hulka ning sünniriik.

Esimese regressioonanalüüsi tulemused (Tabel 9) näitasid, et mitte-eestlaste suhtumist uussisserändajatesse mõjutab vaid vanus ning etnilise rahvusluse tunnus: iga lisanduva eluaastaga ning etniliste tunnuste suurema toetusega muutus suhtumine uussisserändajatesse veidi negatiivsemaks (vastavalt $b=-0,002$; $p\leq 0,001$; $b=-0,084$; $p\leq 0,05$). Ükski teine rahvustunnete ega kontrollmuutujana analüüsi kaasatud muutuja ei omanud mitte-eestlaste hulgas sisserändehoiakute kujundamisel statistiliselt olulist mõju, mistõttu tuleb nentida, et käesoleva töö tulemused ei aita olulisel määral selgitada sisserändehoiakute variatiivsust mitte-eestlaste hulgas; ning et mitte-eestlaste sisserändehoiakute selgitamiseks võib olla rohkem abi teistest teoreetilistest lähenemistest peale sotsiaalse identiteedi teooria. Seda ilmestab ka erinevus regressioonimudelite selgitusvõimes: kui ainult eestlasi hõlmanud mudelis selgitavad analüüsi kaasatud tunnused üle 18% sisserändehoiakute variatiivsusest, siis mitte-eestlaste puhul jääb mudeli selgitusvõime alla 12%.

Ühe olulise tulemusena tuleb aga siinkohal märkida, et rahvusluse tunnuste asendamisel üksikute indikaatoritega tulemused mõnevõrra muutusid: sünnipärasust ja vabatahtlikkust kajastanud tunnused muutusid tugevaks ja oluliseks ka mitte-eestlaste hulgas. Seega, kui esimese regressioonanalüüsi tulemuste põhjal võis väita, et rahvustunded pole mitte-eestlaste sisserändehoiakute analüüsimisel üldse olulised, siis teise regressioonanalüüsi tulemused (Tabel 10) näitavad, et avatuse ja suletuse põhimõtted rahva liikmelisuse mõtestamisel aitavad selgitada ka mitte-eestlaste suhtumist uussisserändajatesse. Samuti kinnitab analüüs varasemate tööde tulemusi (Halapuu jt 2013; Tõldsepp 2013), mille kohaselt on vanus üks olulisi tunnuseid, mis aitab selgitada mitte-eestlaste suhtumist uussisserändajatesse. Kuigi vanuse olulisust sisserändehoiakute kujundajana on ka varem märgitud, siis ei ole selle teoreetilistele põhjendustele suuremat tähelepanu pööratud, mistõttu pole ka teada, kas negatiivsem suhtumine seondub põlvkondade erinevusega või vanemaks (elukogenumaks) saamisega (Tõldsepp 2013: 55-56).

Tunnuste vahelisi seoseid analüüsidest selgub, et rahvuselt eestlaste hulgas olid muutujate vaheliste seoste olulisus mitte-eestlastega võrreldes praktiliselt vastupidine: kõik tunnused peale vanuse ja kodanikurahvusluse omasid olulist mõju sisserändehoiakute kujundamisel. Kuna ESS-i andmestik ei võimalda analüüsida

rahvustunnete seost sisserrändehoiakutega, siis järeldas sai Töldsepp (2013: 52) „kaudselt järeldata, et eestlaste negatiivsemad immigratsiooni hoiakud on seotud nende tugevamate rahvuslike tunnetega.“ Tõepoolest, kõikide vaadeldud rahvustunnete tunnuste lõikes (šovinism, patriotism, etniline ja kodanikurahvuslus) on eestlaste hinnangud mitte-eestlastega võrreldes kõrgemad, tunnuste mõju on statistiliselt oluline; ning suhtumine uussisserrändajatesse mitte-eestlastega võrreldes veidi negatiivsem: eestlastel keskmine 2,89 ning mitte-eestlastel 3,00 skaalal ühest viieni, kus üks väljendab negatiivset ja viis positiivset suhtumist. Seega kinnitasid käesoleva töö tulemused Töldsepa kaudset järeldust, mille kohaselt tugevamad rahvustunded mõjutavad negatiivselt eestlaste suhtumist uussisserrändajatesse, kuid mitte-eestlaste puhul ei oma rahvustunded rändeküsimustes olulist rolli.

3.3. Arutelu

Rahvustunnete olulisust sisserrändehoiakute kujundajana on peamiselt selgitatud läbi sotsiaalse identiteedi teooria, mis selgitab hoiakuid teise grupi suhtes konkurentsiasemel läbi sotsiaalse identiteedi. Teooria aitab selgitada, miks kaldutakse uussisserrändajaid nägema pigem negatiivses valguses: see on vajalik positiivse grupi identiteedi ning seeläbi positiivse enesehinnangu loomiseks. Identiteedi loomine ei pea tingimata tuginema reaalsele kogemustele: negatiivsed hoiakud võivad kujuneda ka nende gruppide puhul, kellega reaalsed kontaktid puuduvad (Billiet jt 1996: 402). See on Eesti kontekstis oluline, kuna aitab mõista negatiivset suhtumist eelkõige põgenikesse, kelle arvukus Eestis on senini olnud üsna väike.²¹

Etnotsentrismi on selgitatud sotsiaalse identiteedi teoorias kui sotsiaalse identifitseerimise ehk positiivsete omaduste omistamine oma rahvusgrupile ja kontraidentifitseerimise ehk negatiivsete omaduste omistamine teistele gruppidele tulemust. Ka käesoleva töö empiirilised tulemused näitasid, et rahvustunnetega seostub eestlastel eelkõige negatiivne suhtumine uussisserrändajatesse: šovinism ja etniline rahvuslus on suhtumisega uussisserrändajatesse olulises negatiivses seoses, samas kui positiivset suhtumist ennustanud tegurite (patriotism ja kodanikurahvuslus) mõju on küll positiivne, kuid statistiliselt mitte nii tugev (Tabel 9). Seega paistavad esmapilgul

²¹ MTÜ Eesti Pagulasabi „Varjupaiga aastaraamat 2014“ varjupaigastatistika andmetel on aastal 2014 esitatud 157 varjupaigataotlust ning tehtud 20 positiivset otsust.

tulemused illustreerivat Sumneri (1906) etnotsentrismi käsitlust, mille kohaselt enda grupiga samastumine toimub paralleelselt teiste tõrjumisega.

Samas on oluline märkida, et kuigi tugevamad seosed ilmnevad just negatiivseid hoiakuid kujundavate muutujate vahel, siis rahvusliku uhkustunde ja rahvusluse kaks dimensiooni eristuvad siiski selgelt teineteisest ning omavad vastandlikku mõju sisserändehoiakutele. Nendel tulemustel võivad olla olulised ja praktilised poliitilised tagajärjed, kuna põhjalikum arusaam sisserändehoiakuid kujundavatest teguritest on heaks sisendiks neid hoiakuid muuta püüdvatele poliitikatele.

Hood ja Morris (1998) väitsid, et arutelud sisserände teemadel ei kerki mitte ainult rahvastikus toimuvate muutuste taustal, vaid ka seetõttu, et need küsimused puudutavad inimeste arusaama sellest, kes nad on, ning mida nad arvavad, et nende omariiklus tähendab. Üha suureneva rändesurve all kerkib ka Eestis üles küsimus sellest, mida tähendab eestlaseks olemine, Eesti rahva hulka kuulumine ja Eesti kui rahvusriigi säilimine. Ameerika Ühendriikides rahvustunnete mõju sisserändehoiakutele analüüsinud Jeongi (2013: 1473) kohaselt võib sellises kontekstis olla soosivamate sisserändehoiakute saavutamiseks vajalik avalik rahvusküsimuste ümbermõtestamine, täpsemalt šovinistlike ja etnilise rahvusluse hoiakute mahasurumine ning patriootlike ja kodanikurahvusluse tunnete julgustamine kodanike seas. Jeong (*ibid.*) jätkab, et kodanikukesksed väärtused võivad olla väärt püüdlemist, samas kui etnilised väärtused ja šovinism tuleks jätta eraellu, et säilitada ühiskonnas stabiilsus. Kuid Jeongi poliitikasoovitused lähtuvad Ameerika Ühendriikide – multikultuurse suure uussisserändajate kogemusega suurriigi – kontekstist, mis erineb oluliselt Eestist kui väikese konservatiivse rändepoliitikaga rahvusriigist.

Ka käesoleva töö tulemused näitavad, et rahvustunded on üks oluline komponent eestlaste sisserändehoiakuid mõjutavate tegurite hulgas; ning oma riigi idealiseerimise ja rahva hulka kuulumiseks sünnipäraste tingimuste seadmisega seonduvad eestlastel negatiivsed hoiakud uussisserändajatesse. Samas ilmestavad tulemused taaskord, et Eesti elanike suhtumist uussisserändajatesse mõjutavad erinevad tegurid: regressioonimudelid, kuhu on lisaks rahvustunnetele kaasatud ka kontrollmuutujad, suudavad selgitada siiski vaid ligikaudu 20% sisserändehoiakute variatiivsusest. Rahvustunnete küsimuses eristub selgelt mitte-eestlaste grupp, kelle hoiakud

sisserändajate suhtes mõjutavad uuritud rahvustunnete muutujate hulgas vaid etniline rahvuslus ning rahva liikmelisuse avatuse ja suletuse põhimõtted. Seega ei saa antud töö tulemuste põhjal väita, et rahvustunnetega seonduvate hoiakute muutmine tooks kaasa stabiilsuse ja positiivse suhtumise uussisserändajatesse. Ühe olulisema järeldusena põgenike ümberasustamise küsimuses polariseerunud Eesti ühiskonnas võiks aga olla see, et avatud ja salliv suhtumine uussisserändajatesse ei tähenda automaatselt sallimatust oma riigi suhtes, vaid võib tõenäoliselt seostuda hoopis kriitilise uhkus- ja lähedustundega.

Samuti on töös esitatud rahvusluse liikide toetuse tulemused olulised lõimumispoliitika seisukohalt. Lõimumispoliitika üldine eesmärk on ühiskonna sidususe suurendamine ning erineva keele ja kultuuritaustaga inimeste kaasamine ühiskonnaellu (Lõimuv Eesti 2020) ehk teisisõnu seatakse eesmärgiks, et kõik riigis elavad inimesed tunnevad ennast ühe rahvana, sõltumata nende etnilisest taustast. Vetiku (2015: 25) riigiidentiteedi lähenemise kohaselt seonduvad sellega kaks väljakutset: mitte-eestlaste kuuluvustunne ning eestlaste kaasamisvalmidus. Eestlaste kaasamisvalmidust võimaldavad Gaetneri (jt 1993) ühise grupi-identiteedi mudeli kontekstis hinnata ka Eesti rahva kui ühe grupi piiritlemine sünnipäraste ja vabatahtlike tunnuste alusel.

Juhul, kui erinevate gruppide liikmeid survestatakse kujutlema end kahe eraldiseisva grupi asemel ühe laiemal grupi liikmetena, peaksid Gaetneri mudeli kohaselt muutuma hoiakud endiste „nemad“-grupi liikmete suhtes positiivsemaks.²² Uussisserändajate eduka lõimumise seisukohalt on seega oluline, kas eestlased on üldse kunagi valmis aktsepteerima neid kui Eesti rahva hulka kuulujaid või jäävad nad eestlaste silmis alati võõraks – „teisteks“. Võttes eelduseks, et töös sünnipäraste tunnustena käsitletud indikaatoreid (olema Eestis sündinud ja suurema osa elust riigis elanud, ning olema eestlaste järeltulija), on indiviidil raske kui mitte võimatu hilisemas elus muuta,

²² Teoreetiline põhjendus selle mudeli taga seisneb Breweri (1979) analüüsi järeldustega, mis ühtivad ka sotsiaalse identiteedi teooria (Tajfel ja Turner 1979; Turner 1975) ning enesemääratluse teooriaga (Turner 1985). Esiteks, gruppide-vaheline negatiivne eelarvamuslikkus esineb enamasti enda grupi võimendamise, mitte teise grupi devalveerimise näol. Teiseks, grupi moodustamine muudab enda grupi liikmed psühholoogiliselt lähemaks, samas kui distants enda ja „nemad“-grupi liikmete vahel jäävad üldiselt muutumatuks. Soosivad egotsentrilised eelarvamused kantakse üle teistele enda grupi liikmetele. Grupi piiride laiendamine võimaldab omakorda varasemat negatiivset eelarvamuslikkust põhjustanud kognitiivsed protsessid ümber suunata ning laiendada indiviidide hulka, kellele kantakse üle soosivad eelarvamused.

piiratakse nende indikaatorite pidamisega rahva hulka kuulumiseks vajalikuks uussisserändajate võimalust olla eestlaste hinnangul Eesti rahva täieõiguslikud liikmed.

Käesoleva töö empiirilisi tulemusi võib selles kontekstis tõlgendada mitmeti. Ühelt poolt on uussisserändajate (ja riigis juba pikemalt viibinud rahvusvähemuste) lõimumise seisukohalt positiivne see, et vabatahtlikke tunnuseid peab rahva hulka kuulumiseks oluliseks suurem osa eestlasi kui sünnipäraseid tunnuseid. Teiselt poolt peavad ligikaudu pooled eestlased Eesti rahva hulka kuulumiseks oluliseks või väga oluliseks, et inimene oleks suurema osa oma elust Eestis elanud (59,3%), riigis sündinud (51,5%) ning eestlaste järeltulija (48,4), mistõttu ei saa seega uussisserändajad enam kui poolte eestlaste arvates kunagi olla täieõiguslikud Eesti rahva liikmed. Sellel teemal täpsemate järelduste tegemine pole käesoleva magistritöö raames võimalik.

Edasised uuringud on vajalikud nii täpsema teoreetilise raamistiku loomiseks kui ka empiiriliseks analüüsiks. Sealhulgas tasub kaaluda kvantitatiivse andmeanalüüsi kasuks otsustades tunnuste olulise hindamisel hinnangute (*ratings*) asemel järjestuse (*rankings*) meetodi kasutamist, nagu soovitas Wright (jt 2012), ning indikaatorite valiku laiendamist (nt ühtiva rassi või euroopiidse välimuse nõue). Kvantitatiivsed või kombineeritud uurimismeetodid võivad aga hoopis paremini avada rahvuse ja rahva mõistetega seonduvaid arusaamu; ning muuhulgas pakkuda põhjalikumaid selgitusi, millised psühholoogilised mehhanismid mõjutavad hoiakuid, mille kohaselt osade eestlaste arvates taasiseseisvumise järel Eestisse tagasipöördunud eestlasi ja nende järeltulijaid ka aastaid hiljem väliseestlasteks peetakse (Realo 2016) ning presidendikandidaadi puhul ühtivat etnilist päritolu oluliseks peetakse (Helme 2016).

Käesolev magistritöö täiendas seni Eesti elanike hulgas läbiviidud empiiriliste uuringute tulemusi keskendudes rahvustunnete mõjule sisserändehoiakute kujunemisel. Uuring keskendus kahele laiemale rahvustunnete mõistele: rahvuslik uhkustunne ja rahvuslus, mille mõlema kaks aladimensiooni olid vastassuunalises seoses eestlaste suhtumisega uussisserändajatesse. Kuid uuringusse kaasatud muutujad – šovinism ja patriotism ning etniline ja kodanikurahvuslus ei hõlma kõiki rahvustunnete erinevaid aspekte – leidub veel teisi tüüpe (sh kuulumus- ja lähedustunne, rahvuslik identiteet jne), mille mõju suhtumisele uussisserändajatesse on võimalik uurida.

Töö empiiriline andmeanalüüs tugineb ühekordsetele kvantitatiivsetele uuringuandmetele, mis tähendab, et analüüsivõimalused on piiratud küsitluse käigus esitatud küsimustega. Näiteks ei võimalda uuringuandmed eristada hinnanguid erinevatele sisserändajate rühmadele, näiteks rändeliigi (põgenikud, perega ühinejad, tööle või õppima asujad) või sisserändaja päritolu alusel (nt Euroopast või väljastpoolt). See tähendab, et kõiki uussisserändajaid käsitletakse ühe homogeense grupina, ehkki varasemad uuringud on näidanud, et suhtumine põgenikesse on negatiivsem kui välistudengitesse (Jüristo jt 2015), samuti ollakse rohkem vastu väljastpoolt Euroopat pärit vaesematest riikidest sisserändajate riiki lubamisele võrreldes samast rassist või rahvusest sisserändajatega (Töldsepp 2013).

Samuti pole käesoleva töö aluseks olnud uuringuandmetele tuginedes võimalik täpsemalt analüüsida hoiakuid ega psühholoogilisi mehhanisme, mille alusel seostuvad identiteeti küsimused suhtumisega uussisserändajatesse ja rahvusvähemustesse, ning puudub võimalus hinnata ja analüüsida muutusi inimeste hoiakutes. Seetõttu võib olla hoopis tulemuslikum kvalitatiivsete (nt Miller-Idriss 2006) või kombineeritud (nt Raijman ja Hochman 2009) uurimismeetodite kasutamine. Samas võimaldab töö aluseks olnud kvantitatiivne uuring esmakordselt analüüsida rahvustunnete ja sisserändehoiakute vahelisi seoseid võrdluses teiste 2013. aastal ISSP uuringus osalenud riikidega, kus koguti andmeid rahvusliku identiteedi kohta.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli selgitada, kas ja kuidas seostuvad rahvuslik uhkustunne ja rahvuslus ehk kokkuvõtlikult rahvustunded Eesti elanike suhtumisega uussisserändajatesse. Rahvusliku uhkustunde all vaadeldi eraldi kaht aladimensiooni: šovinismi ja patriotismi; rahvuslus jagunes omakorda etniliseks ja kodanikurahvusluseks. Töö teoreetiline raamistik lähtus sotsiaalse identiteedi teooriast, etnotsentrismi erinevatest käsitlustest ning lähenemisest, mille kohaselt on rahvustunded mitmetahuline fenomen. Samuti esitati lühiülevaade varasematest teemakohalistest uurimustest ja tulemustest, millele tuginesid püstitatud hüpoteesid ning mida kasutati tulemuste analüüsimisel.

Empiirilise osa tulemused näitasid, et Eesti elanike hoiakud uussisserändajate suhtes on neutraalsed. Kui uuriti, kas uussisserändajad suurendavad kuritegevust, on majandusele kasulikud, võtavad Eestis sündinud inimeste töökohad endale, teevad oma kultuuri ja uute ideedega Eesti ühiskonda paremaks või ohustavad sellega Eesti kultuuri ning kas sisserändajate arvukus Eestis peaks kasvama või kahanema; siis mitte-eestlaste suhtumine oli täiesti neutraalne, kuid eestlaste hinnangud veidi negatiivsemad.

Kõik püstitatud hüpoteesid leidsid suures osas kinnitust: rahvustunded ehk positiivne hoiak oma riigi ja rahva suhtes ning nägemus rahva liikmeskonda piiritlevatest tunnustest; mõjutavad eestlaste suhtumist uussisserändajatesse, kuid mõju suund on rahvustunnete aladimensioonide lõikes erinev. Eestlaste hulgas seostusid šovinismi ja etnilise rahvusluse tunnused negatiivse suhtumisega uussisserändajatesse, patriotism aga omas positiivset mõju ning kodanikurahvusluse tunnus ei omanud statistiliselt olulist mõju. Seega suhtuvad uussisserändajatesse negatiivsemalt need inimesed, kelle arvates on Eesti riik teistega võrreldes ülimuslik (Eesti ja Eesti kodanikud on teistest paremad, kelle sarnased võiks kõik teised olla); ning kelle arvates peab päriselt Eesti rahva hulka kuulumiseks olema eestlaste järeltulija, Eestis sündinud ja suurema osa oma elust Eestis elanud. Samas omasid positiivsemaid hinnangud uussisserändajatesse need, kes väljendasid uhkustunnet Eesti demokraatia ning majandus-, sotsiaalsete ja kultuuriliste saavutuste üle. Koondindeks, kuhu olid koondatud päriselt Eesti rahva liikmeks olemiseks vajalike tingimustena kodakondsuse omamine, eesti keele oskamine, Eesti valitsuse ja seaduste austamine ning ise end osana Eesti rahvast

tundmine, ei omanud statistiliselt olulist mõju suhtumisele uussisserändajatesse. Negatiivset mõju omanud tunnuste seos oli statistiliselt kõrgema usaldusväärusega, kuid tulemused kinnitasid siiski, et rahvustunded on mitmetahulised, ning et positiivse nägemusega enda riigist ja rahvusgrupist ei kaasne automaatselt negatiivne hoiak võõraste suhtes.

Asendades regressioonimudelis etnilise ja kodanikurahvuluse tunnused üksikute indikaatoritega nende loomiseks kasutatud koondindeksitest, selgus, et tunnuste mõju sisserändehoiakutele oli vastupidine ning mõlemal juhul ka statistiliselt oluline. Positiivsemalt suhtusid uussisserändajatesse need, kes arvasid, et päriselt Eesti rahva hulka kuulumiseks peab inimene ise tundma end osana Eesti rahvast; ning need, kes pidasid Eesti rahva hulka kuulumiseks oluliseks või väga oluliseks, et inimene oleks eestlaste järeltulija, suhtusid ka uussisserändajatesse negatiivsemalt. Erinevalt rahvuluse tunnustest, olid need muutujate-vahelised seosed olulised nii eestlaste kui ka mitte-eestlaste hulgas.

Samas näitasid tulemused, et seosed eestlaste ja mitte-eestlaste rahvustunnete ja sisserändehoiakute vahel erinevad märgatavalt. Rahvustunded ei mõjuta olulisel määral mitte-eestlaste suhtumist uussisserändajatesse. Vaadeldud rahvustunnete tunnustest omas teatavat negatiivset mõju vaid etnilise rahvuluse tunnus. Ka kontrollmuutujate lõikes esinesid olulised erinevused eestlaste ja mitte-eestlaste lõikes: kui eestlaste hulgas omasid kaasatud kontrollmuutujatest mõju kõik tunnused peale vanuse, siis mitte-eestlaste seas omas mõju just ainult viimane.

Töö tulemusi kokku võttes saab seega öelda, et rahvustunded omavad vastandlikku mõju eestlaste suhtumisele uussisserändajatesse. Kui keskmiselt oli elanike suhtumine uussisserändajatesse neutraalne, siis seda mõjutasid negatiivses suunas Eesti rahva hulka kuulumiseks etniliste tunnuste vajalikkuse rõhutamine ning Eesti ja eestlaste pidamine teistega võrreldes ülimuslikuks. Uhkustunne riigi saavutuste üle erinevates valdkondades seostus positiivsema suhtumisega sisserändajatesse. Rahva hulka kuulumiseks kuuluvustunde omamist ja ühtivat etnilist päritolu vajalikuks pidamine seostus nii eestlaste kui ka mitte eestlaste hulgas vastavalt positiivse ja teisel juhul negatiivse suhtumisega. Uhkustunne Eesti riigi suhtes ei omanud olulist mõju mitte-eestlaste sisserändehoiakutele.

Käesolev magistritöö keskendus kahele rahvustunnete mõistele (rahvuslik uhkustunne ja rahvuslus) ning nende aladimensioonidele, kuid ei kajasta seega *kõikide* rahvustunnetega seonduvate aspektide mõju suhtumisele uussisserändajatesse. Töö empiiriline andmeanalüüs tugines ühekordsetele kvantitatiivsetele uuringuandmetele, mis tähendab, et analüüsivõimalused olid piiratud uuringu käigus läbiviidud küsimustega. Seetõttu on töös käsitletud uussisserändajaid ühtse homogeense grupina, mida nad kindlasti ei ole. Samuti pole käesoleva töö aluseks olnud uuringuandmetele tuginedes võimalik täpsemalt analüüsida hoiakuid ega psühholoogilisi mehhanisme, mille alusel seostuvad identiteeti küsimused suhtumisega uussisserändajatesse ja rahvusvähemustesse, ning puudub võimalus hinnata ja analüüsida muutusi inimeste hoiakutes. Töös kasutatud kvantitatiivse uuringu tulemused võimaldavad esmakordselt võrrelda Eesti elanike hoiakuid teiste 2013. aastal ISSP uuringus osalenud riikidega, kuid hoiakute kujunemise aluseks olevate psühholoogiliste protsesside põhjalikumaks analüüsiks võib olla tulemuslikum hoopis kvalitatiivsete või kombineeritud uurimismeetodite kasutamine.

SUMMARY

How Do National Feelings Affect Attitudes Towards Immigrants Among Estonian Residents?

In recent years immigration issues were mostly discussed in the context of economic issues as one possible means to uphold the social security system in the context of an ageing population and emigration of working-age Estonians. Since 2013 several changes have been made to the Aliens Act to ease immigration of highly skilled migrants and international students. However, with the migrant and refugee crisis that became more apparent towards the end of 2015, immigration issues have become a more important and controversial topic for discussion. Fear of mass immigration has brought more attention to several national issues such as Estonia's autonomy and the desire to preserve the Estonian language and culture.

Several previous studies have explored the attitudes of Estonian residents towards national minorities and new immigrants. Study results show that attitudes have become more positive throughout the years (Töldsepp 2013; Reintam 2014) but ethnic Estonians compared to non-Estonians tend to have a more negative stance (Ubakivi-Hadachi 2015; Töldsepp 2013; Kriger, Tammaru 2011). Also, attitudes vary towards migrants from different ethnic-cultural background (e.g. from Europe or from poorer countries outside Europe) and among different migration types (e.g. working, studying or asylum seeking) (Jüristo *et al* 2015; Kriger, Tammaru 2011; Töldsepp 2013). Estonians' more negative attitudes have been explained by cultural insecurity (Laineste *et al* 2007) and through motives of identity (Töldsepp 2013) but due to lack of related data to confirm, Töldsepp (2013: 52) was only able to conclude indirectly that the negative stance of Estonians towards new immigrants is connected to their stronger national feelings.

Previous studies about immigration attitudes in Estonia have produced a fairly good general overview of individual and contextual level determinants shaping attitudes towards new immigrants. So, this thesis aims to provide more clarity in a more specific domain of national feelings and its relationship with attitudes towards foreigners and possible differences in the relationship between national feelings and immigration attitudes between ethnic Estonians and non-Estonians.

Historically, positive and strong national feelings were analysed as a one-dimensional concept and it was believed that pride in one's nation is inevitably connected to hostility towards others (Brewer 1999: 429). Allport (1954) recognised that attachment to one's in-groups does not necessarily imply hostility toward out-groups. Following the assumption of multidimensionality of national feelings, two types of national pride are distinguished: chauvinism and patriotism. Both have a positive opinion of one's country and nation, however, the former believes it to be superior and the latter emphasises critical proudness, so their relationship with immigration attitudes should be opposite. Based on ascribed and voluntary conditions for belonging into a national in-group two types of nationalism are distinguished: ethnic and civic nationalism.

The first chapter of the thesis covers theoretical foundations: ethnocentrism, social identity theory and the different types of national feelings. The chapter also includes a section where the use of main concepts is clarified. The first chapter ends with an overview of Estonian immigration context and main findings of previous studies. The second part of the thesis focuses on research design – it brings out the three hypotheses and one research question that are posed, describes the data and methods used in the empirical research. The third chapter brings out the results, analysis of main findings and discussion.

The first hypothesis concerns relationship between different types of national feelings, while second and third hypotheses explore the relationship between national feelings and immigration attitudes. The research question aims to compare the role of national feelings in forming attitudes towards immigrants among ethnic Estonians and non-Estonians. Non-Estonians are defined as people with any nationality other than Estonian, so this group includes Russians, Ukrainians and people with any other nationality living in Estonia.

The thesis utilises a database from a one-off quantitative study that was carried out in 2013 by the Institute of Baltic Studies and Tallinn University Institute of International Social Studies. The sample included 1008 people between the ages 15 and 82 years and reflected the national distribution in the general population very closely. Dependent and independent variables are based on questions from the chapter focusing on the state and nationality. The questions are also utilised by other researchers as they appeared in the

same wording in the International Social Survey Programme 2003 and 2013 National identity questionnaire²³.

Attitudes towards immigrants were measured using a composite based on six questions that asked respondents if they felt that immigrants increased crime rates, were beneficial for the country's economy, took jobs away from locals, improved or threatened local culture with their own culture and ideas or whether the number of immigrants arriving in the country should increase or decrease. The distribution of results showed that non-Estonians were neutral in their attitudes but ethnic Estonians were a little more negative in their stance.

The hypotheses were mostly confirmed: national feelings do influence Estonians' attitudes towards immigrants but the direction of the effect is different among the sub-dimensions of national feelings. Chauvinism and ethnic nationalism had a significant negative impact on Estonians' attitudes, patriotism was positively associated and civic nationalism did not have a statistically significant impact on attitudes towards immigrants. So, people who thought that Estonia was superior to other countries and who believed that in order to be a member of the people of Estonia it is necessary to have been born and lived in Estonia and to have Estonian ancestry, held negative feelings toward immigrants. Being critically proud of Estonia for its democratic, economic, social and cultural achievements predicted more positive feelings toward immigrants. The variable that combined requirements of having Estonian citizenship, being able to speak Estonian, respecting the country's institutions and having a sense of belonging was called civic nationalism and it did not have any significant effect on immigration attitudes.

However, when ethnic and civic nationalism variables were respectively replaced with single indicators that captured best the essence of ascribed and voluntary conditions – having Estonian ancestry and feeling Estonian – the strength of the effect decreased but the relationship between immigration attitudes and both independent measures became statistically significant among the entire population. On the other hand, the results showed that national feelings do not have a significant impact on non-Estonians' immigration attitudes – only the ethnic nationalism variable was negatively related to

²³ Estonia was not included in the ISSP survey Sample in 2003.

attitudes towards new immigrants. Also, whereas all the control variables included in the model except for age had a significant impact on Estonian's attitudes towards immigrants, for non-Estonians conversely only age had a significant effect on attitudes towards immigrants.

In conclusion, the results proved that Estonians' attitudes towards new immigrants are in part shaped by their national feelings. When on average residents were neutral towards immigrants, respondents' attitudes were more negative when they emphasised the importance of ethnic criteria for being Estonian and when they believed that Estonia was superior to other countries. Having an open stance for membership criteria by highlighting voluntary characteristics, such as having a sense of belonging in the group and being critically proud of the country's achievements in various areas showed to have a more positive stance towards new immigrants. These findings could have significant political implications as well as they show that having a positive and open attitude towards immigrants is not incompatible with being proud of one's country thus contrasting the popular view of ethnocentrism as depicted by Sumner (1906), Adorno (*et al* 1950) and many others.

TÄNUAVALDUSED

Soovin siinkohal tänada oma töö juhendajat Piret Ehinit suunamise ja kriitiliste kommentaaride eest töö koostamisel. Olen tänulik ka oma perele ja headele sõbrannadele, kellest igaüks omal moel töö valmimisele kaasa aitasid. Soovin tänada ka kõiki õppejõude, kellega mul oli võimalus magistriõpingute jooksul koos õppida ja arutleda, eriti aga Mihkel Solvakut ja Vello Pettaid, kes jagasid oma metodoloogia- ja politoloogia-alaseid teadmisi, millest teatav osa leidis (loodetavasti õigesti) kasutust ka käesolevas magistritöös. Samuti tänan Hectorit sisukate kommentaaride ja keele-alaste nõuannete eest ning Liina Seinbergi asjakohase info ja alati kiire reageerimise eest. Südamest soovin veel tänada oma (endist) kolleegi Kristjanit, kes selle pikaleveninud protsessi jooksul suutis alati õigel ajal piisavalt julgustada ja konstruktiivselt kritiseerida.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., Sanford, R. N. (1950) „The authoritarian personality“, *Harper and Row*, New York
2. Ainsaar, M., Beilmann, M. (2016) „Üldised hoiakud sisserände suhtes“, teoses Ainsaar, M., Beilmann, M. „Eesti elanikkonna hoiakud kolmandatest riikidest sisserändajate suhtes Euroopa Sotsiaaluuringu andmetes“, *Tartu Ülikool*, Tartu, lk 16-23
3. Ainsaar, M., Maripuu, L. (2008) „Eesti rahvastik 2007-2020“, *Rahvastikuministri büroo*, Tallinn
4. Aksen, M., Aruoja, K., Lees, K., Käger, M., Sammul, M., Vahaste-Pruul, S., Tatar, M., Themas, A., Varblane, U. (2015) „Rahvuskaaslaste programmi mõju-uuring“, Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE, Tartu
5. Allport, G. W. (1927) „Concepts of trait and personality“, *Psychological Bulletin*, 24(5), lk 284-293
6. Allport, G. W. (1954) „The Nature of Prejudice“, *Addison-Wesley Publishing Company*, Reading, Massachusetts
7. Anderson, B, Blinder, S. (2015) „Who Counts as a Migrant? Definitions and their Consequences“, *The Migration Observatory*, Oxford. <http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/sites/files/migobs/Briefing%20-%20Who%20Counts%20as%20a%20Migrant.pdf> (viimati külastatud 17.05.2016)
8. Anderson, B (1983) „Imagined communities“, *Verso Books*, London
9. Annus, R. (2015) „Eesti võimalused ja valikud immigratsioonipoliitika kujundamisel“, *Riigikogu Toimetised*, 32/2015
10. Bar-Tal, D. (1993) „Patriotism as fundamental beliefs of group members“, *Politics and the Individual*, 3(2), lk 45-62
11. Barrington, L. W. (1997) „"Nation" and "nationalism": the misuse of key concepts in political science“, *Political Science and Politics*, 30(4), lk 712-716
12. Beilmann, M. (2016) „Suhtumine eri päritolu sisserändajate rühmadesse“, teoses Ainsaar, M., Beilmann, M. „Eesti elanikkonna hoiakud kolmandatest riikidest

- sisserändajate suhtes Euroopa Sotsiaaluuringu andmetes“, *Tartu Ülikool*, Tartu, lk 24-27
13. Billiet, J., Eisinga, R., Scheepers, P. (1996) „Ethnocentrism in the Low Countries: a comparative perspective“, *New community*, 22(3), lk 401-416
 14. Blank, T., Schmidt, P. (1993) „Verletzte oder verletzende Nation? Empirische Befunde zum Stolz auf Deutschland“, *Journal für Sozialforschung*, 33(4), lk 391-415
 15. Blank, T., Schmidt, P. (2003) „National Identity in a United Germany: Nationalism or Patriotism? An Empirical Test With Representative Data“, *Political Psychology*, 24(2), lk 289-312
 16. Bobo, L., Kluegel, J. R. (1993) „Opposition to Race Targeting: Self Interest, Stratification Ideology, or Racial Attitudes“, *American Sociological Review*, 58(4), lk 443-464
 17. Brewer, M. B., Campbell, D. T. (1976) „Ethnocentrism and intergroup attitudes: East African evidence“, *Sage*, Oxford
 18. Brewer, M. B. (1999) „The Psychology of Prejudice: Ingroup Love or Outgroup Hate?“, *Journal of Social Issues*, 55(3), lk 429-444
 19. Campbell, D. T. (1965) „Ethnocentric and Other Altruistic Motives“, teoses Levine, D. (ed) „Nebraska Symposium on Motivation“, *University of Nebraska Press*, Lincoln, lk 283-311
 20. Ceobanu, A. M., Escandell, X. (2010) „Comparative analyses of public attitudes toward immigrants and immigration using multinational survey data: A review of theories and research“, *Annual Review of Sociology*, 36, lk 309-328
 21. Coenders, M. (2001) „Nationalistic Attitudes and Ethnic Exclusionism in a Comparative Perspective: an Empirical Study of Attitudes Toward the Country and Ethnic Immigrants in 22 Countries“. <http://www.rug.nl/research/portal/files/14451215/thesis.pdf> (viimati külastatud 17.05.2016)
 22. Davidov, E. (2011) „Nationalism and constructive patriotism: A longitudinal test of comparability in 22 countries with the ISSP“, *International Journal of Public Opinion Research*, 23(1), lk 88-103.

23. De Figueiredo, Jr. R. J. P., Elkins, Z. (2003) „Are Patriots Bigots? An Inquiry into the Vices of In-Group Pride“, *American Journal of Political Science*, 47(1), lk 171–188
24. Dollard, J. W., Miller, N. E., Doob, L. W., Mowrer, O. H., Sears, R. A. (1939) „Frustration and Aggression“, *Yale University Press*, New Haven
25. Doob, L. W. (1964) „Patriotism and nationalism: Their psychological foundations“, *Yale University Press*, New Haven
26. Eagly, A. H., Chaiken, S. (1993) „The psychology of attitudes“, *Harcourt Brace Jovanovich College Publishers*, Fort Worth
27. Eesti Päevaleht (2015) „Juhtkiri: Eesti ei usu sallimatust“, ilmunud veebis 22. aprillil 2015. <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/juhtkiri-est-i-usu-sallimatust?id=71297723> (viimati külastatud 17.05.2016)
28. Eesti Vabariigi põhiseadus. Vastu võetud 28. juunil 1992. Avaldatud elektroonilises Riigi Teatajas <https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002> (viimati külastatud 18.05.2016)
29. Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., Anastasio, P. A., Bachman, B. A., & Rust, M. C. (1993) „The Common Ingroup Identity Model: Recategorization and the reduction of intergroup Bias“, *European Review of Social Psychology*, 4, lk 1-26
30. Gallego, A., Pardos-Prado, S. (2014) „The Big Five Personality Traits and Attitudes towards Immigrants“, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(1), lk 79-99
31. Halapuu, V., Paas, T., Tammaru, T. (2012) „Is institutional trust related to the attitudes towards immigrants in Europe? A study of majority and minority population“, *Norface Migration*, 2013(14)
32. Halapuu, V., Paas, T., Tammaru, T., Schütz, A. (2014) „Is institutional trust related to pro-immigrant attitudes? A pan-European evidence“, *Eurasian Geography and Economics*, 54(5-6), lk 572-593
33. Heath, A. F., Tilley, J. R. (2005) „British national identity and attitudes towards immigration“, *International Journal on Multicultural Societies*, 7(2), lk 119-132
34. Heaven, P. C., Rajab, D., Ray, J. J. (1985) „Patriotism, racism, and the disutility of the ethnocentrism concept“, *The Journal of social psychology*, 125(2), lk 181-185

35. Helme, M. (2016) „Martin Helme: Marina Kaljuranna põhiprobleem on see, et ta on venelane“, Sakala, ilmunud veebis 14. aprillil 2016. <http://sakala.postimees.ee/3655817/martin-helme-marina-kaljuranna-pohiprobleem-on-see-et-ta-on-venelane> (viimati külastatud 18.05.2016)
36. Hjerm, M. (2003) „National sentiments in eastern and western Europe“, *Nationalities Papers*, 31(4), lk 413-429
37. Hood, M.V. III, Morris, I.L. (1998) „“Give us your tired, your poor, ... but make sure they have a green card”: the effects of documented and undocumented migrant contexts on Anglo opinion towards immigration“, *Political Behavior*, 20(1), lk 1–15
38. Huddleston, T., Bilgili, Ö., Joki, A.-L., Vankova, Z. (2015) Migrant Integration Policy Index 2015, *CIDOB ja MPG*, Barcelona/ Brüssel. <https://www.ibs.ee/wp-content/uploads/MIPEX-Estonia-2015.pdf> (viimati külastatud 18.05.2016)
39. Huddy, L., Khatib, N. (2007) „American patriotism, national identity, and political involvement“, *American Journal of Political Science*, 51(1), lk 63-77
40. Hunter, E. L. (1932) „A Sociological Analysis of Certain Types of Patriotism: A Study of Certain Patriotic Attitudes, Particularly as These Appear in Peacetime Controversies in the United States“, *Paul Maisel*, New York
41. Ibrus, K. (2015) „Eesti on maailma üks sallimatuid ühiskondi immigrantide vastu“, ilmunud Eesti Päevalehe veebis 22. aprillil 2015. <http://epl.delfi.ee/news/eesti/eesti-on-maailma-uks-sallimatuid-uhiskondi-immigrantide-vastu?id=71300169> (viimati külastatud 17.05.2016)
42. Janmaat, J. G. (2006) „Popular conceptions of nationhood in old and new European member states: Partial support for the ethnic-civic framework“, *Ethnic and Racial Studies*, 29(1), lk 50-78
43. Jeong, H. O. (2013) „Do National Feelings Influence Public Attitudes towards Immigration?“, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(9), lk 1461-1477
44. Jones, F. L., Smith, P. (2001a) „Diversity and commonality in national identities: an exploratory analysis of cross-national patterns“, *Journal of Sociology*, 37(1), lk 45–63

45. Jones, F. L., Smith, P. (2001b) „Individual and societal bases of national identity: a comparative multi-level analysis“, *European Sociological Review*, 17(2), lk 103–118
46. Jüristo, T., Lepik, K., Solvak, M., Tamkivi, S., Vaarik, D., Vassil, K. (2015) „Pagulasprobleemist empiirilisel“, ettekande slaidid artiklis Vaarik, D. „Uuring: Mida Eesti elanik arvab põgenikest?“, Memokraat. <http://memokraat.ee/2015/11/uuring-mida-eesti-elanik-arvab-pogenikest/> (viimati külastatud 17.05.2016)
47. Kallas, K., Kaldur, K., Kivistik, K., Plaan, K., Pohla, T., Ortega, L., Mürk, I., Väljaots, K. (2014) „Uussisserändajate kohanemine Eestis: valikud ja poliitikaettepanekud tervikliku ja jätkusuutliku süsteemi kujundamiseks“, *Balti Uuringute Instituut*, Tartu
48. Kallas, K., Kivistik, K. (2015) „Kodakondsus, poliitiline enesemäärang ja osalemine“, teoses Kallas, K., Vetik, R., Kruusvall, J., Saar, E., Kirss, L., Leppik, C., Seppel, K., Kivistik, K., Ubakivi-Hadachi, P. „Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2015“, *Balti Uuringute Instituut, Tallinna Ülikool, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis*, Tartu, lk 6-23
49. Kohn, H. (1961) „The idea of nationalism: A study in its origins and background“, *Transaction Publishers*, New Brunswick
50. Kohn, H. (1994) „Western and eastern nationalism“, *Oxford University Press*, Oxford
51. Koning, Edward A. (2011) „Ethnic and civic dealings with newcomers: naturalization policies and practices in twenty-six immigration countries“, *Ethnic and Racial Studies*, 34(11), lk 1974-1994
52. Kosterman, R., Feshbach, S. (1989) „Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes“, *Political Psychology*, lk 257-274
53. Kriger, T., Tammaru, T. (2011) „Uusimmigrantide kohanemine Eestis“, teoses AS Emor, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis & Tartu Ülikool „Integratsiooni monitooring 2011“, *Kultuuriministeerium*, Tallinn, lk 208–226
54. Kuzio, T. (2002) „The myth of the civic state: a critical survey of Hans Kohn's framework for understanding nationalism“, *Ethnic and Racial studies*, 25(1), lk 20-39.

55. Laineste, M., Raus, T., Timmi, M. Vetik, R., Vihalemm, T., Lindsalu, P. (2007) „Rassi- ja võõravimm Eestis“, *Justiitsministeerium*, Tallinn
56. „Lõimuv Eesti 2020“, Valdkondlik arengukava. http://www.kul.ee/sites/kulminn/files/loimuv_eesti_2020.pdf (viimati külastatud 18.05.2016)
57. ECRI Secretariat (2015) „ECRI aruanne Eesti kohta (viies seiretsükkel)“, *Euroopa Komisjon*, Strasbourg. <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Estonia/EST-CbC-V-2015-036-EST.pdf> (viimati külastatud 18.05.2016)
58. Masso, A. (2009) „A Readiness to Accept Immigrants in Europe? Individual and Country-Level Characteristics“, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(2), lk 251-270
59. Mead, G. H. (1929) „National-Mindedness and International-Mindedness“, *International Journal of Ethics*, 39(4), lk 385-407
60. Medrano, J. D. (2005) „Nation, citizenship and immigration in contemporary Spain“, *International Journal on Multicultural Societies*, 7(2), lk 133-156
61. Meinecke, Friedrich (1970[1907]) „Cosmopolitanism and the National State“, *Princeton University Press*, Princeton
62. Meuleman, R., Bekhuis, H., Lubbers, M., Scheepers, P. (2013) „Own culture first? Nationalism and the preference for national cultural goods“, *International Journal of Public Opinion Research*, 25(4), lk 436-458
63. Miller-Idriss, C. (2006) „Everyday understandings of citizenship in Germany“, *Citizenship studies*, 10(5), lk 541-570
64. OECD (2011) “Tolerance”, teoses „Society at a Glance 2011: OECD Social Indicators“, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2011-30-en (viimati külastatud 17.05.2016)
65. OECD (2013) “Immigrant and foreign population”, teoses „OECD Factbook 2013: Economic, Environmental and Social Statistics“, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/factbook-2013-6-en> (viimati külastatud 17.05.2016)
66. Paas, T., Halapuu, V. (2012) „Attitudes towards immigrants and the integration of ethnically diverse societies“, *Norface Migration*, 2012(23)
67. Palli, H. (1973) „Rahvastik ja ajalugu“, *Eesti Raamat*, Tallinn

68. Petersoo, P. (2007) „Reconsidering otherness: constructing Estonian identity“, *Nations and Nationalism*, 13(1), lk 117-133
69. Pettai, V., Kallas, K. (2009) „Estonia: Conditionality amidst a legal straightjacket“, teoses Rechel, B. (ed.) „Minority Rights in Central and Eastern Europe“, *Routledge*, Oxton, lk 104-118
70. Piirimäe, E. (2009) „Teoreetilisi perspektiive 19. sajandi eesti rahvusluse uurimiseks“, teoses Tannberg, T., Woodworth, B. „Vene impeerium ja Baltikum: venestus, rahvuslus ja moderniseerimine 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses“, *Eesti Ajalooarhiivi Toimetised*, Tartu
71. Raijman, R., Hochman, O. (2011) „National attachments, economic competition, and social exclusion of non-ethnic migrants in Israel: a mixed-methods approach“, *Quality & Quantity*, 45(6), lk 1151-1174
72. Realo, A. (2016) „Anu Realo: kes on õige eestlane?“, arvamuskäsitlus ajalehes Postimees veebis, 1. aprillil 2016. <http://arvamus.postimees.ee/3637409/anu-realo-kes-on-oige-eestlane> (viimati külastatud 18.05.2016)
73. Reintam, H.-A. (2014) „Eesti elanikkonna hoiakute muutumine immigratsiooni suhtes 2004-2012“, Bakalaureusetöö, *Tartu Ülikool*, Tartu
74. Vestlusring (2015) „Kes on eestlane? Pilguheit rahvuse identiteedilooesse“, *Riigikogu Toimetised*, 32/2015
75. Rustenbach, E. (2010) „Sources of Negative Attitudes Toward Immigrants in Europe: A Multi-Level Analysis“, *International Migration Review*, 44(1), lk 53-77
76. Saar Poll OÜ (2010) „Eesti elanike teadlikkus ja hoiakud pagulasküsimustes“, Siseministeerium, Tallinn
77. Saat, M. (2014) „Hoiakuid immigrantidesse selgitavate tegurite analüüs Eesti põhi- ja vähemusrahvuse näitel“, Bakalaureusetöö, *Tartu Ülikool*, Tartu
78. Sampson, D. L., Smith, H. P. (1957) „A scale to measure world-minded attitudes“, *Journal of Social Psychology*, 45, lk 99-106
79. Schatz, R. T., Staub, E., Lavine, H. (1999) „On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism“, *Political Psychology*, 20(1), lk 151-174

80. Schuman, H. (2000) „TEN The Perils of Correlation, the Lure of Labels, and the Beauty of Negative Results“, teoses Sears, D. O., Sidanius, J., Bobo, L. „Racialized politics: The debate about racism in America“, *University of Chicago Press*, Chicago, lk 302
81. Schütz, A. (2013) „Hoiakuid immigrantide suhtes selgitavad tegurid Euroopa sotsiaaluuringu V vooru andmetel“, Magistritöö, *Tartu Ülikool*, Tartu
82. Sherif, M., Sherif C. W. (1953) „Groups in harmony and tension; an integration of studies of intergroup relations“, *Harper & Brothers, Publishers*, New York
83. Sherif, M. (1966) „In common predicament : social psychology of intergroup conflict and cooperation“, *Houghton Mifflin Company*, Boston
84. Sidanius, Jim, and Felicia Pratto (1999) „Social Dominance“, *Cambridge University Press*, Cambridge
85. Shulman , S. (2002) „Challenging the civic/ethnic and West/East dichotomies in the study of nationalism“, *Comparative Political Studies*, 35(5), lk 554–585
86. Sidanius, J., Pratto, F. (1999) „Social Dominance“, *Cambridge University Press*, Cambridge
87. Smith, H. P., Rosen, E. W. (1958) „Some psychological correlates of worldmindedness and authoritarianism“, *Journal of personality*, 26, lk 170-183
88. Smith, A. (1991) „National Identity“, *Penguin Books*, London
89. Social Progress Imperative (2016) „Social Progress Index 2015“. http://www.socialprogressimperative.org/data/spi#data_table/countries/idr44/dim1,dim2,dim3,com11,idr44 (viimati külastatud 17.05.2016)
90. Staerklé, C., Sidanius, J., Green, E.G.T., Molina L. (2005) „Ethnic minority-majority asymmetry and attitudes towards immigrants across 11 nations“, *Psicologia Politica*, 30, lk 7-26
91. Sidanius, J., Feshbach, S., Levin, S., Pratto, F. (1997) „The interface between ethnic and national attachment: Ethnic pluralism or ethnic dominance?“, *Public Opinion Quarterly*, 61, lk 102-133.
92. Sidanius, J., Petrocik, J. R. (2001) „Communal and national identity in a multiethnic state“, teoses Ashmore, R. D., Jussim, L, Wilder, D. (eds) „Social Identity, Intergroup Conflict and Conflict Resolution“, *Oxford University Press*, Oxford, lk 101-127

93. Staub, E. (1997) „Blind versus constructive patriotism: Moving from embeddedness in the group to critical loyalty and action“, teoses Bar-Tal, D., Staub, E. (eds) „Patriotism: In the lives of individuals and nations. Nelson-Hall series in psychology“, *Nelson-Hall Publishers*, Chicago, lk 213-228
94. Statistikaamet (2016a) „RLE04: Loendatud püsielanikud rahvuse ja soo järgi, 31. detsember 2011“, Statistika andmebaas. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RLE04&lang=2> (viimati külastatud 17.05.2016)
95. Statistikaamet (2016b) „RVR05: Välisränne riigi ja soo järgi“, Statistika andmebaas. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RVR05&ti=V%C4LISR%C4NNE+RIIGI+JA+SOO+J%C4RGI&path=../Database/Rahvastik/03Rahvastikusundmused/08Ranne/&lang=2> (viimati külastatud 17.05.2016)
96. Statistikaamet (2016c) „RL0454: Vähemalt 15-aastased usu, soo, vanuserühma, rahvuse ja maakonna järgi, 31. detsember 2011“, Statistika andmebaas. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RL0454&lang=2> (viimati külastatud 18.05.2016)
97. Sumner, W. G. (1906) „Folkways: A study of the sociological importance of usages, manners, customs, mores, and morals“, *Ginn and Company*, Boston
98. Tajfel, H., Turner, J. C. (1979) „An integrative theory of intergroup conflict“, *The social psychology of intergroup relations*, 33(47), 74
99. Tajfel, H. (1978) „Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations“, *Academic Press*, Oxford
100. Tajfel, H. (1981) „Human groups and social categories: Studies in social psychology“, *Cambridge University Press*, Cambridge
101. Tajfel, H. (1982) „Social Psychology of Intergroup Relations“, *Annual Review of Psychology*, 33, lk 1-39
102. Turner, J. C. (1975) „Social comparison and social identity: Some prospects for intergroup behaviour“, *European Journal of Social Psychology*, 5(1), lk 5-34
103. Töldsepp, K. (2013) „Eesti elanikkonna hoiakud immigratsiooni suhtes 2004-2010“, Magistritöö, *Tartu Ülikool*, Tartu

104. Ubakivi-Hadachi, P. (2015) „Uussisserändajad“, teoses Kallas, K., Vetik, R., Kruusvall, J., Saar, E., Kirss, L., Leppik, C., Seppel, K., Kivistik, K., Ubakivi-Hadachi, P. „Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2015“, *Balti Uuringute Instituut, Tallinna Ülikool, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis*, Tartu, lk 125-134
105. Vetik, R. (2008) „Riigiidentiteet ning ühiskonna avaliku sfääri sidusus“, teoses „Uuringu Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2008 aruanne“, lk 164-178
106. Vetik, R. (2015) „Eesti riigiidentiteet: eestivenelaste kuuluvustunne ja eestlaste kaasamisvalmidus“, teoses Kallas, K., Vetik, R., Kruusvall, J., Saar, E., Kirss, L., Leppik, C., Seppel, K., Kivistik, K., Ubakivi-Hadachi, P. „Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2015“, *Balti Uuringute Instituut, Tallinna Ülikool, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis*, Tartu, lk 24-35
107. Viik, T. (2012) „Eesti kultuuri võimatu mõiste“, *Tuna*, 2/2012, lk 2-12
108. Võõbus, V. (2009) „Hinnangud Eesti kodakondsuspoliitikale“, Turu-uuringute AS, Tallinn
109. Wright, M., Citrin, J., Wand, J. (2012) „Alternative measures of American national identity: Implications for the civic-ethnic distinction“, *Political Psychology*, 33(4), lk 469-482

LISA 1. Muutujate kodeeringud

Alljärgnevides tabelites on esitatud magistritöös kasutatud muutujate kodeeringud. Tabelites on välja toodud küsitlusankeedis esitatud küsimused, vastusevariandid, kodeering andmebaasis ning kodeering käesolevas töös. Sõltumatute muutujate ning kontrollmuutujate tabelites on eraldi välja toodud ka eeldatav seose suund.

Tabel 1. Sõltuv muutuja: suhtumine uussisserändajatesse

Väidete/küsimuste bloki üldine küsimus	Väited/küsimused*	Kodeering töös	Kodeering andmebaasis
Järgnevad väited on sisserännanute kohta. Sisserännanute (uusimmigrandid) all mõtleme siin inimesi, kes tänapäeval tulevad mujalt ja asuvad püsivalt Eestisse elama. Kuivõrd Te nõustute järgnevate seisukohtadega?	Sisserännanud suurendavad kuritegevust	1 – Täiesti nõus	
	Sisserännanud võtavad Eestis sündinud inimeste töökohad endale	2 – Pigem nõus	
	Sisserännanud ohustavad Eesti kultuuri	3 – Nii ja naa / Ei oska öelda	1 – Täiesti nõus
		4 – Pigem ei ole nõus	2 – Pigem nõus
		5 – Ei ole üldse nõus	3 – Nii ja naa
		Sisserännanud teevad Eesti ühiskonda paremaks, tuues siia oma kultuurid ja uued ideed	1 – Ei ole üldse nõus
	Sisserännanud on Eesti majandusele üldiselt kasulikud	2 – Pigem ei ole nõus	5 – Ei ole üldse nõus
		3 – Nii ja naa / Ei oska öelda	6 – Ei oska öelda
		4 – Pigem nõus	
		5 – Täiesti nõus	

Tabel jätkub järgmisel lehel

Kas Teie arvates peaks Eestisse sisserännanute arv tänasel päeval ?	-	1 – Oluliselt vähenema 2 – Veidi vähenema 3 – Jääma samaks nagu praegu / Ei oska öelda 4 – Veidi kasvama 5 – Oluliselt kasvama	1 – oluliselt kasvama 2 – veidi kasvama 3 – jääma samaks nagu praegu 4 – veidi vähenema 5 – oluliselt vähenema 6 – Ei oska öelda
--	---	---	--

* Tabeli kompaktsuse ja parema loetavuse eesmärgiga on väidete järjestust võrreldes küsitlusankeedis esitatuga muudetud. Töö põhiosas on esitatud väited küsitlusankeediga samas järjestuses.

Tabel 2. Sõltumatud muutujad: šovinism, patriotism, etniline ja kodanikurahvuslus

Muutuja nimetus	Väidete/küsimuste bloki üldine küsimus	Väited/küsimused	Kodeering töös	Kodeering andmebaasis	Eeldatav seose suund
Šovinism	Kuivõrd Te nõustute järgnevate seisukohtadega?	Minu meelest on parem olla Eesti kodanik kui ühegi teise riigi kodanik Maailm oleks parem paik, kui teiste riikide elanikud sarnaneksid rohkem Eesti elanikega Üldiselt on Eesti riik parem kui enamuse teisi riike Oma riiki tuleb toetada isegi siis, kui see on eksiteel	1 – Ei ole üldse nõus 2 – Pigem ei ole nõus 3 – Nii ja naa / Ei oska öelda 4 – Pigem nõus 5 – Täiesti nõus	1 – Täiesti nõus 2 – Pigem nõus 3 – Nii ja naa 4 – Pigem ei ole nõus 5 – Ei ole üldse nõus 6 – Ei oska öelda	Negatiivne

Tabel jätkub järgmisel lehel

Patriotism	Kui suurt uhkust tunnete Eesti üle seoses...?	demokraatia toimimisega Eestis			
		Eesti poliitilise mõjukusega maailmas			
		Eesti majandussaavutustega			
		sotsiaalsete tagatiste süsteemiga Eestis	1 – Ei tunne üldse uhkust	1 – Tunnen suurt uhkust	
		Eesti saavutustega teaduse ja tehnika valdkondades	2 – Pigem ei tunne uhkust	2 – Pigem tunnen uhkust	
		Eesti sportlike saavutustega	3 – Raske öelda	3 – Pigem ei tunne uhkust	Positiivne
		Eesti saavutustega kunsti ja kirjanduse vallas	4 – Pigem tunnen uhkust	4 – Ei tunne üldse uhkust	
		Eesti kaitsejõududega	5 – Tunnen suurt uhkust	5 – Raske öelda	
	Eesti ajalooga				
	kõigi ühiskonnarühmade õiglase ja võrdse kohtlemisega Eestis				
Etniline rahvuslus	Kui oluline on Teie arvates, et päriselt Eesti rahva hulka kuulumiseks peaksid olema täidetud järgmised tingimused?	Olema Eestis sündinud	1 – Ei ole üldse oluline	1 – Väga oluline	
		Olema suurema osa oma elust Eestis elanud	2 – Pigem ei ole oluline	2 – Pigem oluline	
		Olema eestlaste järeltulija	3 – Ei oska öelda	3 – Pigem ei ole oluline	Negatiivne
			4 – Pigem oluline	4 – Ei ole üldse oluline	
		5 – Väga oluline	5 – Ei oska öelda		

Tabel jätkub järgmisel lehel

Kodaniku- rahvuslus	Kui oluline on Teie arvates, et päriselt Eesti rahva hulka kuulumiseks peaksid olema täidetud järgmised tingimused?	Omama Eesti kodakondsust	1 – Ei ole üldse oluline 2 – Pigem ei ole oluline 3 – Ei oska öelda 4 – Pigem oluline 5 – Väga oluline	1 – Väga oluline 2 – Pigem oluline 3 – Pigem ei ole oluline 4 – Ei ole üldse oluline 5 – Ei oska öelda	Positiivne
--------------------------------	---	--------------------------	--	--	------------

Tabel 3. Kontrollmuutujad

Muutuja nimetus	Väited/küsimused	Kodeering töös	Kodeering andmebaasis	Eeldatav seose suund
Vanus	Mis aastal Te olete sündinud?	Vanus aastates ¹	Sünniaasta	Negatiivne
Sugu	Teie sugu	1 – Mees 0 – Naine	1 – Mees 2 – Naine	Negatiivne
Välismaal elamise kogemus	Palun täpsustage veel seda, kas olete mingil ajal elanud väljapool Eestit?	1 – Jah 0 – Ei	1 – Ei, ma ei ole elanud väljapool Eestit 2 – Jah, olen kunagi varem elanud või elan praegu ka mõnes teises riigis (nt seoses õpingute, töö vms)	Positiivne

Tabel jätkub järgmisel lehel

Haridus²	Milline on Teie kõrgeim lõpetatud haridustase?	1 – Alg- või põhiharidus (<i>andmebaasis 1 ja 2</i>) 1 – Kutse- (kesk)haridus (3, 4, 5, 6, 7) 0 – Kõrgharidus (8)	1 – Vähem kui põhiharidus 2 – Põhiharidus 3 – Kutse(kesk)kool põhikooli baasi 4 – Kutsekool keskkooli baasil 5 – Üldkeskharidus 6 – Keskeriharidus (tehnikum) põhikooli baasil 7 – Keskeriharidus keskkooli baasil, rakenduslik kõrgharidus 8 – Ülikooliharidus (sh NL ajal – kõik kõrgharidusasutused) 9 – Ei oska öelda	Negatiivne
Majanduslik toimetulek²	Milline järgnevatest kirjeldustest vastab Teie arvates kõige paremini Teie LEIBKONNA praegusele sissetulekute tasemele?	1 – Raskustes (<i>andmebaasis 3, 4</i>) 1 – Toimetulijad (2) 0 – Hästi toimetulijad (1)	1 – Elan/ elame hästi praeguste sissetulekute juures, võimalik on ka säästa 2 – Saan/ saame praeguse sissetuleku juures hakkama, midagi üle ei jää 3 – Praeguse sissetuleku juures on raske hakkama saada 4 – Praeguse sissetuleku juures ei tule toime, elan/elame säästudest/võlgu/sugulaste abist 5 – Ei oska öelda	Negatiivne

¹ Vanus aastates on arvatatud järgmiselt: küsimustiku läbiviimise aasta (2013) miinus vastaja vanus aastates

² Käesolevas magistritöös mõõdetud kategoorilise tunnusega

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Triin Pohla,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Eesti elanike rahvustunded ja rändehoiakud“,

mille juhendaja on Piret Ehin, PhD

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **22.05.2016**